

STEM

Зарубіжна література

6 клас

Наталія Кадоб'янська, Лариса Удовиченко, Валентина Снегір'ова

«Зарубіжна література»
підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти

Видавничий дім «Освіта»

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою «Зарубіжна література. 5-6 класи»

(авт. Богданець-Білоskalенко Н. І., Снегірьова В. В., Фідкевич О. Л.)

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

*Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

*Хороша книга — це подія в моєму житті.
Стендаль, французький письменник*

Кожна людина сама дає собі відповідь на запитання, що для неї означає вислів *хороша книга*. Для одних хороша книга — це справжній друг, який розважає і поліпшує настрій. Для інших вона як екскурсовод, що організовує цікаву подорож і розповідає про нові місця й незнайомих героїв. Для третіх — це цікавий світ, у якому власним життям живуть персонажі й речі. Для відомого французького письменника Стендаля, із творами якого ви ознайомитеся у старших класах, хороша книга — це подія, яка справляє вагомий вплив, залишає глибокий слід і довго пам'ятається.

А що для вас означає хороша книга, дорогі друзі? Якщо ви ще не можете відповісти на це запитання або готові поспілкуватися на цю тему, подорожуймо далі чарівним світом зарубіжної літератури!

Цього року ви:

- **продовжите вивчати** захопливий предмет «Зарубіжна література»;
- **ознайомитеся** з найкращими творами, які читають ваші ровесники та ровесниці в різних країнах світу;
- **переконаєтеся**, що бути читачами — це цікава і важлива робота, не простіша від роботи авторів та авторок художніх творів;
- **пройдете літературними стежками** нових для вас героїв і героїнь;
- **зрозумієте**, які моральні цінності об'єднують вас із представниками різних цивілізацій і культур;
- **простежите**, як ви розвиваєтеся як читачі / читачки.

Дорогі юні друзі!

У п'ятому класі ви почали цікаву мандрівку світом зарубіжної літератури, у якому зустріли нових друзів і пройшли новими літературними маршрутами. Це був лише перший крок. Попереду ще безліч знайомств. Цей підручник допоможе вам зазирнути в художні майстерні письменників та письменниць різних країн і народів, роздивитися авторські знахідки для приваблення читачів, розкрити свої таланти та розширити коло тем для обговорення з однолітками в цікавих закордонних мандрівках.

Як користуватися підручником?

Матеріал підручника об'єднаний у сім розділів, кожен з яких має свою мету. На початку кожного розділу стисло сказано про результати, що їх ви досягнете після його опрацювання. Кожен розділ складається з кількох тем, у яких кожному художньому твору присвячено окремий пункт. Це допоможе вам краще запам'ятати вивчене.

Підготовка до читання художнього твору

Підготуватися до читання художнього твору та обговорення своїх вражень з однокласниками та однокласницями, поновити в пам'яті важливу інформацію та налаштуватися на змістовне обговорення вам допоможе рубрика *«Готуємося до діалогу»*.

Не пропускайте назви розділів і параграфів. Вони допоможуть виділити головне в навчальному матеріалі.

Читання художнього твору

Упродовж читання художнього твору ставте запитання до тексту. Зверніть увагу, чи отримали ви відповіді на свої запитання, якщо ні — сформулюйте їх для обговорення у класі. Не залишайте незрозумілих слів! З'ясовуйте їхні значення за словником. Поясніть емоції й почуття, які у вас виникали.

Підсумки читання

Скласти власне уявлення про художній твір і підготуватися до наступного етапу роботи — обговорення прочитаного, підбиття підсумків — вам допоможе рубрика «Оцінки та обговорення». Підсумуйте власне уявлення про художній твір та сформулюйте думку, яку візьмете з собою в подальше життя.

Корисні поради

- Уважно розглядайте ілюстрації, вони допоможуть вам уявити те, про що ви читаєте.
- Фіксуйте для себе головне. У цьому вам допоможе рубрика «Запам'ятайте інформацію».
- З'ясуйте, які слова і вислови найбільше привернули вашу увагу і чому.
- Перевірте себе. Для цього після кожного розділу є рубрика для самоконтролю «Підсумуйте свої здобутки».
- Нові терміни й поняття виділено в тексті жирним шрифтом. Їхні тлумачення подано на берегах сторінок підручника та в Словнику літературознавчих термінів.

Засвоїти матеріал вам допоможуть запропоновані рубрики:

 ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

 ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

 ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

 ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

 ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

 ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

 ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

 ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

 ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

Для вчителя:

Додаткові матеріали та корисні поради розміщено на вебсторінці за посиланням:

<http://yakistosviti.com.ua/uk/Zarubizhna-literatura-2021>

Вступ

Опрацювавши вступну статтю підручника, ви:

- **дізнаєтеся** про характерну особливість літератури — змалювання життя в художніх образах;
- **довідаєтеся**, у чому полягає праця читача / читачки і як стати співавтором / співавторкою книжки;
- **замислитесь** про важливість діалогу з автором / авторкою і твором.

Образна природа художньої літератури, її вплив на читачів

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

1. Розкажіть, чим вам подобається художня література як вид мистецтва.
2. Поясніть, чим художня література відрізняється від інших видів мистецтв.
3. Поміркуйте, з якою метою зарубіжну літературу вивчають у школі. Наведіть 2–3 аргументи на підтвердження своєї думки.

Художній твір містить багато таємниць. Ви відкриваєте книжку, читаєте сторінку, другу, третю, — і опиняєтесь у зовсім іншому, дивовижному світі, який був створений автором / авторкою за допомогою слова. У цьому світі ви вже подорожували з героями Ганса Крістіана Андерсена, Редьярда Кіплінга, Льюїса Керролла невідомими країнами та казковими маршрутами; сперечалися із Хлопчиком-Зіркою, хвилювалися за Марі і Лускунчика.

То що ж за «дива» траплялися з вами? Чому слово автора / авторки так захоплювало вас? Дати відповіді на ці запитання означає доторкнутися до таємниці художнього твору. Увесь чудовий світ літератури, який змушує нас, читачів, сумувати й радіти, плакати і сміятися, побудований на основі *художніх образів*.

■ Острів Корфу. Греція.
Пейзаж у фотографії.
XX ст.

■ Леонардо да Вінчі. Мона
Ліза. Портрет. 1503 р.

■ Караваджо.
Кошик із фруктами.
Натюрморт. 1596 р.

Теорія літератури

Художні образи — це зображення людей, тварин, будь-яких предметів, реальних або вигаданих подій, явищ природи, сповнене думками або почуттями автора / авторки.

Письменники та письменниці наділені особливим талантом сприйняття життя. Вони бачать у людях, подіях, явищах те, чого інші не помічають. Створюючи художні образи, автори / авторки показують непомітно для інших як важливе, допомагають читачам глибше, повніше й емоційніше уявити прочитане. Пані Метелиця, піч, яблуня, рідна дочка і пасербиця з казки братів Грімм; Мауглі, Багіра, Балуба, Шерхан із повісті-казки Р. Кіплінга «Книга джунглів», Середзем'я Дж. Толкіна і його мешканці — усе це художні образи.

Художні образи є в різних видах мистецтв. Але створюються вони різними засобами. Письменники у створенні художніх образів використовують слова, художники — фарби, а музиканти — звуки. В образності — секрет привабливості художнього твору для читача / читачки.

Праця письменника / письменниці і праця читача / читачки. Діалог із художнім текстом

Художньому твору однаково потрібні і талановиті автори, і талановиті читачі. Авторі вкладають у свої твори частинку власної душі і завжди розраховують на читачів, які зрозуміють написане, стануть справжніми співрозмовниками. «Я зацікавлений у читачі *інтелектному*, начитаному, хоч би в якому куточку землі він жив. Я хочу розділити з цим читачем трепет самого життя», — зізнавався американський письменник XX століття Джон Чівер.

Книжка щоразу переживає своє нове народження, коли її хтось читає.

Читання художнього тексту, його розуміння — це завжди взаємодія, діалог між читачем / читачкою та автором / авторкою. Це відбувається тому, що кожен новий читач / читачка має свою *читацьку компетентність*, по-своєму розуміє прочитане, ставить свої запитання в уявному діалозі з письменником / письменницею і стає співавтором / співавторкою твору.

Інтелігентний — розвинутий; освічений, культурний.

Читацька компетентність — уміння читати і розуміти, аналізувати та оцінювати художні твори, а також використовувати здобуту впродовж читання інформацію в різних ситуаціях.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Художній образ — це те, що творчо зображене автором / авторкою в художньому творі.

Діалог між читачем / читачкою та автором / авторкою відбувається завдяки вдумливому творчому читанню твору.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Наведіть приклади художніх образів із самостійно прочитаних творів зарубіжної літератури, які справили на вас найбільше враження. Поясніть свій вибір.
2. Накресліть і заповніть таблицю, згрупувавши художні образи улюбленої книжки зарубіжного автора / авторки.

Художні образи людей	Художні образи тварин	Художні образи природи	Художні образи предметів	Художні образи країн / світів

ДУМАЮ

3. Поясніть, якою інформацією збагатилися ваші знання про художні образи. Чим для вас корисна ця інформація?

СТВОРЮЮ

4. Укладіть хмаринку слів «Я — читач / читачка». У роботі використайте інформацію зі статті підручника про роботу читача. Скористайтеся одним із застосунків, відомим вам із курсу інформатики. Запропонуйте розшифрувати створену вами хмаринку слів однокласникам / однокласницям.

Розділ 1

Міф

Прекрасна земля Еллади, прекрасні її квітучі долини, її гори в зеленім клечанні лісів, звідки весело мчать дзюркотливі струмки, зливаючись далі в річки, що несуть свої прозорі хвилі до лазурової морської безодні... Такою постає стародавня батьківщина греків у переказаних Катериною Гловацькою міфах.

Гловацька Катерина Іванівна (1921–2001) — українська філологиня, літературознавиця, перекладачка, письменниця. Авторка переказів міфів Давньої Греції, а також поем Гомера «Іліада» й «Одіссея».

■ Катерина Гловацька

Але Давня Греція цікава для нас не лише красою природи. Життя сучасного європейця нерозривно пов'язане з її культурою. Алфавіт української та інших слов'янських мов ґрунтується на грецькому алфавіті. Чимало слів у всіх європейських мовах мають грецьке походження: *школа, лицей, гімназія, академія, стадіон, географія, політика* тощо. Серед власних імен більшість — грецького походження: *Тетяна, Олександр, Петро, Дмитро* та інші.

До наших днів дійшла грецька назва Дніпра — *Борисфен*, збереглися руїни міст, зведених греками. Це — *Ольвія* неподалік Одеси, *Херсонес* поблизу Севастополя, *Пантікапей* біля Керчі.

Опрацювавши цей розділ, ви:

- **поринете** в чарівний світ давніх греків;
- **ознайомитеся** з міфами Давньої Греції, які до сьогодні із захопленням читають у всьому світі;
- **дізнаєтеся**, що означають слова «міф», «міфологія»;
- **зрозумієте**, чим міф відрізняється від казки;
- **збагнете**, чому кожна культурна людина має прочитати міфи народів світу.

1.1 Міфи Давньої Греції

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

1. Розкажіть, що вам відомо про Грецію.
2. Пригадайте, які давньогрецькі міфи і легенди ви читали.
3. Розгляньте ілюстрації із зображенням богів Давньої Греції. Хто з них вам відомий?

Міфи (від грец. *mythos* — слово, оповідь, переказ) прийшли до нас із глибини віків. Вони виникли тоді, коли людство ще не відкрило різні науки. Звідки виник і як побудований всесвіт? Як з'явилися люди? Чому змінюються пори року? Чому в грозу чути грім і видно блискавки? Хто дав людям знання і навчив ремесел? Хто запровадив закони природного і суспільного життя? Давні люди не могли дати відповіді на ці запитання, тому й вигадували фантастичні історії, які пояснювали навколишній світ, явища природи, різні стихії.

Давні греки не відокремлювали себе від природи і наділяли її людськими якостями. Вони вірили, що звірі й дерева мають душу, річки і зорі — це живі істоти, а керують навколишнім світом різні божества.

Давньогрецькі боги в міфах у всьому подібні до людей: добрі, великодушні, милостиві та водночас жорстокі, мстиві й підступні. Їхній спосіб життя мало чим відрізнявся від людського. Давні греки були впевнені, що боги з висоти стежать за людьми, оцінюють їхню поведінку і відповідно нагороджують або карають смертних. Головна відмінність небожителів полягала в їхньому безсмерті та надприродній могутності.

■ Джуліо Романо.
Олімпійські боги. XX ст.

Багато тисячоліть міфи передавалися від покоління до покоління, у них вірили як в істину.

Фантастичні оповідання про виникнення світу, народження богів, появу людей на землі, про початки культури (вміння використовувати і добувати вогонь), про стосунки людей і тварин, про дива, про все надприродне — це **міфи**, сукупність яких і складає **міфологію**. А світогляд давніх предків людства називають **міфологічним**.

■ Персонажі й артефакти міфологій різних народів світу.

Давньогрецька міфологія стимулювала людей до інтелектуального розвитку і дала початок багатьом наукам, зокрема *логіці* та *математиці*.

■ Боги Олімпу. Розпис стелі в залі Геракла, Версаль

■ Подвиг Геракла

Греки бачили в богах істот, у яких усе, властиве людині, виявлялося у більш грандіозному та піднесеному вигляді. Це допомагало їм через богів краще зрозуміти себе, осмислити власні наміри та вчинки, оцінити свої можливості.

Міфи — скарбниця початкових знань та уявлень стародавніх людей про світ і закони його існування. Ось чому інтерес до них ніколи не слабшає. Міфологічні образи та сюжети стали джерелом для створення численних творів літератури, живопису, скульптури, музики.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Давня Греція складалася приблизно з півтори тисячі окремих міст-держав, найбільшим із яких було місто Афіни.
2. Олімп — найвища гора в Греції, вершина якої завжди оповита хмарами. Давні греки вважали, що саме там живуть олімпійські боги.
3. У переносному значенні Олімп — найвища рада, найвищі сфери суспільства. Олімпієць — людина, що зберігає спокій за будь-яких обставин, ставить себе понад буденними пристрастями й хвилюваннями. *Олімпійський спокій* — незворушність, величний спокій.
4. Найбільшої слави та популярності в Давній Греції зажили Олімпійські ігри, що проводилися в Олімпії раз на чотири роки і були присвячені Зевсові. За переказами, ігри започаткував Геракл, який улаштував перші спортивні змагання на честь свого друга, що загинув. На час ігор заборонялися війни, а всі, хто йшов до Зевса Олімпійського, користувалися правом недоторканності.
5. Фразеологізм *взяти бика за роги* походить із грецького міфу, в якому Геракл рятує від оскаженілого бика острів Крит, узявши бика за роги.

1.1.1 Міф про Олімп

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Вирушаймо в чарівний світ давньогрецької міфології, у якому ви дізнаєтеся про *сізіфову працю* (мається на увазі безглузда, марна робота), про *титанічні зусилля* і *гігантські розміри* (за міфами, титани і гіганти — породження богині землі Геї, що боролася з грецькими богами), про *панічний страх* (а це витівки бога Пана, який любив наводити безпричинний жах на людей), про *олімпійський спокій* (який мали древні боги — мешканці священної гори Олімп) або про *гомеричний сміх* (це нестримний громовий сміх богів, описаний поетом Гомером). Існують також порівняння могутнього й сильного чоловіка з Гераклом (давньогрецьким героєм, який здійснив дванадцять знаменитих подвигів), а сміливої та рішучої жінки — з амазонкою (амазонки — міфологічні жінки-войовниці).

Міфологія існувала у кожного народу на початку його історії. Але грецька міфологія дійшла до нас найповніше. За уявленням греків, на вершині гори Олімп жили безсмертні боги: громовець Зевс, його дружина — охоронниця шлюбу богиня Гера, богиня родючості й землеробства — Деметра, бог мистецтв — Аполлон, богиня краси й кохання — Афродіта, богиня мудрості — Афіна Паллада, бог війни — Арес, бог ремесел — Гефест. У лісах ховалися німфи, у струмках жили наяди, на галявинах тішилися смішні сатири — чоловіки з довгими кінськими хвостами і цапиними ногами, а в лісовій печері дримав сам бог природи — Пан.

📖 ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ОЛІМП

Високо на світлому Олімпі царює Зевс, оточений сонмом богів. Тут і дружина його Гера, і золотокудрий Аполлон із сестрою своєю Артемідією, і золота Афродіта, і могутня дочка Зевсова Афіна, і багато інших богів. Три прекрасні Ори охороняють вхід на високий Олімп і підіймають густу хмару, що закриває ворота, коли боги спускаються на землю або підносяться до світлих палаців Зевса. Високо над Олімпом широко розкинулось блакитне бездонне небо, і ллється з нього золоте світло. Ні дощу, ні снігу не буває в царстві Зевса; вічно там ясне, радісне літо. А нижче клубочуться хмари, часом закривають вони далеку землю. Там, на землі, весну і літо змінюють осінь і зима, радість і веселощі чергуються

з нещастям і горем. Правда, і боги зазнають печалі, але вона швидко минає, і знову настає радість на Олімпі.

Бенкетують боги у своїх золотих палацах, побудованих сином Зевса Гефестом. Цар Зевс сидить на високому золотому троні. Величчю і гордо-спокійною свідомістю влади й могутності віє від мужнього божественно прекрасного обличчя Зевса. Біля трону його богиня миру Ейрена і повсякчасна супутниця Зевса, крилата богиня перемоги Ніке. Ось входить прекрасна велика богиня Гера, дружина Зевса. Зевс

шанує свою дружину; пошаною оточують Геру, покровительку шлюбу, всі боги Олімпу. Коли, сяючи своєю красою, у розкішному вбранні, велична Гера входить до бенкетного залу, всі боги встають і схилиються перед дружиною громовержця Зевса. А вона, горда своєю могутністю, іде до золотого трону і сідає поруч царя богів і людей — Зевса. Коло трону Гери стоїть її посланниця, богиня райдуги, легкокрила Іріда, завжди готова швидко нестись на райдужних крилах у найдальші краї землі виконувати веління Гери. Бенкетують боги. Зевсова дочка, юна Геба, і син царя Трої, Ганімед, улюбленець Зевса, який дістав від нього безсмертя, підносять їм амброзію і нектар — їжу і напій

■ Ноель Нікола Куапель.
Колісниця Юпітера між
Праведністю й Благочестям.
XVIII ст.

Юпітер — ім'я Зевса в давньоримській міфології.

■ Джованні Ланфранко.
Рада олімпійців. XVII ст.

богів. Прекрасні харити і музи потішають їх співами й танцями. Узявшись за руки, водять вони танки, а боги милуються їхніми легкими рухами і чудовою, вічно юною вродою. Веселішає бенкет олімпійців. На цих бенкетах вирішують боги всі справи, на них визначають вони долю світу і людей.

Біля його трону стоїть охоронниця законів богиня Феміда. Вона скликає, з наказу громовержця, збори богів на світлому Олімпі і народні збори на землі, пильнуючи, щоб не порушувався порядок і закон. На Олімпі і дочка Зевсова, богиня Діке, стежить за правосуддям. Суворо карає Зевс несправедливих суддів, коли Діке доносить йому, що не додержують вони законів, даних Зевсом. Богиня Діке — захисниця правди і ворог обману.

Зевс охороняє лад і правду у світі і посилає людям щастя й горе. Та хоч і посилає Зевс людям щастя й нещастя, все ж долю людей визначають неблаганні богині долі — мойри, які живуть на світлому Олімпі. Доля самого Зевса в їхніх руках. Мойра Клото пряде життєву нитку людини, визначаючи строк її життя. Обірветься нитка — скінчиться життя. Мойра Лахетіс виймає, не дивлячись, жереб, який випадає людині в житті. Ніхто не має сили змінити визначеної мойрами долі, бо третя мойра, Атропос, усе, що призначили в житті людині її сестри, заносить у довгий сувій, а що вже занесено в сувій долі, те неминуче. Неблаганні, величні й суворі мойри.

■ Джон Мелгвіш Страдвік.
Золота нитка. 1885 р.

Є ще на Олімпі богиня долі — це богиня Тюхе, богиня щастя і благоденства. З рога достатку, рога божественної кози Амалфеї, молоком якої було вигодувано самого Зевса, силе вона дари людям. І щаслива та людина, яка зустріне на своєму життєвому шляху богиню щастя Тюхе; але як рідко це буває. І яка нещаслива та людина, від якої відвернеться богиня Тюхе, яка щойно давала їй свої дари!

Так панує оточений сонмом світлих богів на Олімпі великий цар людей і богів Зевс, охороняючи лад і правду в усьому світі.

За Катериною Гловацькою

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Назвіть головних олімпійських богів.
2. Перекажіть, як Зевс стверджує на землі порядок і закони.

ДУМАЮ

3. Розгляньте зображення олімпійських богів і богинь. Прокоментуйте деталі їхніх костюмів. Як вони пов'язані з місією богів?
4. Зверніть увагу: все, що пов'язане з богами, має відбиток золота — *золоте світло, золоті палаци, золотий трон*. З якою метою епітет *золотий* повторюється в міфі «Олімп»?
5. Прокоментуйте, чим зацікавила вас колективна фантазія греків у міфі про Олімп.

ВІДЧУВАЮ

6. Виберіть уривок, що вам найбільше сподобався, і підготуйте його виразне читання. Обґрунтуйте, якій інтонації ви надали перевагу упродовж читання цього уривку і чому.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

7. Об'єднайтеся в пари, обговоріть та створіть портрети інших богів, згаданих у міфі про Олімп.
8. Назви багатьох планет та сузір'їв Сонячної системи носять імена римських богів, наприклад *Марс, Юпітер, Венера, Меркурій*. Об'єднайтеся у групи і знайдіть, яким грецьким богам відповідають імена римських богів. За результатами роботи укладіть ментальну карту і презентуйте її в класі.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Прослухайте аудіоверсію міфу «Олімп» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Поясніть, чим вона вам сподобалася.
2. Твори античного мистецтва зібрано в паризькому Луврі та інших найбільших музеях світу. Об'єднайтеся у групи і за допомогою інтернет-ресурсів відшукайте ці музеї. Результати свого пошуку презентуйте однокласникам і однокласницям.

1.1.2 Міф про Прометея

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ПРОМЕТЕЙ

За давніх-давніх часів, коли над усім світом панував іще не Зевс, а його батько Кронос, люди, що тільки-но розселилися по землі, були кволі, безсилі, лякливі. Вони не вміли ні думати, ні розуміти того, що бачили довкола. Зі страхом дивилися вони на грозові хмари й на пекуче сонце, на безкрає море й на височенні гори. І здавалося людям, що то могутні боже-ственні істоти.

Від усього, що їх лякало, люди мерщій ховалися у свої глибокі підземні нори, наче кроти. Не було тоді в людей ані світлих жител, ані вогнищ родинних, їли вони тільки траву та сире коріння, а м'яса й не куштували, бо не знали мисливства.

Згодом владу над усім світом здобув Зевс, що скинув батька в Тартар — у найглибше дно землі й моря, що лежить далеко внизу під царством мертвих, похмурим Аїдом. Зі своєї небесної осяйної височини Зевс і не дивився на нужденних людей, а ті ледь животіли серед незбагненної, ворожої природи. Скільки їх гинуло від хвороб та з голоду, у боротьбі із жорстокою стихією! Так би зачах і

■ Генріх Фрідріх Фюгер. Прометей несе людям вогонь. XVIII ст.

■ Тут і далі ілюстрації Б. Пашкова. XX ст.

загинув назавжди рід смертних людей, якби не став їм на захист і допомогу найблагородніший серед безсмертних — титан Прометей. (...)

Прометей мав благородне, велике серце, він перший зглянувся на людей, навчив їх будувати світлі житла, плавати на човнах, напинати вітрила, полювати лісову звірину, приручати тварин. Він перший запряг у ярмо дикого бика, перший приборкав вільного коня, і ті стали вірними помічниками людини. Прометей навчив смертних лікуватися цілющим зіллям, знаходити путь по зорях і лету птахів, навчив добувати із землі мідь, золото й срібло та користуватися щедрими дарами природи.

А громовладний Зевс і далі не зважав на людей. Зате його сини й дочки — молоді боги, що безжурно жили на Олімпі, — зацікавилися тими дрібними істотами, які сновигали десь далеко внизу, на землі. Знічев'я безсмертні навіть взялися допомагати людям, навчати ремесел і хліборобства, але за те зажадали від них великої шани і багатих дарів.

Щоб скласти таку угоду, якось зібралися обидві сторони. Від богів виступав Зевс, від людей — титан Прометей, хоч сам був безсмертний. Він побоювався, що люди не зможуть протистояти богам, і поспішив їм на поміч.

Титан так уболював за долю смертних, що вдався навіть до хитрощів. Коли привели жертвовного бика, він сам зарізав його й поділив тушу на дві частини. До більшої купи поскладав самі кістки, але прикрив їх гарним, лискучим жиром, а меншу, де було смачне м'ясо, Прометей загорнув у брудну бичачу шкуру, ще й поклав зверху гидкі тельбухи.

— Батьку наш Зевсе, вибери собі яку хочеш частину, — лукаво запросив Прометей. — Те, що ти вибереш, люди надалі віддаватимуть безсмертним богам.

Як Прометей і сподівався, Зевс узяв собі купу, більшу і кращу на вигляд. Відтоді смертні стали їсти м'ясо, а кістки спалювати на шану безсмертним.

Розлютився Зевс, збагнувши, як обдурив його Прометей заради тих смертних нікчем. Страшно заgrimів він із темнохмарного Олімпу і жбурнув на землю вогненні стріли-блискавки. А потім надумав людям кару, аби дошкулити Прометею: він відмовив

смертним у тому, що було їм доконче потрібне, — у життєдайнім вогні.

— Хай їдять м'ясо, але сире! — грімів люто Зевс.

Люди не варили їжі, не світили в домівках, не грілися коло багать, і було те життя без вогню злиденним животінням.

Пожалів людей своїм великим серцем титан Прометей і сміливо порушив Зевсову заборону. Якось він перестрів Афіну Палладу, любу Зевсову дочку. Богиня мудрості була завжди прихильна до титана, тож він і попросив її відчинити йому потай двері чорного ходу, що вів до Зевсового палацу, — адже Прометею було вже не вільно з'являтися на Олімпі. Афіна Паллада так і зробила, гадаючи, що Прометееві цікаво поглянути на новий витвір бога-митця Гефеста — на людей зі щирого золота, що, наче живі, слугували богам.

А Прометей, опинившись у Зевсовій оселі, мерщій узяв із божественного вогнища невеличку іскру, сховав її в порожній очеретині та й приніс людям на землю.

Відтоді засяяли, заяскріли веселі вогнища на землі. Навколо них люди збиралися цілими родинами, смажили м'ясо, грілися, танцювали. Люди зажили тепер веселіше, дружніше, і з того щиро радів титан Прометей. Він навчив їх приборкувати вогонь, топити мідь, кувати зброю, і люди стали дужчі, сміливіші, вони вже не вхилялися покійрно перед своєю долею. Завдяки Прометееві вони навчилися думати і тоді, мабуть, уперше відчули себе людьми.

Та чорним, грозовим буревієм насувався на відважного титана страшний гнів всевладного Зевса. Ніхто у світі ще не порушував так зухвало його заборони, ніхто не насмілювався повставати проти нього, батька всіх безсмертних і смертних.

У шаленій нестямі Зевс звелів закути титана Прометея в кайдани і припнути на самому краї землі до стрімкої скелі, щоб відступник висів там довгі століття. Таку кару надумав Зевс останньому з роду титанів, що насмілювався змагатися з ним і боронити слабосильних, нікчемних людей.

Здійснити цю кару Зевс доручив своєму кульгавому сину Гефесту, неперевершеному митцеві й ковалю. А в помічники йому дав двох своїх вірних слуг — Силу і Владу, суворих, безжальних, жорстоких. Прикро було Гефестові коритися Зевсовій волі, бо він щиро шанував Прометея, але не послухатись рідного батька не міг.

Туди, де кінчається пустельна країна диких скіфів і велично здіймається до неба бескеття Кавказу, Сила і Влада привели непокірного титана, а за ними шкутильгав бог Гефест. Він був кульгавий з дитинства, бо колись розгнівався на нього Зевс і, схопивши малого за ногу, швиргонув геть з Олімпу. Довго летів Гефест, цілий день, а надвечір упав на скелястий острів Лемнос і відтоді став шкутильгати. Відтоді ж навіки оселився в його серці страх перед Зевсом. Той страх примусив його і тепер скоритися могутньому батькові. Знову тяжко зітхає Гефест і здіймає величезний молот, щоб прикувати Прометея до стрімкої кручі.

— Бий молотом дужче, дужче! — суворо наказує Влада. — Щоб Прометей не зміг у путах і поворухнутися. Та не зітхай, не стогни, — він же Зевсів ворог, злочинець.

— Яке огидне моє ремесло! — розпачливо вигукує Гефест. — Хай би хто інший ним володів, тоді я не мусив би приковувати друга до скелі. О Прометею, сину великої Феміди! Я сам плачу з твоєї тяжкої муки, та мушу коритись невблаганному Зевсові.

Знову і знову гупає молот, від нього іде стоголоса луна, і здається, то стогнуть похмурі Кавказькі гори. Нарешті титана прикуто. (...)

Ані словом не озивається гордий богоборець. Навіть не дивиться, як ідуть геть Сила і Влада, кремезні, негнучкі, наче витесані з каміння, а за ними шкутильгає ще дужче Гефест. Тільки коли вони зникли за горами і навколо залягла мертва тиша, Прометей застогнав і голосно крикнув:

— О божественний етере! О мати-земле і сонце ясне, всевидюще! О бистрокриллі вітри і ви, хвилі невтомного моря! Погляньте, як покарав мене Зевс за те, що я був прихильний до смертних і приніс їм вогонь. Я знав, що Зевс мене покарає. Страшні мої муки, та я не зрікаюся свого вчинку! (...)

Якось до Кавказьких гір заблукала нещасна Іо, біла телиця. Колись вона була смертна дівчина, аргоська царівна, така гарна, що в неї закохався сам Зевс. Та незабаром дізналася про це ревнива, заздрісна Гера і обернула Іо в телицю, ще

й приставила пастухом до неї всевидючого Аргуса. Це чудовисько мало очей по всьому тілу стільки, скільки сяє зірок на нічному небі. Ті очі ніколи не заплющувалися всі відразу, навіть коли Аргус засинав, тож він стеріг бідолашну телицю і вдень, і вночі. І за це заплатив життям: за наказом Зевса Гермес відтяв Аргусові голову. Тоді розгнівана Гера наслала на Іо великого гедзя, і той нещадно жалив телицю. Тікаючи від гедзя, майже божевільна з болю, Іо опинилася серед Кавказьких гір і от добігла до скелі, де був прикутий Прометей.

Хоч титан сам тяжко страждав, та його схвилювала доля нещасної дівчини, що стала жертвою жорстоких богів. Він чув про неї ще від своєї матері, віщої Феміди, і знав, що попереду в Іо ще багато поневірянь і мук.

— О, як ти, бідна, стогнеш! — співчутливо мовив Прометей. — Я нічим не можу тобі допомогти, бо сам я не вільний. Але знай: тебе, смертну, чекає безсмертна слава, навіть море на згадку про тебе люди назвуть Іонічним. А Епаф, твій син від Зевса, започаткує великий рід, що дасть могутніх героїв. Найславетніший з-поміж них, твій далекий нащадок Геракл, прийде сюди і, нарешті, визволить мене. Знай і те, що всемогутній бог, через якого ми обоє страждаємо, незабаром може втратити свою владу.

— Зевс утратить владу? Хіба це можливо?

— Можливо, і він сам квапить той час.

— А як це станеться?

— Не можу сказати.

— А коли? — допитувалась Іо.

Але Прометей не міг розкрити їй великої таємниці, яку знав тільки він один. Колись, добуваючи для смертних руду в довгій, глибокій печері, Прометей так утомився, що ліг просто долі спочити і міцно заснув. Прокинувся він серед глупої ночі, скрізь було темно й тихо. Раптом його здивували якісь ледь чутні звуки. Він прислухався і почув тонесенькі старечі голоси, що протягло співали довгу тихомовну пісню про майбутнє людей і богів. То співали Мойри, богині неблаганної Долі.

Ось тоді Прометей і дізнався, що Зевса чекає загибель, бо він схоче одружитися з богинею Фетідою, найвродливішою дочкою морського бога Нерēja. А синові Фетіди судилося стати дужчим за батька, хоч би хто він був — чи смертний герой, а чи безсмертний бог. Тож Зевса чекає та

сама доля, якої через нього зазнав колись його рідний батько Кронос, і справдиться тоді батькове лиховісне прокляття.

Прометей не міг розповісти це Іо, він тільки запевнив нещасну, що Зевсова влада не вічна, але бідна телиця вже нічого не чула. Знову налетів на

неї гедзь, люто вжалив, і вона, наче божевільна, побігла світ за очі. Ще довго здаля долинали її болісні зойки і терзали титанові серце.

— Хай Зевс безжурно живе на Олімпі! — гнівно вигукнув Прометей. — Хай тішиться своїми громами та сипле на землю вогненні блискавки. Але настане день, коли справдиться прокляття його батька Кроноса!

Ці сміливі слова почув зі своєї височини Зевс Громовержець. Он як! Покараний Прометей не тільки не скорився, а навіть погрожує йому, всевишньому владареві! Збентежений Зевс послав до титана меткого Гермеса дізнатись, на яку таємницю натякає зухвалець і що чекає Зевса в майбутньому.

Гермес узув свої сандалі з маленькими золотими крильцями і невдовзі опинився біля кавказької скелі.

— Слухай мене, Прометею, — владно мовив Гермес. — Батько всіх безсмертних і смертних хоче довідатись, що означають твої слова.

— Яка зарозуміла мова в цього прислужника богів! — вигукнув Прометей. — Хай Зевс не сподівається зробити і з мене такого прислужника. Я не проміняю свої страшні муки на ганебне рабство.

— Я не раб, а бог і вісник богів.

— Ненавиджу я всіх богів. А ти, Гермесе, маєш розум, наче в хлопчиська, коли гадаєш щось від мене дізнатись. І Зевс не дізнається, поки не звільнить мене від кайданів.

— А ти не боїшся, що Зевс розгнівиться ще дужче?

— Хай шаленіє, хай гримить з гніву і спалює скелі пекучим вогнем чи засипає крижаним снігом — все одно він не вирве з моїх вуст жодного слова.

Зненацька розлігся оглушливий грім, задвигтіла земля, захиталися скелі, сліпучо-вогненні блискавки розкраяли небо. Знявся рвучкий вітер, море збурилося і помчало на берег. Небо, море, земля наче злилися водно, все гуркотіло, стогнало, рехло. Усі підвладні йому стихії Зевс кинув на прикутого

Прометея, але той і не думав коритися. Тоді Громовержець звергнув скелю разом із непереможним титаном у чорну безодню.

Та Прометей був безсмертний. Збігли тисячоліття, багато людських поколінь одне за одним пройшли по землі, і тоді Зевс знову підняв із безодні титана, сподіваючись дізнатися про свою долю. Але нескорений Прометей мовчав, і батько всіх безсмертних і смертних вигадав йому ще тяжчу кару: знову висів Прометей, прикутий до кавказької скелі, нестерпно палило його сонце, сікли дощі, шарпали люті вітри, і щодня прилітав туди величезний Зевсів орел, гострими пазурами розривав титанові груди та дзьобав йому печінку. За ніч кривава рана загоювалася, але наступного дня знову прилітав орел і знову люто шматував могутнє Прометееве тіло.

Ці страшні муки тривали тисячоліття, але ніщо не могло здолати титана. Жодного разу не попросив він пощади в Зевса, не зрікся своєї приязні до смертних. Сам Громовержець уже хотів помиритися з ним, бо й досі не знав тієї таємниці про себе. Із Зевсової волі пішла до свого сина богиня Феміда. Гірко плачучи, просила вона Прометея помиритися із Зевсом, і материнське горе, страшніше за всі муки, розчулило непохитного титана — він розкрив свою таємницю. (...)

У подяку за засторогу Зевс послав найславетнішого з-поміж грецьких героїв, далекого нащадка Іо — Геракла — звільнити титана. Багато земель уже обійшов Геракл, уславивши себе неймовірними подвигами, і от опинився серед Кавказьких гір. Довго шукав він скелю із прикутим Прометеем, аж нарешті побачив, як угорі шугонув величезний орел, почув стогони нелюдського болю і поспішив на ті страдницькі зойки.

Незабаром Геракл був уже біля скелі, де висів прикутий титан і кровожерний орел рвав пазурами йому тіло. Підняв Геракл свій чималий лук і щосили напнув тятиву. Дзвінко заспівала стріла, уп'ялася в орла, і той упав мертвий додолу. Тоді Геракл виліз на скелю і дужими руками розірвав Прометееві пута. Титан нарешті випростав могутнє тіло і відітхнув на всі груди. Тільки одне залізне кільце зосталося на руці в Прометея, і в ньому застряг камінчик із скелі.

Прометей став вільний, а смертні люди, заради яких він прийняв страшні муки, носять відтоді на згадку про нього

металеві каблучки і персні з коштовними камінцями. Так каже легенда, але чи це правда, ніхто не знає. Однак знають усі: у тих мужніх, волелюбних людей, що віддають свої сили і розум, усе життя на благо народові, палає в серцях іскра незгасного Прометеєвого вогню. А сам Прометей оживає знову і знову в найкращих творах мистецтва. Так завдяки смертним людям став безсмертним тираноборець-титан.

Переказ Катерини Гловацької

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Розкажіть, що вам було відомо про Прометея до читання міфу про нього. Чим зацікавив вас міф?
2. Поясніть, чому пам'ять про Прометея як найвеличнішого героя відображено в міфі. Чим захоплює вас Прометей?

ДУМАЮ

3. Доберіть слово, яке найбільш точно характеризує вчинок Прометея заради людей: *самовідданість, героїзм, подвиг*. Підтвердіть свій вибір цитатами з твору.
4. У грецькій міфології Сила та Влада — це слуги верховного бога Зевса. Прочитайте описи їх у тексті. На які міркування вони наводять читачів?
5. Дослідники грецьких міфів стверджують, що випробування Прометея тривали протягом 30 000 років. Із міфу ми дізнаємося, скільки разів і хто переконував Прометея скоритися Зевсу. Чому Прометей цього не зробив? Як він сам пояснював свою непокору?
6. Розкажіть, хто і як убив орла, що завдавав мук Прометеєві.
7. Підсумуйте, яке значення для людства мав героїчний учинок Прометея.
8. Розгляньте ілюстрацію Генріха Фрідріха Фюгера «Прометей несе людям вогонь». У чому збігається ваше уявлення про Прометея із зображенням його художником?
9. Підготуйте виразне читання міфу від початку до слів: «*Таку кару надумав Зевс*».
10. Підготуйте близький до тексту переказ уривка «Прометей та Гермес».

СТВОРЮЮ

11. Створіть есе «Яку людину можна назвати Прометеєм?» (4–5 речень).

Теорія літератури

Відмінність міфу від казки

Упродовж читання міфів легко помітити їхні характерні риси. Це *захопливість сюжету, незвичайні герої та їхні неймовірні пригоди*. Але, погодьтеся, що ці ознаки ми зустрічаємо і в казках. У чому ж тоді відмінність міфів від казок?

Якщо казки — це вигадані оповідання, які розважають і навчають, то *міфи — уявлення людей про світ, в істинності яких вони не сумнівалися*.

1.1.3 Подвиги Геракла

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ЗОЛОТІ ЯБЛУКА ГЕСПЕРІД

Одинадцятий подвиг Геракла

Десять неймовірних важких подвигів уже здійснив Геракл на Еврісфееву вимогу. Цар завжди посилав його на неминучу, здавалося, смерть, та щоразу герой повертався переможцем — на втіху людям і на прикрість своєму недолугому родичеві. А той не міг тепер ні спати, ні їсти, його наче була пропасниця від думки — Геракл знову повернувся живий! І цар гарячково міркував: що ж йому загадати, аби той не вернувся назад, аби нарешті загинув?

І знову Еврісфея напутила злопам'ятна Гера. Колись на її весіллі із Зевсом богиня Гея, мати-земля, виростила яблуню із золотими яблуками і подарувала її нареченій. Те дерево росло десь аж на краю землі, у саду прекрасних Гесперід, дочок титана Атланта і вечірньої зірки Геспер. Згодом волоока Гера якось угледіла, що Гесперіди ласують її золотими яблуками. Розгнівалася богиня і приставила до дерева варту — одноокого дракона Ладона. Тепер, обплівши яблуневий стовбур своїм довгим лускатим хвостом, Ладон день

Еврісфей — в давньогрецькій міфології цар міста Мікени, у якого Геракл перебував на службі.

- Скульптор В. Кінне. Бронзова статуя Геракла, який душить Лернейську гідру. 1842 р. Вхід в Ужгородський замок

■ Фредерік Лейтон. Гесперіди. 1892 р.

і ніч чатував, його єдине око ніколи не заплющувалося, і ніхто, навіть Гесперіди, не зважувалися підійти до дерева.

Навчений Герою цар Еврісфей загадав Гераклові принести три золоті яблука і наказав негайно рушати в путь. Але де той сад Гесперід, цар не знав, і жодна людина не знала, кого б не питався Геракл у нескінченній дорозі.

Скільки збігло часу, скільки разів бліда, зажурена Селена уповні виходила на нічне небо, Геракл уже кинув лічити. Багато проминув він країв і нарешті опинився ген на далекій півночі, де швидко плине ріка Елідан.

Стомлений безупинним блуканням, герой ліг спочити на березі, та заснути не міг — із прозорих Еліданових хвиль повиходили юні німфи і сіли кружка, милуючися славетним Зевсовим сином.

Німфи теж не знали, де шукати сади Гесперід, але навчили Геракла, що далі робити.

— Як вийдеш до моря, — наввипередки поспішали вони розказати, — то знайдеш там віщого бога Нерей. Старий часто спить на березі десь у холодку. Треба його зненацька заскочити та й зв'язати, щоб у воду не втік. Не зважай, коли Нерей прийматиме якусь іншу подобу, то він так хитрує. Тримай міцно старого, аж поки скаже, де знайти Гесперід чи їхнього батька Атланта.

Подякував доброзичливим німфам Геракл і, відпочивши, подався понад Еліданом до моря. А там невдовзі знайшов і Нерей. Хоч як випручувався старий, хоч які дивні подоби приймав — ставав то птахом, то биком, то рибиною, — але із залізних Гераклових обіймів вирватися не міг. І мусив тоді віщий бог пояснити, де знайти сад Гесперід та як золотих яблук добути.

— Гляди ж бо, герою, до тієї яблуні не підходь і сам золотих яблук не рви, — напучував приборканий віщун. — Попроси титана Атланта, він охоче тобі зарадить, якщо потримаєш замість нього небесне склепіння.

Повеселішав Геракл і заквапився в путь. Та ще не один день і не одна ніч минули, поки здійснювався перед ним, як гора, могутній Атлант. Колись Зевс, подолавши титанів, покарав і його, Прометеевого рідного брата, — примусив тримати над землею

все небо із сонцем, місяцем і зірками. От і стояв Атлант, підперши дужими руками й раменами небесну твердь, але неймовірний тягар зігнув навіть титана. Шанобливо привітавшись до нього, Геракл пояснив, хто він і навіщо прийшов аж сюди, на край світу. Атлант щиро зрадів: йому так хотілося випростатись і трохи спочити! Тож він одразу взявся принести Зевсовому синові золоті яблука, аби тільки той потримав тим часом небесне склепіння. І титан переклав свій тягар на Геракла. А герой — уперше в житті — заточився, в очах йому згасло сонячне сяйво, дрож пройняв усе тіло. Та, напружившись, зібравшись на силі, Геракл вистояв. Тільки м'язи в нього страшенно набрякли, гаряча кров шугонула у скроні, а ноги аж вгрузли в землю.

Зроду не було так тяжко Зевсовому синові, але він стояв і тримав небесну твердь. Раптом йому здалося, що тягар поменшав, підтриманий якоюсь могутньою рукою. Геракл не оглядався, він знав — то Афіна Паллада, божественна опікунка, знову стала йому на поміч.

Хоч як зволікав Атлант, та нарешті повернувся, несучи золоті яблука, що світилися і сяяли навіть здаля.

— Мабуть, я сам віднесу їх до Мікен, — мовив титан, хитруючи, — надто вже йому не хотілося знову брати на плечі небесний тягар.

Але Геракл одразу збагнув, чого прагне Атлант, і собі вдався до хитрощів.

— Гаразд, — наче погодився він, — тільки потримай небо ще трохи, поки я примощу собі на плечах лев'ячу шкуру, аби не так сильно давило.

Простосердий титан поклав долі золоті яблука і знову став на своє місце.

— Могутній Атланте! — мовив тоді звільнений Геракл. — Даруй мені нещирість, інакше-бо я зробити не міг. Адже смертній людині не до снаги те, що вільно титанові. Тож не гнівайся і прощай.

— Прощай! — сумно відгукнувся Атлант. — Бери золоті яблука, хай вони стануть тобі у пригоді.

■ Едвард Коулі Берн-Джонс.
Сад Гесперід. 1877 р.

Повернувшись у Мікени, герой віддав золоті яблука самому цареві до рук. Яблука так дивно сяяли і променилися, наче Еврісфею руки пекли, і він мерщій віддав їх Гераклові.

— Дарую яблука тобі, — згорда кинув цар, ховаючи назад руки, щоб ніхто не побачив, як вони невпинно тремтять.

Ледь посміхнувшись, Геракл узяв яблука, але не залишив собі, а відніс до храму Афіни Паллади, своєї божественної опікунки. Богиня ж перенесла золоті яблука знов у сад Гесперід, де їм належало бути.

А люди й досі не знають, де був той сад і де стояв могутній Атлант, або Атлас, як його ще називають, — чи там, де тепер в Африці здіймаються Атлаські гори, що сягають своїми вершинами неба; чи, може, на острові в бурхливому океані, що відтоді став зватися Атлантичним; а чи там, де серед лазурового моря лежала прекрасна земля Атлантида, яка зникла назавжди і тільки дивною казкою зосталася в пам'яті людства.

Переказ Катерини Гловацької

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Пригадайте, що ви чули про подвиги Геракла.
2. Розкажіть, як Геракл дізнався, де знайти сад Гесперід.

ДУМАЮ

3. Які випробування долає Геракл, здійснюючи одинадцятий подвиг? Як це характеризує героя?
4. Проаналізуйте, завдяки чому Геракл виявляється переможцем цього разу.

ВІДЧУВАЮ

5. Поясніть, що подобається вам у характері та вчинках Геракла — улюбленого героя древніх греків.
6. Розкрийте, які якості Геракла зробили його загальним улюбленцем.

СТВОРЮЮ

7. Розкажіть, які ілюстрації ви намалювали б до цього міфу. Опишіть їх та обґрунтуйте свої пропозиції.
8. Складіть ланцюжок подій у міфі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

9. Об'єднайтеся у пари й укладіть карту подвигів Геракла з географічними назвами. Використайте в роботі інші міфи про його подвиги. Презентуйте свою карту однокласникам / однокласницям.
10. Об'єднайтеся в групи і подивіться американський мультфільм «Геркулес» 1997 року, створений за міфами про Геракла (режисер українського дубляжу Константин Лінартович). З'ясуйте, що спільного у прочитаних вами міфах і мультфільмі про героя. Поділіться своїми враженнями і висновками в класі.

1.1.4 Деметра і Персефона

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ДЕМЕТРА І ПЕРСЕФОНА

З давніх-давен шанували смертні люди Деметру — богиню родючості, сестру всемогутнього Зевса. Це вона навчила людей обробляти землю, користатися її дарами, вона щедро давала людям достаток і мир. Як і інші безсмертні, Деметра жила на захмарнім Олімпі, але більше любила ходити по землі. Висока, ясночола, у вінку із золотого колосся й червоних маків, устигала вона скрізь, пильнуючи, чи добре вродило у полі, чи гарно ліс зеленіє і чи соковита трава на пасовиськах. Деметра часто брала із собою юну дочку Персефону, чи, як звала її змалечку, Кору. Дівчина гралася на зелених луках та милувалася квітами і сама була наче пуп'янок, що от-от пишно розквітне.

Якось прибули вони обидві на острів Трінакрію, де височіє гора Етна і час від часу палахкотить вогнем: адже під тим островом лежить стоголове чудовисько Тіфон, що насмілилось було змагатись із самим Зевсом, а тепер, тяжко покаране Громовержцем, знай силується вирватись з-під кам'яного полону. Тоді стугонить вся земля і з Етни летить угору каміння, а полум'я з Тіфонових пащ сягає високого неба. Земля стогне, двигтить, здається,

■ Деметра. Римська копія

Той жахливий гуркіт і стугін якимось докотився далекою луною аж до підземного царства тіней, де завжди панує мертва тиша. Занепокоївся володар того царства, похмурий Аїд. Став він у свою золоту колісницю і погнав чорних коней нагору, хоч як не терпів яскравого сонця.

Швидко об'їздив Аїд гори й долини, придивляючись, чи не розкололася де земля, чи не проникло ясне денне сяйво в його мертво царство.

Побачила його згори богиня кохання Афродіта і лукаво всміхнулася.

— Мій синку, — мовила вона до Ерота, що, згорнувши золоті крильця, тулився їй до ніг. — Усі смертні і навіть безсмертні підвладні мені, богині кохання, але вічні боги почали про це забувати і вже не так, як колись, шанують нас із тобою. А ми доведемо свою владу — ти ж, хлопчику любий, моя оборона і поміч. Бачиш он страшного Аїда на чорних конях? Ну ж бо поціль своєю гострою стрілою йому в саме серце. Хай і він відчує могутню владу кохання.

Весело засміявся бешкетник Ерот з такої витівки матері-красуні, вибрав зі свого сагайдака найгострішу стрілу і малими руками, наче граючись, натяг тятиву та й стрелив. А похмурий Аїд і не зауважив, як щось його ніби вжалило в серце. Він задивився на дівчину, майже дитину, що рвала в лузі квіти і сама була наче квітка. Ще дужче зацеміло Аїдові серце, і тоді він уперше відчув, що є на світі кохання.

Юна Кора гралася зі своїми подругами, безжурними німфами, й опинилася далеко від матері. Веселі німфи повели її в Нісейську долину, де завжди панує весна. Там, серед гаю, сяяло чисте плесо глибокого озера, де попід берегом тихо плавали білі лебеді, ховаючись у затінку дерев, що зеленим вінком стали довкола. А далі ясніла поляна, всіяна барвистими квітами. Дівчата побігли туди, стали гратись і плести вінки. Кора нарвала квітів уже повний кошик і тепер клала їх просто собі в пелену.

Німфи вже посплітали вінки і полягали спочити, а Персефона ніяк не могла натішитись, бо що далі бігла, то

■ Джон Вільям Вотерхаус. Нарциси. 1912 р.

яскравіші ставали квіти. Зненацька далеко попереду заплеміла якась незнана квітка. Велика китиця ясно-червоних суцвіть вабила зір, блискуче листя сяяло проти сонця і ледь-ледь тремтіло. У захваті схилилася юна Кора над вогнистою квіткою, що пахла солодко й дивно. Довго милувалася нею дівчина і вже хотіла зірвати, але цупке стебло не ламалося. Тоді Кора вирвала квітку з корінням.

Ту ж мить щось загуло під ногами, земля розступилась і знизу вискочив четверик чорних, мов ніч, коней. Вони мчали золоту колісницю, а на ній стояв убраний у чорне сам Аїд, володар підземного царства.

Дужими руками схопив Аїд Персефону, і розсипалися всі її квіти. Дівчина відчайдушно пручалася, та похмурий бог силоміць посадив її в золоту колісницю, тоді вїокнув на коні й змахнув багряно-чорним батогом.

Схарапуджені коні шалено помчали, аж із ніздрів у них виривалося полум'я, а страшний Аїд гнав їх дужче й дужче.

Даремно рвалася нажахана Персефона з Аїдових обіймів, коси в неї розтріпалися, легенький одяг подерся.

— Мамо, мамо, рятуй мене! — гукала вона щосили.

Та ніхто не чув її — мати була далеко, а німфи, награвшись, поснули на квітучій поляні. Чула тільки маленька річкова наяда Кіана і сміливо кинулася чорним коням навперейми, розливши по долині свої хвилі. Та Аїдові коні одним скоком перелетіли річечку, а потім ураз наче в землю запались. Тільки востаннє пролунав розпачливий зойк Персефони, і гори відгукнулись моторошним громом. Той грім почула нарешті мати Деметра. Стислося їй серце від лихого передчуття, мерщій кинулася вона туди, де залишила з німфами свою любу

■ Волтер Крейн. Доля Персефони. 1877 р.

Кору. Смертна жінка довго б долала гори, ліси та озеро, а богиня опинилася в Нісейській долині за мить.

Ось і німфи, всі солодко сплять серед квітів, а Кори поміж ними немає. Стривожена Деметра заходилася їх будити, але жодна не знала, де ділася дівчина. Могла б сказати про це маленька Кіана, та вона втратила силу, бо посміла змагатися з богом підземного царства. Гірко плакала Кіана, а мовити слово не мала снаги.

На землю спадав вечір, високо в небі заясніли зорі. Та ні вечірня Геспер, ані вранішня Еос нічим не могли потішити засмучену матір — вони нічого не бачили. Тоді Деметра виламала дві великі соснові гілки, запалила їх над вогнедишною Етною і з тими смолоскипами, що незгасно горіли, пішла шукати дочку. Деметра не пила й не їла, не омивала водою з чистих джерел своєї нетлінної шкіри і ясних колись очей. Темно-синій хітон у неї подерся, червоні маки зів'яли, золоте колосся погубилося, а довгі коси взялися памороззю-сивиною. Тепер ніхто не міг би впізнати величну богиню в цій старій зажуреній жінці, що день і ніч блукала, шукаючи дочку.

Так блукала вона дев'ять днів і дев'ять ночей, а коли вдесяте зійшла на небо рожевоперста Еос, ведучи за собою ясний день для безсмертних і смертних, Деметра зустріла богиню Гекату, що зналася на чаклунстві й ворожбі. Смертні боялись страшної богині, що насилала на них тяжкі сні й непереборний жах. Але Деметра зраділа: може, Геката щось знає про її юну Кору?

— Ні, велика богине Деметро, не бачила я твоєї дочки. Правда, днів десять тому я здалеку чула розпачливий зойк, якась дівчина кликала свою матір, та раптом замовкла.

— Це вона, це моя бідна дитина! Хтось викрав її, а хто? Чи смертний, чи бог, а чи лютий дракон? О, де моя Кора?!

— Заспокойся, Деметро, ходімо до Геліоса. Той, певне, зарадить тобі, адже він усе бачить з високого неба.

І обидві богині подалися до краю землі, де саме виїздив на своїй осяйній колісниці Геліос-Сонце. Деметра звела руки вгору і стала благати, наче проста смертна:

■ Евелін де Морган. Деметра оплакує свою дитину. 1906 р.

— О Геліосе, найясніший з богів! Зглянься на мене, на нещасну матір, що втратила доньку. Ти один можеш сказати, хто її викрав і де пильно сховав. Адже з високого неба ти бачиш усю широку землю і море безкрає.

Відказав на те Геліос шанобливо:

— О велика богине Деметро! Я вельми тебе поважаю, тож охоче все розповім. Справді, я бачив, як юна Персефона рвала квіти в Нісейській долині, та раптом схопив її могутній Аїд і умчав на своїх чорних конях. Тільки ти не журися, поважна Деметро, і гнівом не ятри собі серця. Хіба володар підземного царства не гідний бути тобі зятем? Та і вчинив це він, певне, з волі самого Зевса.

По тих словах Геліос узяв віжки, і вогненно-сліпучі коні полетіли, наче легкокрилі птахи. А Деметру поїняв нестримний гнів. Подумати тільки, її дочку викрадено із Зевсової волі! Кора так любить сонце і квіти, то щоб вона вічно жила в підземному царстві, де страшний морок і де тільки тіні померлих блукають?!

Розгнівана Деметра не схотіла вертати на захмарний Олімп до безжурних богів, що не знають ніякого горя. У подобі простої смертної жінки, у чорному вбранні ходила Деметра з краю в край, тяжко сумуючи за дочкою, і разом із нею тяжко сумувала вся природа. Чорний, жахливий час настав для людей. Марно орали вони землю, марно кидали в неї зерно — воно не сходило, земля перестала родити і стояла суха, потріскана. Пов'яли квіти, пожовкли зелені луки, дерева сумно простягали до неба посохлі гілки, наче благали в богів милосердя. Усе менше ставало води в річках, повисихали чисті джерела, життя на землі ніби завмерло. А Деметра, заглиблена у своє велике горе, нічого не помічала. І, мабуть, вимерло б тоді з голоду плем'я земнородних людей назавжди, якби не втрутився всевладний Зевс.

Він послав свою вісницю, райдужнокрилу Іріду, сказати Деметрі, щоб повернулася на високий Олімп. Барвистою райдугою сяйнула Іріда по небу, спусти-

■ Данте Габріель Росетті.
Персефона. 1874 р.

лася на землю і переказала Зевсову волю Деметрі, але та її наче й не чула. Тоді Зевс послав інших богинь, Муз і Харит, щоб вони розважили Деметру та уласкавили багатими дарунками. Але розгнівана Деметра згордувала дарами. Навіть не глянувши на них, вона суворо сказала:

— Я не підіймусь на Олімп доти, доки не повернеться моя люба донька. І доти зі мною сумуватиме вся неосяжна земля.

Довелося Зевсові послати меткого Гермеса до підземного царства, щоб умовив Аїда віддати полонянку. І Гермес справді умовив похмурого бога, пояснивши йому, що нагорі все сохне, вмирає, земля перестала родити, і людям уже несила приносити жертви богам. Знехотя погодився Аїд віддати кохану, але він добре знав: якщо Персефона з'їсть тут, у його царстві, бодай дрібку чогось, то вже не зможе піти звідси навіки. І підступний Аїд звелів покласти біля неї великий стиглий гранат. Змучена Персефона справді нічого досі не їла в підземному царстві. А коли побачила чудовий гранат, не стрималась, трохи його надкусила і з'їла кілька зернин. Раптом вона почула голоси, що дивно, незвично лунали серед мертвої тиші. То йшли Гермес із Аїдом до неї. Зраділа Персефона Зевсовому посланцю.

Як же зраділа вся природа появі Деметриної дочки! Кора йшла до матері, а земля стелила їй під ноги зелений килим із барвистими квітами. Весело заспівали птахи, знову задзвеніли гірські ручаї, зазеленіли поля.

■ Фредерік Лейтон.
Повернення Персефони.
1891 р.

Велика була радість Деметри, що нарешті обняла свою дочку, велика, та недовга. Дізналася богиня про гранатові зернини, що їх з'їла в підземному царстві Персефона, жахнулась і крикнула в гніві й розпачі:

— Чуєш мене, рідний брате, всемогутній Зевсе? Знаю я, що ти не можеш порушувати закони царства мертвих, але врятуй мою Кору! Вона так любить сонце, і квіти, і співучих птахів, то як же їй жити без них? А як мені жити без неї?

Почув ту розпачливу мову Зевс Громовержець і замислився: не міг він порушити законів підземного царства, але жаль було йому Персефони, та й перед Деметрою почував себе винним —

дозволив-бо Аїдові викрасти її юну дочку. Тож тепер треба їх усіх примирити, негоже безсмертним сваритись. І мудрий Зевс розсудив так: дві третини року Персефона буде з матір'ю, а третину — в царстві тіней.

Так воно й сталося. Третину року владарює Персефона в підземному царстві, велично сидить на троні обіч свого могутнього чоловіка Аїда. А на землі в цей час сумує за дочкою Деметра, і з нею сумує вся мати-земля. Поля чорні, як чорне вбрання в Деметри, не чути птахів, тільки холодний вітер гуде, ніби плаче. Та от повертається Персефона, земля прокидається від зимового сну, ласкаво сяє весняне сонце, і все навкруг розцвітає. Так триває і досі.

Переказ Катерини Гловацької

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Пригадайте, що спонукало Аїда викрасти Персефону.
2. Розкажіть, як вдалося Гермесу вмовити чоловіка відпустити Персефону до матері.

ДУМАЮ

3. Підготуйте виразне читання уривків про материнську печаль Деметри. Прокоментуйте, із чим порівнювали греки любов матері до своєї дитини.
4. Проаналізуйте, чому в міфі перемагає не володар богів і людей Зевс, а богиня Деметра. Обґрунтуйте свої висновки.
5. Прослідкуйте, якими епітетами нагороджуються в міфі Зевс, Деметра, Аїд, Геліос та інші? На які характерні особливості богів указують ці епітети? Укладіть словник епітетів міфу про Деметру і Персефону.

СТВОРЮЮ

6. Поясніть, які природні явища поетично відтворено в міфі «Деметра і Персефона». Створіть усний портрет цих богинь і презентуйте його в класі.
7. Поміркуйте, чим, за уявленням давніх греків, відрізнялася богиня Деметра від смертних жінок. А що прирівнює її до простої земної жінки? За підсумками роботи укладіть кластер «Деметра — богиня» і «Деметра — смертна жінка».

Кла́стер — графічний систематизатор, у якому розкриваються різні групи характеристик героя.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі дослідників / дослідниць міфів різних народів.

- Об'єднайтесь у групи і з'ясуйте спільне та відмінне в міфах давніх греків і українців про землю, богів і людей.
- Використайте вивчені та самостійно прочитані давньогрецькі та українські міфи.
- Результати своєї роботи відобразіть у таблиці, попередньо накресливши її в зошиті.

Грецькі боги	Українські боги	Місія

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Поясніть, які важливі нові знання ви здобули, ознайомившись із міфами.
2. Розкрийте, які уявлення про космос, природу, людське життя відображено в міфах.
3. Обґрунтуйте, чому образ Прометея — один із найвідоміших у давньогрецькій міфології.
4. Пригадайте, скільки подвигів здійснив герой давньогрецьких міфів Геракл. Про які з них ви прочитали самостійно?
5. Поміркуйте, чим цікавий для читачів давньогрецький міф про Деметру і Персефону.
6. Проаналізуйте, чим приваблює сучасних людей фантазія давніх греків.
7. Поясніть, чому кожна культурна людина повинна мати уявлення про міфологію не лише свого народу, а й інших народів світу.

- Герміона з друзями.
Кадр із фільму про Гаррі Поттера

Діалог мистецтв

У XXI столітті прадавня міфологія залишається джерелом натхнення для художників, сценаристів, скульпторів тощо. Наприклад, у серії фентезійних книжок Джоан Роулінґ про Гаррі Поттера багато запозичень із міфів давніх греків, зокрема, імена персонажів: Герміона — в міфах це дочка Єлени Троянської, Міневра — римський варіант імені богині Афіни, Алекто — у міфології одна з богинь помсти Фурій, Андромеда — у міфології дочка Кассіопеї, Сивілда — у давніх греків пророчиця.

Отже, вплив давньогрецької міфології на європейську і світову культуру важко переоцінити.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Прослухайте аудіокнигу «Деметра і Персефона «українською мовою у виконанні майстрині художнього слова Олександри Кравченко за покликанням у цифровому додатку до підручника **(Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»)**. Поміркуйте, які виконавські вміння майстрині художнього слова допомогли вам зрозуміти смисл міфу.
2. Визначте, які виконавські вміння ви хотіли б у собі розвинути і чому. Обґрунтуйте свою відповідь.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі автора / авторки коміксу за сюжетом давньогрецького міфу.

- Оберіть один давньогрецький міф, який вам найбільше сподобався.
- Виберіть 2–3 ключові епізоди з міфу, у яких герой / героїня найбільш яскраво виявляють свій характер.
- Доберіть цитату до цих епізодів для розташування в бульбашках.
- Продумайте кольори для зображення епізодів.
- Використайте в роботі застосунок для створення коміксів, з яким ознайомилися на уроках інформатики. Або намалюйте ілюстрації до епізодів власноруч.
- Презентуйте свій комікс однокласникам / однокласницям. У презентації поясніть вибір епізодів.

Комікс (від англ. *comic* «смішний») — мальована історія, розповідь у картинках. Комікс поєднує літературу (художній текст) та образотворче мистецтво (ілюстрацію).

■ Кадр із фільму «Геракл». США, 2104 р.

Лише за мотивами міфу про подвиги Геракла знято 16 фільмів.

■ Обкладинки українських видань давньогрецьких міфів

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Міфологія — це образна картина світу, яка розкриває світогляд давньої людини, де поєднано реальність і фантазію, природне і надприродне, знання та віру, думки й емоції. У міфології людина усвідомлювала себе частиною природи, а природу одухотворювала й населяла богами.

Олімпійські боги — у давньогрецькій релігії та міфології дванадцять Олімпійців є головними божествами пантеону, якими зазвичай вважають Зевса, Геру, Посейдона, Деметру, Афіну, Аполлона, Артеміду, Ареса, Гефеста, Афродіту, Гермеса та Гестію чи Діоніса.

Прометей — герой давньогрецької міфології, який викрав з Олімпу вогонь і передав його людям, за що був ув'язнений Зевсом і згодом звільнений Гераклом.

Геракл — герой давньогрецької міфології, найбільш відомий своїми подвигами на службі в царя Еврістея, боротьбою з гігантами та звільненням Прометея.

Деметра — богиня родючості і землеробства, яку особливо шанували. Без її благодійної сили ніщо не зростає ні в тінистих лісах, ні на луках, ні на буйних ланах.

Персефона — прекрасна донька Деметри, яку викрав бог підземного царства Аїд.

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Давні греки вірили, що звірі й дерева мають душу, річки і зорі — це живі істоти, а керують навколишнім світом різні божества.

так

ні

2. Давньогрецькі боги в міфах в усьому подібні до людей: добрі, великодушні, милостиві та водночас жорстокі, мстиві й підступні.

так

ні

3. Давні греки вважали, що боги живуть на Олімпі — найвищій горі в Греції, вершина якої завжди оповита хмарами.

так

ні

4. **Вибери одну правильну відповідь.**

Слово *міф* означає:

А переказ

В знання

Б закон

Г символ

5. Вибери одну правильну відповідь.

Головний бог давніх греків:

А Аполлон	В Зевс
Б Гермес	Г Геракл

6. Вибери одну правильну відповідь.

Подарував людям вогонь:

А Геракл	В Атлант
Б Прометей	Г Аїд

7. Установи відповідність між частиною і цілим.

1. Олімп	А у царстві Аїда
2. Подвиги Геракла	Б бенкет богів
3. Деметра і Персефона	В яблука Гесперід
	Г телиця Іо

8. Установи відповідність між міфами та дійовими особами.

1. Золоті яблука Гесперід	А Гермес
2. Міф про Прометея	Б Еврісфей
3. Деметра і Персефона	В Ной
	Г Геліос

9. Установи відповідність між богом і його міфологічною роллю.

1. Аполлон	А бог блискавки і грому
2. Афіна	Б богиня кохання
3. Афродіта	В бог мистецтв
	Г богиня мудрості

10. Аргументуй справедливість твердження, що давньогрецькі боги в міфах у всьому подібні до людей: добрі, великодушні, милостиві та водночас жорстокі, мстиві і підступні.

11. Поясни, чому міфи вважають скарбницею початкових знань і уявлень стародавніх людей про світ та закони його існування.

12. Обґрунтуй, чому інтерес до давньогрецьких міфів не слабшає впродовж віків.

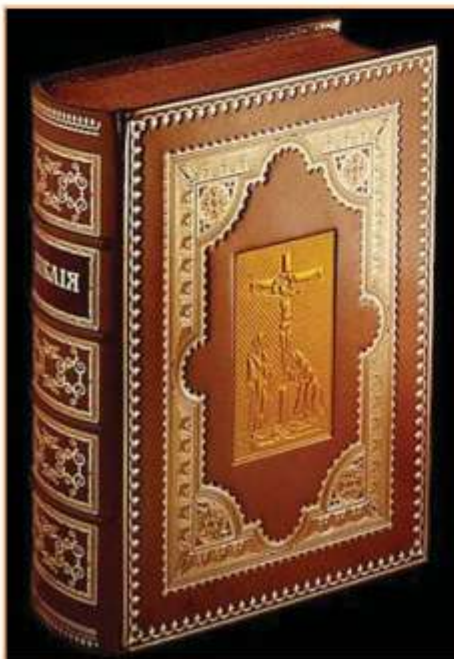
Розділ 2

Священні книги людства

Біблія і Коран — це священні книги різних культур, без яких неможливо уявити собі історію людства. У них у досконалій поетичній формі втілено багатовікову життєву мудрість і вірування, найважливіші знання та високі моральні цінності. Із цими текстами — невичерпним джерелом мотивів, сюжетів, образів — пов'язаний увесь подальший розвиток світової культури і мистецтва.

Опрацювавши цей розділ, ви:

- **дізнаєтеся**, чому Біблія і Коран є головними книгами людства;
- **прочитаєте** священні тексти про будову світу і закони людського життя;
- **ознайомитесь із** біблійними сюжетами, які використано в літературі різних народів.

■ Біблія.
Подарункове видання

2.1 Біблія

Біблія — особлива й унікальна книга. Для християн Біблія — Святе Письмо, послання Бога людям, яке розкриває таємницю походження світу, життя і провіщує майбутнє.

Назва Біблії походить від слова *biblos* — назви єгипетської рослини *papyrus*, з якої в давнину виготовляли книги. Книгу, написану на папірусі, греки називали *he biblos*, якщо ж вона була невеликою, говорили *to biblion* — книжечка, а в множині — *ta biblia*.

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

1. Пригадайте, що ви знаєте про Біблію.
2. Розкажіть, що вам відомо про християн. Скористайтеся у відповіді своїми знаннями з історії.
3. Назвіть відомі вам біблійні оповіді. Хто з героїв цих оповідей вам найбільше запам'ятався?
4. Поділіться враженнями про кінофільми або мультфільми на біблійну тематику, які ви бачили.

Перші оповідання Біблії з'явилися задовго до того, як було винайдено писемність. У широкому значенні Біблія — це зібрання найперших, основних текстів людської культури в *легендах, заповідях, історичних переказах, піснях, життєписях, молитвах, посланнях, повчаннях, пророцтвах, складених спочатку різними мовами* — давньоєврейською, арамейською, грецькою. Їхні автори — пророки, священнослужителі, царі, апостоли; імена більшості з них відомі, авторство інших — встановлено дослідженнями вчених.

Біблія складається з двох частин, які було написано в різний час. 39 книг Старого Заповіту (приблизно X — III ст. до н. е.) і 27 книг Нового Заповіту (кінець I — початок II ст. н. е.).

■ Сучасна Біблія — це товста книга на понад тисячу сторінок.

Старий Заповіт містить біблійний епос — прадавні перекази про створення Богом світу за шість днів; створення перших людей (Адама і Єви), історію їхнього гріхопадіння та вигнання з раю; скоєння першого вбивства (Авель і Каїн); усесвітній потоп, будівництво ковчега й порятунок Ноя та його сім'ї; спорудження Вавилонської вежі та багато інших.

У **Новому Заповіті** розповідається про Сина Божого Ісуса Христа та про кінець світу.

У IX ст. два брати, християни Кирило і Мефодій з міста Фессалоніки у Греції, вирушили з проповіддю до слов'ян Східної Європи. Для своїх цілей вони переклали Біблію

Слово *Заповіт* у Біблії має особливе значення: це не тільки настанови і заповіді прийдешнім поколінням, а й угода Бога з людьми про порятунок людства і про закони земного життя.

- Жан-Батист де Шампень. Птолемеї II з перекладачами Старого Заповіту. 1672 р.

- Кирило та Мефодій. Андріївська церква, Київ. Фреска, XIX ст.

Друкарські верстати було винайдено насамперед заради видання Біблії.

- Біблія Гутенберга

- Дитяча Біблія

старослов'янською мовою. Щоб записати переклад, брати винайшли алфавіт, який став прообразом кирилиці (від імені одного з них), що нею сьогодні послуговуються в південно-східній Європі, зокрема в Україні.

Найдорожчою Біблією вважається Біблія німецького першодрукаря Йоганна Гутенберга, що вийшла в 1456 році. Гутенберг надрукував 180 примірників Біблії, з яких збереглася лише 21 книга. Різні екземпляри її оцінюють від 25 до 35 млн доларів.

Перші ілюстрації до Біблії були зроблені приблизно в III столітті до Різдва Христового, але в більшості сучасних ілюстрованих видань використовують картини знаменитого французького художника XIX століття Густава Доре, які отримали загальне визнання як найбільш вдалі.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Біблія — найпопулярніша книга у світі. У наш час за кількістю виданих примірників вона посідає перше місце.
2. За кількістю перекладів на інші мови Біблія також посідає перше місце. Її повністю або частково переклали на 2 377 мов і діалектів, а видали у повному обсязі вже на 422 мовах.
3. Святе Письмо найбільш цитований і коментований твір у світі. Біблійні сюжети є джерелом для світової літератури, живопису, скульптури, музики. Саме тому біблійні образи відомі навіть тим, хто ще не мав нагоди доторкнутися до Книги Книг, як часто називають Біблію.
4. Щоб прочитати «Гру престолів», потрібно вдвічі більше часу, ніж для читання Біблії (Біблію можна прочитати приблизно за 50 годин).

5. У другій половині XIX століття з'явилася Біблія для дітей — скорочені перекази біблійних оповідей з яскравими ілюстраціями.

2.1.1 Старий Заповіт

На написання **Старого Заповіту** пішло в 20 разів більше часу, ніж на написання Нового. Старий Заповіт записувався протягом тисячі років, Новий Заповіт — приблизно сімдесяти. На превеликий подив, ця велика Книга, укладена за такий величезний проміжок часу людьми різного стану та освіти, є єдиним цілим, усі оповіді доповнюють і пояснюють одна одну або переходять одна в одну.

У Біблії Бог — це творець природи і людини. Тому біблійний світогляд базується на визнанні авторитету Бога у всіх сферах людського життя.

■ Паоло Веронезе.
Отець вічності. XVI ст.

Світóгляд — це система поглядів на світ загалом, на місце людини в цьому світі.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ІЗ КНИГ СТАРОГО ЗАПОВІТУ

Буття. Розділ 1

Створення світу

На початку сотворив Бог небо і землю. Земля була пуста і порожня. А дух Божий ширяв над водами.

І сказав Бог: «Нехай буде світло! «І настало світло. І Бог побачив, що світло добре. Бог відділив світло від темряви. він сказав до світла: «Ти — день». До темряви сказав: «Ти — ніч». І був перший день.

Бог сказав: «Нехай вгорі рухаються хмари. Хай з них дощ упаде на землю. Хай внизу вода збереться, щоб з неї виринув суходіл». Бог сказав до горішнього: «Ти — небо». До тверді він сказав: «Ти — земля». А до зібраної води сказав: «Ти — море». І побачив Бог, що небо і земля, суходіл і море — це добре. І був день другий.

Бог сказав: «Нехай на землі ростуть усі види рослин і дерев». І рослини зазеленіли і пустили паростки. Бог побачив, що добре воно. І був третій день.

■ Фреска з церкви Воскресіння Господнього, м. Золочів. XVII ст.

Бог сказав: «Хай засяють світила на небі. Сонце — вдень, місяць і зірки — вночі. Хай вони показують час: день і ніч, тиждень і місяць, і пори року». Побачив Бог, що добре воно. І був четвертий день.

Бог сказав: «Хай у воді плавають риби. Птахи нехай літають над землею. На землі хай водяться всі види звірів, малих і великих». І сталося так. Бог побачив, що добре воно. І був день п'ятий.

І сказав Бог: «Сотворім людей на образ наш, до нас подібних. Їм хочу дати землю: всі риби, птахи, тварини і рослини». Бог створив людину на свій образ. Чоловіком і жінкою створив їх. Він поблагословив їх і сказав: «Будьте плідні й множтеся. Ви більші за риб, птахів, тварин і рослин. Піклуйтеся про них. Хай рослини будуть вам і тваринам на поживу». Бог побачив усе, що вчинив: дуже добре воно. І був день шостий.

Упродовж шістьох днів творив Бог всесвіт: небо, землю, море і все живе.

Сьомого дня Бог спочив. Тому сьомий день для людей благословенний і святий.

Переклад із німецької мови за текстом Елеоноре Бек

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. Зверніть увагу на те, що текст Біблії максимально лаконічний і чіткий. Поміркуйте, як потрібно читати Біблію, щоб зрозуміти її.
2. Подумайте, чому в тексті Біблії повторюються слова «Бог побачив, що добре воно». У чому, на вашу думку, виявляється Божа мудрість у творенні світу?
3. Прокоментуйте, чому Бог створив людину «на свій образ». Яку надію цим Бог покладав на людей?
4. Підготуйте виразне читання розділу про створення світу.

Буття. Розділи 6–9

Всесвітній потоп

Бог бачив, що люди, яких він створив на свій образ, дедалі більше задумували і чинили зла. Земля була сповнена насилля. І жалкував Бог, що створив людину. І сказав: «Людей, яких я створив, знищу. Людей, тварин і все, що живе на землі».

Тільки Ной залишився вірний Богові. Тому Бог хотів урятувати його і його сім'ю. Бог сказав до Ноя:

«Зроби з дерева ковчег, щоб, як корабель, плавав на воді. Бо зішлю на землю величезну повінь. Усе живе загине у воді. Лише ти й ті, що з тобою в ковчезі, будуть урятовані».

Ной і його сини почали робити ковчег, точно так, як звелів Бог. Спорудили багато комірок у ковчезі, бо мали взяти з собою, за велінням Божим, по одній парі з усіх тварин. Коли ковчег був готовий, зібрав Ной запаси і ввійшов із синами та їхніми сім'ями до ковчега.

З усіх тварин взяли з собою по одній парі. Сам Бог зачинив за ними двері.

Тоді почався дощ. Вода ринула і затопила землю. І прибувало води все більше й більше. Топилися всі: і тварини, і люди. Птахи не знаходили дерева, на яке могли б сісти. І так вимерло все живе на землі. Тільки Ной і ті, що були з ним у ковчезі, пережили потоп.

Нарешті, через сорок довгих днів дощ припинився. Спершу Ной випустив крука. Той скоро повернувся до нього. А через тиждень випустив голуба. І він повернувся.

Тільки другий голуб, якого Ной знову за тиждень випустив, приніс на ковчег у дзьобі оливну галузку. Незабаром Бог сказав до Ноя: «Тепер можеш вийти. Ти і всі з тобою врятовані». І вони вийшли з ковчега — люди і тварини. Для всіх почалося нове життя. Ной подякував Богові і приніс йому жертву.

■ Едвард Хікс.
Тварини збираються в Ноїв ковчег. 1846 р.

■ Ілюстрація Ольги Влащук.
XX ст.

І сказав Бог до Ноя: «Хочу встановити мій заповіт з вами: з людьми і з усіма тваринами. З тим заповітом можете жити ви і ваші діти. Обіцяю вам, що не нашлю більше потопу, що нищив би життя на землі».

Переклад із німецької мови за текстом Елеоноре Бек

За свідченням Біблії, веселка з'явилася не просто так. Це красиве атмосферне явище стало символом заповіту між Богом і родиною праотця Ноя про те, що людство більше ніколи не буде винищуватися потопом.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. Поясніть, чим заслужив Ной Боже помилування.
2. Звернувшись до тексту Біблії, розкрийте, яку відповідальність поклав Бог на праведного Ноя і його синів.
3. Поміркуйте, який заповіт уклав Господь «з людьми і з усіма тваринами» після потопу.

Діалог мистецтв

Подію всесвітнього потопу біблійної версії відображено в американському фільмі «Ной» (2014 р.). Фільм розповідає про біблійного персонажа Ноя, його сім'ю та збудований ними ковчег.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Прочитайте інші розділи Біблії і поділіться з однокласниками / однокласницями, якими біблійними історіями ви збагатилися. **(Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»).**
2. Запросіть батьків / інших дорослих та подивіться в родинному колі фільм «Біблія» (режисери: Кріспін Рис, Тоні Мітчелл, Крістофер Спенсер). Сформулюйте і запишіть запитання, які ви хотіли б обговорити в класі. Запросіть однокласників / однокласниць до обговорення. **(Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»).**

2.1.2 Новий Заповіт

Біблійні книги, написані після пришествя у світ Ісуса Христа, де розповідається історія його життя і служіння людям, складають **Новий Заповіт**. Це **Євангеліє** — основа християнства. У перекладі з грецької слово *євангеліє* означає «радісна звістка».

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

1. Пригадайте, що вам відомо про особистість Ісуса Христа та його долю.
2. Розкрийте, з яких джерел (Біблії для дітей, кінофільмів, розповідей старших, уроків української літератури тощо) ви дізналися про Христа.

Ісус Христос прийшов у світ, щоб урятувати його від зла. На той час маленька країна Юдея була під владою римлян і страждала від непосильних поборів, несправедливості влади, нескінченних заколотів і страт. Про пришествя Божого Спасителя юдейський народ знав за тисячі років із пророцтв.

Коли Ісус Христос змужнів, він почав проповідувати своє вчення. Дванадцять учнів — їх називали *апостолами* — допомагали йому в цьому. З міста в місто переходив із ними Христос, навчав людей праведного життя і зцілював невиліковних хворих. Він розповідав *невеличкі історії алегоричного характеру з повчальним змістом — притчі*, які були зрозумілі кожній простій людині.

Христос — обранець Божий.

Апостол (з давньогрецької — *посланець*) — учень та послідовник Ісуса Христа.

Дванадцять апостолів — дванадцять учнів Ісуса Христа; яких він навчав сам.

Голгофа — скеля, де розп'яли Христа.

■ Карл Блох. Нагірна проповідь. 1890 р.

■ Леонардо да Вінчі. Таємна вечеря. XVI ст.

На картині зображено останню вечерю Ісуса Христа з учнями-апостолами перед загибеллю Сина Божого.

Учні і послідовники Христа — Матвій, Марко, Лука, Іоанн — розповіли про чудесне народження, життя і смерть Ісуса Христа. З того часу, вже 2023 рік поспіль, особистість Ісуса, його вчення і доля не перестають хвилювати людей.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

Притча про блудного сина

Блудний — той, що збився з правильного шляху, зробив багато помилок у житті.

■ Рембрандт. Повернення блудного сина. 1668 р.

■ Ієроним Босх. Блудний син. 1510 р.

В одного чоловіка було два сини. Молодший з них сказав батькові: «Батьку, дай мені частину майна, що належить мені». Батько виконав його прохання. Минуло кілька днів, і молодший син, забравши все, пішов у далеку країну і там, живучи марнотратно і розпусно, розтратив усе своє майно. Саме тоді в тій країні настав великий голод, і син терпів велику скруту. Тому він пристав до одного з жителів тієї країни; а той послав його на поля пасти свиней. З голоду він був би радий харчуватися стручками, які їли свині; та ніхто не давав йому.

Тоді, опам'ятавшись, він згадав батька, розкаявся у своєму вчинку і подумав: «Скільки наймитів у батька мого мають надлишок хліба, а я вмираю з голоду; встану, піду до батька мого і скажу йому: «Батьку! Згрішив я перед небом і перед тобою і вже недостойний зватися твоїм сином, прийми мене, як одного з наймитів твоїх».

Так він і вчинив. Устав і пішов додому, до батька свого. Батько ж, ще здалеку побачивши сина, переповнився жалем, побіг йому назустріч, припав до його шиї і почав цілувати його.

Син же став казати: «Батьку! Я згрішив перед небом і перед тобою і вже недостойний зватися твоїм сином...»

А батько сказав слугам своїм: «Принесіть найкращий одяг і вдягніть його, і дайте йому перстень на руку і взуття

на ноги; і приведіть відгодоване теля, і заколіть; будемо їсти і веселитися! Бо син мій оцей був мертвий і ожив, пропав і знайшовся». І почали веселитися вони.

А старший син повертався в цей час з поля. Почувши вдома музику і співи, покликав одного зі слуг і запитав: «Що це таке?». Слуга сказав йому: «Брат твій прийшов; і батько твій заколов відгодоване теля, бо прийняв його здоровим».

Старший син розсердився і не захотів заходити в дім. Тоді вийшов батько і покликав його.

Але він відповідав йому: «Ось я стільки років служу тобі і ніколи заповіді твоєї не переступав, але ти ніколи не дав мені й козеняти, щоб мені повеселитися з друзями моїми. Коли ж цей син твій, що змарнував добро своє з блудницями, прийшов, ти заколов для нього відгодоване теля».

Батько ж сказав йому: «Сину, ти завжди зі мною, і все моє — твоє. Веселитися ж і радіти треба, тому що брат твій оцей був мертвий і ожив, пропав і знайшовся».

Переклад Івана Огієнка

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Перекажіть притчу про блудного сина.

ДУМАЮ

2. Поміркуйте, чи правильно вчинив батько, пробачивши блудного сина і влаштувавши свято після його повернення.
3. Обґрунтуйте, чи заслужив молодший син на батьківське прощення.
4. Поясніть слова батька про блудного сина: «був мертвий і ожив, пропав і знайшовся».

ВІДЧУВАЮ

5. Розкрийте, що батько вважав головним у вихованні дітей.
6. Розгляньте репродукцію картини голландського художника Ієроніма Босха «Блудний син». Як художник передає в ній зміст біблійної притчі? Використайте у відповіді свої знання з мистецтва.

СТВОРЮЮ

7. Дайте розгорнуту відповідь на запитання: «Чим повчальна біблійна притча про блудного сина?»

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

Притча про доброго самарянина

- Стефан Бакалович.
Добрий самарянин. XIX ст.

Самарянин — житель Самарії, яка розташована на північ від Єрусалиму.

Кніжник — законовчитель, переписувач Біблії.

Єрихон — місто неподалік Єрусалиму.

Ісус навчав: «Люби ближнього свого, як себе самого». Книжник запитав у нього: «А хто мій ближній?». У відповідь Ісус розповів йому притчу.

Один чоловік ішов з Єрусалиму до Єрихону. У дорозі напали на нього розбійники, пограбували його, побили і покинули напівживого. Ішов тією дорогою священник. Побачив пораненого і пішов далі. Так само і помічник священника проходив, побачив його, але не зупинився. Врешті надійшов чоловік із Самарії — чужинець. Він побачив пораненого і змилосердився. Підійшов до нього, обмив і перев'язав рани. Потім посадив його на свого віслюка і привів до заїзду. Там турбувався про нього. Наступного ранку перед від'їздом дав господареві заїзду гроші і сказав:

«Заопікуйся пораненим. Якщо на це більше витратиш, заплачу тобі, коли їхатиму назад».

Ісус запитав законовчителя: «Що ти думаєш? Котрий із тих трьох учинив як ближній?». Книжник відповів: «Той, хто був милосердний». Ісус сказав йому: «Йди і ти роби, як він».

Переклад Івана Огієнка

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. Любов до ближнього — одна із заповідей Ісуса Христа. Використавши «Притчу про доброго самарянина», поясніть, що значить «любити наших ближніх як самих себе»?
2. Поясніть, чому важливо дотримуватися Божих заповідей.
3. За текстами поданих у підручнику притч сформулюйте висновок про те, якою людиною потрібно бути, щоб «любити ближнього».
4. Підсумуйте, чого можна навчитися, читаючи притчі.

Теорія літератури

Біблійний сюжет

Створення світу і людей, вигнання Адама і Єви з раю, усесвітній потоп, історія блудного сина, притча про доброго самарянина — усе це **біблійні сюжети**, які неодноразово використовували у своїх творах письменники / письменниці всіх часів і народів.

Біблійні сюжети або їхні частини — **біблійні мотиви** — можна знайти в багатьох художніх творах. Наприклад, сюжет блудного сина — втеча з рідного дому, поневіряння і випробування, а потім повернення — використано в казці Г. К. Андерсена «Снігова королева»: через злі чари трілового дзеркала, а також через нерозважливу поведінку Кай потрапляє в царство Снігової королеви. Повертається він звідти завдяки любові й відданості Герди.

Біблійний мотив — вияв розуміння і милосердя до ближніх — показано в романі Е. Портер «Полліанна».

Діалог мистецтв

Старий і Новий Заповіти — це невичерпне джерело характерів, образів, сюжетів, які використовувало мистецтво християнського світу в усі часи. За мотивами біблійних оповідей створено нескінченну кількість живописних полотен, музичних творів, скульптур.

Музику на сюжети Святого Письма писали Бах, Бетховен, Вівальді, Моцарт, Шуберт та багато інших композиторів.

Утілювали на своїх полотнах біблійні образи Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Караваджо, Рембрандт, Рубенс і багато інших видатних митців. Напевне, легше назвати художника, який не звертався до Книги книг у своїй творчості.

Як уже зазначалося, дуже часто звучать біблійні мотиви й у літературі. Данте, Шекспір, Гете, Гейне — цей перелік видатних письменників можна продовжувати і продовжувати.

■ Остромирове Євангеліє.
XI ст.

■ Пересопницьке Євангеліє.
XVI ст.

Україна і світ

Першою перекладеною на наших землях книгою Святого Письма є Остромирове Євангеліє (1056–1057), написане давньою українською мовою.

Народною мовою перекладено в монастирі в Пересопниці (Волинь) Пересопницьке Євангеліє (1556–1561), у якому зміст Біблії передано чи не найповніше та найяскравіше. Саме на Пересопницькому Євангелії присягають українському народові Президенти України.

Переклад Біблії живою народною мовою за ініціативи Всесвітнього біблійного товариства здійснили 1903 року Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький.

У ХХ ст. повністю переклали Біблію українською митрополит Іларіон (Іван Огієнко) (1962) та Іван Хоменко (1963).

Митрополит Іларіон (світське ім'я **Іван Іванович Огієнко**) (1882—1972) — український науковець, політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф, історик церкви, педагог.

Головна праця життя вченого — переклад Біблії українською літературною мовою з оригінальних давньоєврейських і грецьких текстів.

■ Іван Огієнко (митрополит Іларіон)

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі мистецтвознавця / мистецтвознавиці.

- Розгляньте ілюстрації до підрозділу — це роботи видатних художників різних епох.
- Знайдіть ті з них, що ілюструють притчу, яка найбільше вразила вашу уяву.
- Оцініть, чи вдалося художнику яскраво передати конкретний фрагмент сюжету.
- Прокоментуйте, наскільки ілюстрація допомогла вам зрозуміти смисл притчі.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Перегляньте відеоролик «Створення світу за Книгою Буття» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**).

Поділіться враженнями про нього з однокласниками / однокласницями.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в групи та оберіть собі одну з тем для творчої роботи (виступ, рекламний плакат, фотоквест, презентація):

- Мультфільми за біблійними сюжетами.
- Екранізації Старого Заповіту.
- Екранізації Нового Заповіту.
- Навчальні фільми про Біблію.
- Комп'ютерні ігри за сюжетами Біблії.

2.1.2 Коран

Коран — головна книга мусульман, з якою вони не розлучаються від народження. З дитинства мусульмани чують вислови з Корану, навчаються за ним читати. Кораном установлені норми, що регулюють усі сфери життя мусульман: молитву, піст, родинне життя, харчування і вживання напоїв, успадкування майна.

■ Коран.
Подарункове видання

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Коран (арабською «аль-куран» — «те, що читають уголос») — священна книга мусульман і видатна пам'ятка арабської і світової літератури. Згідно з мусульманською вірою, Коран був повідомлений Аллахом (Богом) пророку Мухаммаду в VII столітті н. е. Мухаммад переказував божественні сури єдиновірцям.

Деякі слухачі тут же записували висловлювання і прозріння пророка. Сам Мухаммад нічого не писав, очевидно, він був неписьменним. Через вісімнадцять років по смерті пророка записи його висловлювань зібрали воедино. Цей збірник і склав священну книгу мусульман.

Коран має багато спільного з Біблією. У ньому також подано пояснення

Найдорожчий Коран у світі було продано в 2007 році за 2,3 млн доларів.

■ Р. Ернст. Школа Корану. 1902 р.

Сұра (араб. ряд) — розділ у Корані.

■ Могила пророка Мухаммада в Медині

світу, який Аллах створив за шість днів. У перший день було створено небо; на другий — сонце, місяць, зірки та вітер; на третій — усіх тварин та ангелів, які були поселені на небесах; на четвертий день Аллах створив воду й за його велінням потекли ріки; на п'ятий день — рай; на шостий — перших людей Адама й Хавву (Єву).

Коран — твір переважно поетичний, що складається з віршів і римованої, ритмічної прози. Тому читають його особливим чином — вимовляючи наспів.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Вважається, що Коран не можна перекладати іншою мовою. Тому всі мусульмани, незалежно від того, якою мовою вони розмовляють, зобов'язані читати Коран мовою оригіналу, тобто арабською. Усі переклади Корану вважаються не власне Святим Письмом, а лише його інтерпретацією.
2. У Корані немає зв'язної оповіді, кожна сура — це закінчений текст. Усі сури, крім першої, розміщено в Корані за розміром — від найбільшої до найменшої.
3. Коран у будинку мусульманина зберігається на найвищій полиці. Існує заборона на те, що не можна залишати його відкритим, мочити сторінки і читати на колінах.
4. Мекка (місто в Саудівській Аравії) є святиною для мусульман, оскільки в ньому народився пророк Мухаммад. Щороку місто стає місцем паломництва близько 1 000 000 мусульман.
5. У місті розташовані святині мусульманського світу: Мечеть Аль-Харам та Кааба.

■ Кааба

Кааба — кам'яна споруда прямокутної форми в центрі Священної Мечеті у Мецці, головне святилище ісламу, яке мусульмани називають Аль-Бейт Аль-Харам, що означає «святий дім». Мусульмани всього світу під час молитви звертаються обличчям у напрямку Кааби.

Україна і світ

Поетичний переклад Корану українською мовою здійснив Ярема Полотнюк.

У 2013 р. вийшло перше повне видання перекладу Корану українською мовою з мови оригіналу (арабської) Михайла Якубовича.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

Сура 2 Аль-Бакара (Фрагменти)

21. О ви, люди! Поклоняйтеся Господу вашому, Який створив і вас, і тих, хто жили перед вами! Можливо, ви будете богобоязливими!

22. Тому, Хто створив для вас землю ложем, а небо — стелею. Хто зіслав із неба воду й проростив нею плоди для вашого прожитку. Тож не додавайте Алагу рівних, адже ви знаєте!

25. Сповісти ж радісну звістку тим, які увірували й творили добро. Чекають на них сади, де течуть ріки. Коли наділяють їх плодами звідти, то вони говорять: «Це те, чим наділяли нас раніше», — але ж насправді, схожі вони лише зовні. Матимуть вони там пречистих дружин. І будуть вони там довіку!

29. Він — Той, Хто створив для вас усе, що на землі, а потім повернувся до неба та й упорядкував сім небес. Він знає про кожну річ!

163. Ваш Бог — Бог Єдиний. Немає бога, крім Нього, Милостивого й Милосердного!

164. Воістину: у створенні небес і землі; у розрізненні дня та ночі; у кораблі, що пливе морем, маючи в собі те, що приносить користь людям; у воді, яку Алаг зіслав із неба та якою оживив землю після смерті її, розселивши там

■ Обкладинка Корану в перекладі М. Якубовича

■ Сура з Корану

різних тварин; у зміні вітрів, у покірній хмарі, яка висить між небом і землею — в усьому цьому знамення для людей, які розуміють!

Переклад Михайла Якубовича

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. Сформулюйте «тонкі» (короткі) запитання, на які б ви хотіли отримати відповідь під час обговорення змісту Корану.
2. Поясніть, у чому вбачають мусульмани велич Аллаха (Алага за перекладом М. Якубовича). Підтвердіть свою відповідь цитатами із сури «Аль-Бакара».
3. Підготуйте виразне читання тексту сури. Передайте його поетичність за допомогою інтонації та логічних наголосів. Прокоментуйте своє виразне читання.
4. Розкрийте, чому Коран є священною книгою мусульман.
5. Поясніть, про що розповідається в Корані.
6. Доведіть зв'язок між Біблією та Кораном.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

1. Об'єднайтеся в пари, виберіть в інтернеті по одному мультфільму із серії «Засади Корану», перегляньте його і поділіться враженнями.
2. Об'єднайтеся в групи і дослідіть, які види мистецтва набули найбільшого розвитку в мусульманських країнах. Прокоментуйте свої висновки однокласникам / однокласницям.
3. Разом з батьками / іншими дорослими перегляньте мультфільми для дітей про пророка Мухаммада. Поділіться враженнями про них з однокласниками / однокласницями.

Діалог мистецтв

Священна книга мусульман — Коран — справила великий вплив на розвиток світової культури. Стилзація окремих віршів і сур Корану, відлуння його поетичних мотивів є в багатьох літературах світу.

Значний вплив мистецтва ісламу відчувається в архітектурі й декоративно-ужитковому мистецтві європейських країн.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Біблія — священна книга християн (Святе Письмо). Біблія перекладається з грецької мови як «збірка книг», «книги».

Біблія складається з двох частин: **Старого Заповіту** і **Нового Заповіту**.

Старим Заповітом називається та частина Біблії, де йдеться про настанови Бога давньоєврейському народові. Цю частину Біблії юдеї вважають священною. Старий Заповіт містить біблійний епос — прадавні перекази про створення світу та людини, про Вавилонську вежу, про вигнання з раю Адама і Єви та життя їхніх нащадків, про всесвітній потоп, виведення Мойсеєм єврейського народу з неволі тощо.

У **Новому Заповіті** розповідається про Сина Божого Ісуса Христа та про кінець світу. Новий Заповіт містить настанови Бога вже для всього людства через місію Ісуса Христа. Для християн обидві частини є священними. Христос — обранець Божий.

Євангеліє — благовість. У Новому Заповіті чотири Євангелія (розповіді про появу Христа) — від Матвія, Марка, Луки та Іоанна.

Апостоли — посланці, перші учні Христа, проповідники християнства.

Коран (з араб. — те, що читають: співуче читання) — священна книга мусульман, зібрання одкровень пророка **Мухаммада** проголошених у пророчому екстазі в Мецці та Медині в VII ст. Мекка і Медина (Саудівська Аравія) — священні міста ісламу, тут народився, жив і помер пророк Мухаммад.

Коран складається із **сур** (з араб. — ряд), які поділяються на **аяти** (з араб. — диво, знамення).

Коран — це перша писемна пам'ятка арабської літератури.

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Священна книга юдеїв і християн називається Біблія.

так

ні

2. Біблія складатися зі Старого Заповіту та Нового Заповіту.

так

ні

3. Коран — це священна книга мусульман.

так

ні

4. **Вибери одну правильну відповідь.**

Слово *біблія* означає

А книги

Б закон

В знання

Г вчення

5. Вибери одну правильну відповідь.

Біблія складається з

- А гімнів
- Б сур
- В книг
- Г оповідань

6. Вибери одну правильну відповідь.

За місцем проголошення сури Корану поділяють на

- А міські та сільські
- Б мекканські та мединські
- В столичні та провінційні
- Г веселі і сумні

7. Установи відповідність між частиною і цілим.

1. Новий Заповіт	А сура
2. Старий Заповіт	Б притча про блудного сина
3. Коран	В всесвітній потоп
	Г веда

8. Установи відповідність між книгами та дійовими особами.

1. Новий Заповіт	А Мухаммад
2. Старий Заповіт	Б Ісус Христос
3. Коран	В Ной
	Г Геракл

9. Установи відповідність між книгою та мовою написання.

1. арабська	А Біблія
2. давньослов'янська	Б Коран
3. давньоєврейська	В Біблія Кирила і Мефодія
	Г Веди

10. Аргументуй справедливість твердження, що священні книги — Біблія та Коран — становлять велику художню цінність.

11. Поясни, чому священні книги різних релігій — культурне надбання всього людства.

12. Розкрий секрет популярності священних книг.

Розділ 3

Дитинство і мрії

Усі ми родом із дитинства, і від того, як ми проживемо цей найкращий період свого життя, залежить, якими ми будемо, коли станемо дорослими. Герої коротких оповідань цього розділу: американець Джонні Дорсет — «вождь червоношкірих», англієць Джіп, якому пощастило побувати в «Чарівній крамниці», колекціонер марок Карас із Чехії — охоче поділяться з вами улюбленими іграми, заповітними мріями (які збуваються!), розкажуть про хобі, дружбу і навіть натякнуть, які книжки потрібно обов'язково прочитати в дитинстві, щоб жити яскраво і весело.

Опрацювавши цей розділ, ви:

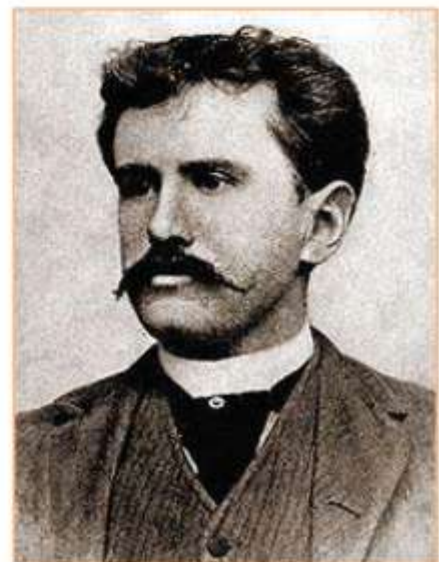
- **прочитаєте** найкращі твори зарубіжних письменників про дитинство, стосунки дітей з дорослими і ровесниками;
- **дізнаєтеся**, що таке новела і чим вона відрізняється від оповідання;
- **оціните роль** гумору, інтриги, діалогів, монологів та інших художніх прийомів, до яких вдається автор з метою захопливого діалогу з читачем / читачкою.

3.1 О. Генрі. «Вождь червоношкірих»

О. Генрі (Вільям Сідні Пóртер) (1862–1910) — американський письменник, всесвітньо відомий як автор невеликих за обсягом творів — *новел*. Він є автором 287 новел.

За своє життя О. Генрі довелося побувати ковбоєм на ранчо, попрацювати в аптеці, служити в банку, потрапити до в'язниці, перш ніж до нього прийшли багатство і популярність.

Твори О. Генрі ось уже понад сто років поспіль приваблюють читачів захопливими сюжетами, м'яким гумо-

■ О. Генрі. Фото XIX ст.

■ Обкладинка українського видання твору. XXI ст.

ром і щирою любов'ю до простих людей Америки — фермерів, ковбоїв, клерків, продавців — усіх тих, кого називають «маленькими людьми». Героями новел О. Генрі часто є ваші ровесники.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Вільям Портер був допитливим і навчався упродовж життя. Він самостійно вивчив іспанську, французьку, німецьку мови, багато читав.
2. Два роки, проведені в преріях Техасу, загартували Вільяма Портера фізично. А ще він удостоївся почесного обряду «посвяти в ковбої», який був згодом неодноразово описаний у його книжках.
3. Перш ніж стати письменником, О. Генрі освоїв чимало професій — фармацевта, агента з продажу нерухомості, кресляра, касира в Остінському національному банку. Остання посада відіграла фатальну роль у його долі: Портера звинуватили в розтраті грошей та ув'язнили.
4. У в'язниці Вільям почав писати короткі оповідання, які під псевдонімом О. Генрі розсилав у різні журнали. Декілька новел було опубліковано, і цей успіх окрилив його та дав надію на майбутнє. На свободу О. Генрі вийшов письменником, ім'я якого було добре відомим і популярним серед американських читачів.

3.1.1 Новела «Вождь червоношкірих»

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

О. Генрі був винахідливою і творчою людиною. Він ніколи не впадав у відчай і знаходив вихід із найскладнішої ситуації. Такими ж є і більшість його літературних героїв. Кожна з його новел містить чудово окреслених персонажів, які своїми нестандартними вчинками підтримують читацький інтерес від початку твору й до його завершення.

Хоч би яким досвідченим був читач, навряд чи йому вдасться бодай загально передбачити фінал твору цього письменника. Спробуйте перевірити це упродовж читання однієї з найвідоміших новел О. Генрі «Вождь червоношкірих».

ВОЖДЬ ЧЕРВОНОШКІРИХ

Ми з Біллом Дрісколом були саме на Півдні, в штаті Алабама. І взяли ми собі в голову — викрасти дитину. Як казав згодом Білл, «тієї миті розум нам потьмарився». Та ба! Збагнули це ми вже потім.

У нас було разом доларів шістсот капіталу, а потребували ми ще, не мало не багато, дві тисячі, щоб провести шахрайську обгородку з земельними ділянками в одному місті на заході Іллінойсу. Ми обмірковували цю справу на готельному ганку. Любов до своїх дітлахів, гадали ми, має бути особливо сильна в напівсільських містечках. Саме тому, а також з інших причин викрасти дитину тут набагато легше, ніж у радіусі дії газет, що відразу ж посилають перевдягнених репортерів і здійсмають несусвітній галас. А Вершина — так звалось містечко — не могла загрозити нам нічим страшнішим за кількох констеблів та ще плохеньких собак-слідців і двох-трьох викривальних статей у «Щотижневому бюджеті фермера». Словом, справа була певна.

Ми вибрали нашою жертвою єдиного сина значного городянина, що звався Ебенезер Дорсет. Татусь був чоловік шановний, відомий жмикрут і заклятий ворог усіляких грошових пожертв. Синочок був десятирічний хлопчисько, геть поцяцькований ластовинням, волосся він мав такого кольору, як обкладинка журналу, що його купуєш, чимдуж поспішаючи на поїзд. Ми з Біллом подумали, що Ебенезер останню сорочку з себе скине, а виплатить за сина дві тисячі доларів до цента. Та постривайте: розкажу вам, як воно вийшло насправді.

Милі за дві од містечка стоїть невисока гора, поросла густою кедриною. Потойбіч гори є печера. Туди ми понаносили харчів.

Одного вечора, коли зайшло сонце, ми підїхали візком до будинку старого Дорсета. Хлопчисько гуляв па вулиці: шпурляв камінням у кошеня, що сиділо на паркані через вулицю.

— Гей, малий! — гукнув Білл. — Хочеш, покатаю та ще й дам кульок цукерок?

На відповідь хлопець пожбурих у Білла шматком цегли і влучив у самісіньке око.

■ Тут і далі ілюстрації В. Зельдес

Констéбль — поліцейський.

Каню́чка — птах родини яструбових.

— За це старий заплатить іще п'ятсот доларів, — сказав Білл, злазячи з візка.

Хлопчисько борюкався, як ведмідь середньої ваги. Та зрештою ми його таки запхнули на дно візка і поїхали. Привезли його до печери. Коня я прив'язав у кедрині, а коли стемніло, доправив візок у сусіднє село, за три милі, де ми його найняли, і вернувся назад пішака.

Коли я зайшов у печеру, Білл саме заліплював пластирем садна й синці на своєму виду. За великим каменем, що заступав вхід у печеру, горіло вогнище. Хлопчисько, встромивши собі в руде волосся два канючині пера, стежив за казанком, де варилася кава. Він націлився на мене палицею і промовив:

— Проклятий блідолиций! Як смів ти прийти в табір Вождя Червоношкірих, грози рівнин?

— Уже все гаразд, — сказав Білл, закачуючи колоші й обдивляючись синці на ногах. — Ми граємося в індіанців. Я — старий мисливець Генк і потрапив у полон до Вождя Червоношкірих. На світанку мене оскальпують. Мати божа! Ну й брикається ж цей хлопець!

Так, сер, хлопчисько розгулявся на всі боки. Жити в печері, ночувати біля вогнища — це була для нього цікава розвага; хлопець навіть забув, що він сам полонений. Мене він одразу охрестив Зміїним Оком, оголосив шпигуном і попередив, що, коли зійде сонце, мене засмажать живцем на вогнищі — хай тільки його воїни вернуться з походу.

Сіли ми вечеряти. Хлопчисько напхав повен рот хліба і шинки з підливою і почав без упину базікати. Він виголосив застольну промову такого змісту:

— Мені тут подобається. Я ніколи ще не ночував біля вогнища, але одного разу в мене був ручний опосум, а минулого дня народження мені сповнилося дев'ять років. Ненавиджу ходити до школи. Пацюки з'їли шістнадцятеро яєць у зозулястої курки тітки Джіммі Тальбота. А справжні індіанці є в цьому лісі? Дайте ще підливи. Правда, вітер дме тому, що

дерева колихаються? У нас було п'ятеро цуценят. Чому в тебе ніс такий червоний, Генку? Мій тато мав багато грошей. А зірки гарячі? В суботу я двічі оддухопелив Еда Вокера. Не люблю дівчат. Ропуху не можна брати руками: треба ловити шворкою. А що, воли німі? Чому помаранчі круглі? А ліжко у вас є у печері? Амос Маррей має на ногах по шість пальців. Папуга вміє розмовляти, а мавпи й риби не вміють. Скільки це дюжина?

Раз у раз хлопчисько згадував, що він червоношкірий, хапав свою палицю, яка правила йому за рушницю, і чалився навшпиньки до виходу печери — подивитися, чи немає поблизу розвідників ненависних блідолицих. Час от часу він вигукував свій бойовий клич, від якого старого мисливця Генка проймали дрижаки. Хлопчисько настрахав Білла з самого початку.

— Вождю Червоношкірих, — питаю я його, — а додому тобі не кортить?

— Чого я там не бачив? — каже він. — Дома нудно. Школа остогидла. Мені подобається ночувати біля вогнища. Ти не одведеш мене додому, Зміїне Око?

— Поки що ні, — кажу я. — Поживемо трохи в печері.

— От і добре, — каже він. — Оце-то життя! Я ще зроду так не розважався.

Спати ми лягли десь біля одинадцятої. Послали долі вовняні й ватяні ковдри і поклали Вождя Червоношкірих посередині. Що він утече, ми не боялись. Годин, мабуть, зо три він не давав нам заснути: щомиті схоплювався на рівні ноги, хапав свою рушницю і сичав на вухо мені й Біллові: «Цить! «Трісне в лісі суха галузка або зашелестить листя, а в його хлопчачій уяві — то підкрадається ватага розбійників. Зрештою я заснув неспокійним сном. Снилось мені, що мене викрав і прип'яв ланцюгом до дерева лютий рудоволосий пірат.

На світанку я прокинувся від страшного Біллового вереску. Я зірвався на рівні ноги. Вождь Червоношкірих сидів на грудях у Білла, вчепившись однією рукою йому в чуприну. У другій руці він тримав гострого ножа, що ми ним різали шинку, і, згідно з оголошеним учора вироком, таки справді силкувався зняти з Білла скальп.

Я одняв у хлопчиська ножа і знову поклав його в постіль. Але з тієї хви-

лини Білл занепав духом. Він лежав на своєму місці скраю, але вже ні разу не склепив очей, поки хлопець жив з нами. Я подрімав часину, та перед сходом сонця раптом згадав, що Вождь Червоношкірих присудив мене до страти на вогнищі, коли зійде сонце. Не думайте, що я нервувався чи боявся. Ні, але я сів, запалив люльку і притулився до стіни.

— Чого це ти так рано встав, Семе? — спитав Білл.

— Хто, я? — кажу. — Та щось у мене плече поболює. Дай, думаю, сяду, може, полегшає.

— Брешеш! — каже Білл. — Ти боїшся. Тебе мають спалити, коли зійде сонце, і ти боїшся, що він це зробить. А він такий, що спалив би, якби знайшов сірника. Ох, який жах, Семе! Невже хто-небудь погодиться заплатити гроші, щоб йому вернули назад таке чортеня?

— Авжеж, — кажу я. — Саме коло таких розбишак батьки всією душею упадають. Ну, ви із вождем уставайте та варіть снідати, а я тим часом сходжу на гору та роздивлюся, що навкруги робиться.

Я виліз на вершечок нашої невеликої гори й озирнув околицю. Біля містечка я сподівався побачити загін здорових фермерів, озброєних косами й вилами, що вийшов на розшуки негідників, які викрадають дітей.

Замріяний дрімотний спокій оповивав ту частину Алабами, що лежала перед моїми очима.

— Мабуть, — сказав я сам собі, — вони й досі не довідалися, що вовки вкрали з кошари ягнятко. Боже, поможи вовкам! — І подався снідати.

Підходжу до печери, бачу: стоїть Білл, припавши до стіни, важко дихає, а хлопчисько заміряється на нього каменюкою з кулак завбільшки.

— Він укинув мені за комір гарячу картоплину, — пояснив Білл, — і роздушив її ногою, а я дав йому ляпаса. Револьвер з тобою, Семе?

Я відняв у хлопця каменюку і так-сяк їх утихомирив.

— Я тобі цього не подарую, — каже хлопчисько Біллові. — Ніхто ще ніколи безкарно не вдарив Вождя Червоношкірих. Тож начувайся.

Шкураток — шматок шкіри.

Поснідавши, хлопець виймає з кишені шкураток, обмотаний шворкою, і, розмотуючи її, виходить з печери.

— Що це він надумався? — стурбовано питає Білл. — Як ти гадаєш, Семе, він не збирається втекти?

— Не бійся, — кажу я. — Він, очевидячки, не з тих, що держаться хати. Але нам пора скласти план, як ми дістанемо викуп. Не видно, щоб у місті дуже хвилювалися, що він пропав. А може, вони того й не збагнули. Батьки, може, думають, що він заночував у тітки Джейн або в сусідів. У кожному разі сьогодні виявиться, що він зник. До вечора треба послати батькові листа, що ми згодні повернути його за дві тисячі доларів.

Цієї миті ми почули бойовий клич. Такий клич, мабуть, вигукнув Давид, коли нокаутував чемпіона Голіафа. Той шкураток, що Вождь Червоношкірих витяг з кишені, виявився пращею, і тепер він крутив її над головою.

Я нахилився і почув, як щось важко гупнуло і Білл зітхнув, наче кінь, що з нього знімають сідло. Чорний камінь, завбільшки з куряче яйце, торохнув Білла по голові якраз за лівим вухом. Він увесь зів'яв і гепнувся у вогнище — просто на казанок з окропом, щоб мити посуд. Я витяг Білла з вогню і добрих півгодини одливав холодною водою. Нарешті він сів, помацав себе за вухом та й каже:

— Ти знаєш, Семе, хто мій улюблений герой у Біблії?

— Заспокойся, — кажу я йому. — Скоро ти очунаєш.

— Цар Ірод, — каже він. — Ти нікуди не підеш, Семе, не кинеш мене самого?

Я вийшов з печери, спіймав хлопця і тряс його доти, поки він заторохтів усіма своїми веснянками.

— Якщо ти не шануватимешся, — кажу я йому, — я одразу відведу тебе додому. Ну, будеш слухатися чи ні?

— То я пожартував, — каже він похнюпившись. — Я не хотів ударити боляче старого Генка. А за що він ударив мене? Я слухатимуся, Зміїне Око, тільки не відводь мене додому і дозволь погратися в розвідників.

— Цієї гри я не знаю, — кажу я. — Домовляйся з містером Біллом. Сьогодні гратиметься з тобою він. Мені треба сходити в справах. А тепер піди

Пра́ща — стародавня ручна зброя для метання каменя.

Цар Ірод — цар Юдеї, який, дізнавшись від провісників про народження Ісуса Христа, що стане новим юдейським царем, наказав убити всіх хлопчиків віком до двох років.

помирися з ним та попроси в нього пробачення за те, що вдарив, а ні, то марш додому.

Я примусив їх потиснути один одному руки, а потім одвів Білла вбік і сказав йому, що йду в Поплар-кроув, невеличке сільце за три милі від печери, і спробую довідатися, що кажуть у містечку про викрадення хлопця. До того ж, на мою думку, треба сьогодні ж таки послати старому Дорсетові категоричного листа, вимагаючи викупу і зазначивши, як його виплатити.

Ми з Біллом взяли папір, олівець і почали складати листа, а Вождь Червоношкірих, закутавшись у ковдру, походжав біля входу — сторожив печеру. Білл зі сльозами благав мене зменшити викуп з двох тисяч доларів до півтори тисячі.

— Я зовсім не хочу, — казав він, — зневажити благородне почуття батьківської любові, але ж не забувай, що людина — це людина. Хіба може людина заплатити дві тисячі доларів за сорокафунтову, поцяцьковану ластовинням дику кішку? Я згоден спробувати щастя і заплатити півтори тисячі. Різницю можеш записати в мій рахунок. Я поступився, і ми скомпонували такого листа:

Ебенезерові Дорсету, есквайрові

Ми сховали вашого сина в одному місці далеко від Вершини. Не пробуйте його знайти, вам не допоможуть навіть найдосвідченіші детективи. Ви можете одержати його лише за таких єдиних остаточних умов: ми вимагаємо півтори тисячі доларів великими купюрами; гроші маєте залишити сьогодні опівночі на тому ж місці в тій самій скриньці, що й вашу відповідь, — де саме, вказано нижче. Якщо пристаєте на ці умови, надішліть свою письмову відповідь посланцем — він має принести її сам-один сьогодні о пів на дев'яту вечора. Над дорогою в Поплар-кроув, коли перейти через Совиний ручай, є три великих дерева ярдів за сто одне від одного — вони ростуть біля самісінької огорожі засіяної пшеницею ниви, праворуч від дороги. Біля кілка цієї огорожі, проти третього дерева, знайдете картонну коробку. Ваш посланець повинен покласти відповідь у цю коробку і негайно повернутися до міста.

Якщо ви вдастесь до підступів або не виконаєте наші умови, то ніколи вже не побачите свого сина.

Якщо ж сплатите гроші, як сказано, — за три години він повернеться до вас живий і здоровий. Ці умови остаточні, і якщо ви не пристанете на них, ніяких переговорів ми провадити з вами не будемо.

Двоє відчайдухів

Я надписав Дорсетову адресу і поклав листа у кишеню. Коли я вже зібрався йти, хлопчисько підходить до мене й каже:

— Правда ж, Зміїне Око, ти дозволяєш мені гратися в розвідника, поки тебе не буде?

— Звичайно, грайся, — кажу я. — З тобою гратиметься містер Білл. А що ж це за гра?

— Я розвідник, — каже Вождь Червоношкірих. — Мені треба домчати до селища попередити поселенців, що йдуть індіанці. Мені вже набридло бути індіанцем. Я хочу стати розвідником.

— Гарзд, — кажу я. — Шкоди з такої гри, здається, не буде ніякої. Гадаю, містер Білл допоможе тобі розладнати плани кровожерних дикунів.

— А що я маю робити? — питає Білл, з підозрою дивлячись на хлопчиська.

— Ти будеш кінь, — каже розвідник. — Ставай рачки. Не можу ж я домчати до селища без коня.

Розвідник стрибає Біллові на спину і гатить його п'ятами в боки.

— Ради бога, Семе, — каже Білл, — вертайся якомога швидше. Ні, не треба було просити за нього більше тисячі. Слухай-но, перестань мене штурхати, а то я зараз устану і дам тобі перцю.

Я подався в Поплар-кроув, зайшов на пошту і в крамницю, посидів там,

Есква́йр — шляхетський титул, що є вищим за «джентльмена».

Бурці́ — смужки волосся від скроні до щоки, бакенбарди.

побалакав з фермерами, що приходили купувати всяку всячину. Один з пишними бурцями сказав, що все місто сполошилося: у старого Ебенезера Дорсета пропав хлопець — або заблудився, або його вкрадено. Саме це я й хотів дізнатися. Я купив тютюну, спитав, почім зараз сочевиця, непомітно вкинув у скриньку листа і пішов. Поштмейстер сказав, що за годину прийде поштар і забере пошту у Вершину.

Коли я вернувся до печери, ані Білла, ані хлопця не було видно. Я пошукав навколо печери, зважився разів зо два гукнути, але відповіді не було. Отож я запалив люльку і сів на порослий мохом камінь.

Десь за півгодини в куцах зашелестіло — і на галявину перед печерою вийшов, кульгаючи, Білл. За ним чалився хлопчисько, ступаючи нечутно, наче розвідник. На його виду грала широченна усмішка. Білл спинився, скинув капелюха і витер червоною хусточкою обличчя. Хлопчисько спинився й собі — футів за вісім позаду.

— Семе, — каже Білл, — ти, мабуть, вважатимеш мене за зрадника, але я нічого не міг з собою вдіяти. Хлопця нема. Я одіслав його додому. Я прагнув лишитися вірним заповідям нашого ремесла, та людське терпіння має межу.

— Та що скоїлося, Білле? — питаю я.

— Він примусив мене проскакати — всі дев'яносто миль до селища, ні на дюйм менше. Потім, коли поселенці були врятовані, мені дали вівса. Пісок — не дуже смачна його заміна. А потім цілісіньку годину мені довелося пояснювати йому, чому дірка порожня, як це так, що дорога йде в обидва боки, і чого трава зелена. Кажу тобі, Семе, людське терпіння теж має межу. Я показав йому дорогу і дав на прощання такого стусана, що він за мить опинився футів на вісім ближче до міста. Шкода, звичайно, викупу, але що поробиш — інакше Біллові Дрісколу довелося б потрапити в божевільню.

Білл пихкає і відсапується, але його яскраво-рожеве лице аж сяє миром і спокоєм.

— Білле, — кажу я, — у вашій родині, здається, ніхто не слабує на серце. Правда, ні?

— Ні, — каже Білл, — спадкових хвороб у нас не було, крім малярії і нещасних випадків. А що хіба?

— Тоді ти можеш обернутися, — кажу я, — і глянути, що в тебе за плечима.

Обертається Білл, бачить — хлопець. Він ураз полотніє, важко сідає на землю і починає безтямно рвати траву й збирати гіллячки. Добру годину я боявся, що він з'їхав з глузду. Зрештою я сказав йому, що треба негайно покласти край цій справі.

О пів на дев'яту я вже сидів на дереві, сховавшись серед зелені, як жабка-зеленуха, і чекав на посланця.

Якраз у призначений час під'їжджає на велосипеді підліток, знаходить картонну коробку під кілком огорожі, ховає туди складеного папірця і мчить назад до містечка.

Я почекав годину і зрештою подумав, що все гаразд: немає ніякої пастки. Зліз я з дерева, дістав записку і пробрався попід огорожею до лісу, а там за півгодини був уже в печері. Я розгорнув записку, сів до ліхтаря і прочитав Біллові. Вона була написана пером, наче курка лапою надряпала; зміст її був такий:

Двом одчайдухам

Джентльмени, я одержав сьогодні вашого листа стосовно викупу, що ви його вимагаєте за мого сина. Гадаю, ваші вимоги трохи зависокі, і я зі свого боку роблю вам пропозицію, на яку, думаю, ви пристанете. Приведіть Джонні додому, і якщо ви сплатите мені двісті п'ятдесят доларів готівкою, я погоджуся його забрати з ваших рук. Краще вам прийти з ним уночі, бо сусіди вважають, що він пропав, і я не можу взяти на себе відповідальності за те, як вони зустрінуть людей, котрі приведуть його назад.

З глибокою пошаною Ебenezер Дорсет

— Клянуся духом великих піратів, — кажу я, — такого нахабства...

Але цю мить я глянув на Білла і завагався. В очах його світилося таке промовисте благання, якого я не бачив досі ані в безсловесних тварин, ані в істот, що вміють розмовляти.

— Семе, — каже він, — що зрештою значать двісті п'ятдесят доларів? Гроші у нас є. Ще одна ніч із цим хлопчиськом — і я потраплю до божевільні. Мало того, що містер Дорсет — справжній джентльмен, він, по-моєму, ще й вельми щедра людина, раз править з нас цю нікчемну ціну. Невже ти збираєшся знехтувати таку нагоду?

— Казати правду, Білле, — відповідаю, — це невинне ягнятко трохи діє і на мої нерви. Давай одведемо його додому, сплатимо викуп та й ноги на плечі.

Тієї ж таки ночі ми одвели хлопчиська додому. Нам пощастило умовити його, запевнивши, що батько купив йому оздоблену сріблом рушницю та пару мокасинів і що завтра ми поїдемо полювати ведмедів.

Була якраз північ, коли ми постукали в двері Ебенезеро-вого дому.

Ту самісіньку мить, коли, як нам гадалося, я мав би витягти півтори тисячі доларів з коробки під деревом, Білл одлічив у руку Дорсетові двісті п'ятдесят доларів.

Тільки-но хлопчисько збагнув, що ми залишаємо його вдома, він заревів, мов та сурма, і п'явкою прилип до Біллової ноги. Батькові довелось одривати його поступово, наче пластир.

— Чи довго ви його вдержете? — питає Білл.

— Сила в мене вже не та, що колись, — каже старий Дорсет, — але, гадаю, десять хвилин можу вам гарантувати.

— Досить, — каже Білл. — За десять хвилин я промчуся через Центральні, Південні й Середньо-Західні штати і встигну добігти до канадського кордону.

І хоч яка була темна ніч, хоч який був гладкий Білл і хоч як прудко я вмів бігати, мені пощастило наздогнати його аж за півтори милі од міста.

Переклад з англійської Юрій Іванова

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Поясніть, чи можна назвати цю історію детективною. Перелічіть у ній відомі вам ознаки детективного жанру.
2. Сформулюйте запитання за текстом, які б ви хотіли обговорити на уроці.

ДУМАЮ

3. Назвіть три причини впевненості шахраїв у тому, що їхня оборудка — викрадення дитини й отримання викупу за неї — неодмінно буде успішною. Що пішло не так уже із самого початку? Яку інформацію про батька хлопчика злодії проігнорували?
4. Прочитайте вголос «застольну промову» «вождя». Розкрийте, яке уявлення про Джонні Дорсета у вас склалося. Яким, на вашу думку, є коло його спілкування?
5. Запишіть слова, якими Білл і Сем характеризують свого полоненого. Поясніть, яка з цих характеристик видається вам найбільш влучною. Чому розбійники зменшують викуп за малого «з двох тисяч доларів до півтори тисячі»?
6. Перерахуйте, у яких ще ролях з'являється перед викрадачами «вождь червоношкірих». Поміркуйте, чим насправді є для нього гра.
7. Схарактеризуйте, з яким настроєм ви читали твір «Вождь червоношкірих».
8. Обґрунтуйте, що в ньому вам найбільше сподобалося, а що, можливо, здивувало або засмутило.

ВІДЧУВАЮ

9. Обговоріть фінал твору. Яке враження він на вас справив? Що ви змінили б у ньому?
10. Розгляньте ілюстрації до твору. Прокоментуйте, якими засобами художники передають власні враження від прочитаного? Використайте у відповіді свої знання з курсу мистецтва про художні засоби малюнка.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в групи й подискутуйте, звідки Джонні міг дізнатися про індіанців та шляхетних розвідників, котрі часто рятували «блідолицих» поселенців від індіанської помсти? Де міг почути він такі імена, як «мисливець Генк», «Зміїне Око»? Презентуйте підсумки дискусії однокласникам і однокласницям.

Теорія літератури

Новела. Інтрига

Новела (від італ. *novella* — новина) — прозовий твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, невеликий за обсягом.

Досить незвичайну подію описав О. Генрі в новелі «Вождь червоношкірих». І справді, хіба на такий розвиток подій роз-

раховували шахраї, коли викрадали «сина значного городянина», щоб поповнити свій гаманець? Хто б міг подумати, що своєму викраденню Джонні радітиме як свободі і можливості розважатися досхочу? Така поведінка головного героя створює **інтригу** — складність, напруженість дії, яка тримає інтерес читача до кінця твору.

За всіма ознаками детективного жанру хлопчика мали неодмінно розшукувати, а виявилось навпаки — мешканці Вершини зітхнули з полегшенням. Не особливо хвилювався й батько Джонні, відомий у містечку жмикрут. Більше того, знаючи свого сина, він запропонував шахраям заплатити йому за згоду взяти хлопця назад. Здавалося б, справу закрито, та жертва обуродки Дорсет-молодший нізащо не хоче повертатися додому!

Врешті-решт злочинці таки повернули його батькові, пообіцявши полювання на ведмедя, проте наш веселий настрій, викликаний витівками «вождя червоношкірих», враз зникає. Чи не тому, що вигадник і хуліган Джонні нікому не потрібний?

Завдання для самоперевірки

1. Назвіть дві найголовніші ознаки новели.
2. Поясніть їх значення у творі.
3. Доведіть, що твір «Вождь червоношкірих» — це новела.
4. Розкрийте, яка роль інтриги в розвитку сюжету твору.

Гумор

Кожен художній твір справляє на читача певне враження, викликає той чи інший настрій. Для цього автори застосовують різноманітні художні засоби. Так, упродовж читання новели «Вождь червоношкірих» ми досхочу посміялися: О. Генрі — справжній майстер гумору.

Гумор — різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

Комічні ситуації в житті і літературі часто виникають із невідповідності мрії і дійсності. Сем і Білл, викрадаючи Джонні з метою отримання викупу, ніби все врахували: вибрали місце «обуродки» — маленьке віддалене від центру містечко, жертву — єдиного сина значного городянина, надійну схованку — порослу кедрами невисоку гору. Чого вони не могли знати — так це характеру Дорсета-молодшого, а та-

кож надто перебільшували «благородне почуття батьківської любові» Дорсета-старшого. Саме ці два прорахунки персонажів-шахраїв призвели до краху їхніх намірів і викликали сміх читачів.

Завдання для самоперевірки

1. Об'єднайтеся в групи й обговоріть гумористичні епізоди новели «Вождь червоношкірих».
2. Оберіть найсмішніший із них і поясніть його значення у творі.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі репортера / репортерки, що висвітлить у ЗМІ викрадення і повернення Джонні Дорсета.

Для цього:

- Укладіть стрічку найнапруженіших подій «Викрадення і повернення Джонні Дорсета».
- Дайте назву кожній події.
- Продумайте, як інтонаційно ви заінтригуєте своїм репортажем слухачів і слухачок.
- Презентуйте свій репортаж однокласникам / однокласницям і попросіть їх прокоментувати ваш репортаж.
- Використайте висловлені оцінки та зауваження для покращення своєї роботи.

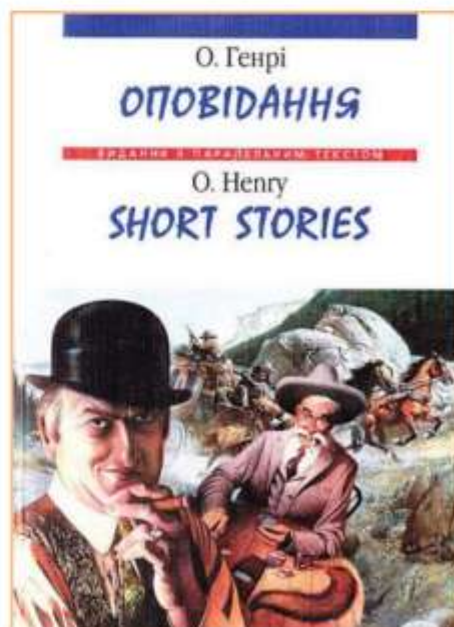
Репортаж — інформація, повідомлення, розповідь у періодичних виданнях, у радіо- і телепередачах про важливі події суспільного життя, про мистецькі або літературні заходи, матеріал з місця подій.

Україна і світ

Твори О. Генрі видаються в Україні як англійською мовою, так і в українських перекладах Володимира Панченка, Миколи Дмитренка, Михайла Тупайла, Марії Рябової, Юрія Іванова.

Діалог мистецтв

Акторів молодіжного театру «Silentium» (м. Калущ, Івано-Франківська обл.) так захопила гра Джонні в індіанців, що вони поставили п'єсу за мотивами оповідання О. Генрі для дітей та їхніх батьків «Ку-ма-ча-рапура, або Вождь червоношкірих». Прем'єра відбулася 22 липня 2022 року.

■ Сцена з вистави «Ку-ма-ча-рапура, або Вождь червоношкірих»

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

За новелою О. Генрі «Вождь червоношкірих» («The Ransom of Red Chief») знято фільм «Викрадення Вождя червоношкірих» (режисер Б. Кларк, 1998 р.)

3.2 Герберт Джордж Веллс. «Чарівна крамниця»

Герберт Джордж Веллс (1866–1946) — англійський письменник і публіцист, один із першопрохідців у жанрі наукової фантастики. Його твори відразу захоплюють читачів будь-якого віку, оскільки містять мрії людей про далекі світи, можливість подорожувати в часі і просторі, передбачати майбутнє і спілкуватися з представниками різних цивілізацій.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Читанням Герберт захопився з восьми років: хлопчик зламав обидві ноги і знічев'я брав і вивчав книжки з бібліотеки батька. За його словами, це був «щасливий час» життя.
2. Г. Веллс написав близько 40 романів, 2 всесвітні історії, близько 30 томів із прогнозами майбутнього, 3 книжки для дітей і навіть підручник з біології.

■ Герберт Джордж Веллс.
Фото XX ст.

3. Теми творів письменника — подорожі на Місяць, вторгнення марсіан на Землю, невидимість людського тіла, пересадження людських органів диким звірам тощо — забезпечили йому славу найзухвалішого експериментатора в жанрі наукової фантастики.
4. Герберт Веллс у фантастичних романах випередив свій час. Він напророкував, що наша реальність буде чотиривимірною, писав про лазери й атомну бомбу задовго до їх винаходу.
5. Г. Веллс увів у літературу поняття «паралельний світ». Воно використовується в науковій фантастиці донині.

3.2.1 Оповідання «Чарівна крамниця»

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Фантазувати Герберт почав з дитинства. Його батьки були власниками невеличкої крамниці фарфорових виробів. Торгівля в ній майже не приносила прибутку, і батько почав заробляти грою в крокет, а маленького Герберта відправили доглядати товар. Можливо, саме тоді він уявив себе в ролі продавця-чарівника, а тому й сама крамниця видалася йому чарівною.

📖 ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ЧАРІВНА КРАМНИЦЯ

...Сказати правду, я й не здогадувався, що ця скромна з вигляду крамничка міститься саме тут, на Ріджент-стрит, між художнім салоном і закладом, де в патентованих інкубаторах виводять курчат. Але тепер крамниця стояла просто переді мною, сумніву не було, і пухкенький Джіпів пальчик стукав по її вітрині.

— Якби я був багатий, — сказав Джіп, тикаючи пальчиком на «Яйце є — яйця нема», — то купив би собі он те. І оте. — Він показав на «Ляльку, що плаче, як жива». — І оце. — То був загадковий предмет, і називався він, як значилося на привабливому ярличку, «Купи й дивуй друзів».

— А під отим ковпаком, — промовив Джіп, — зникає все, що покладеш. Я в книжці читав... Ой, тату, а он «Монета є — монети нема! «Тільки вона лежить так, що не видно, як це робиться.

Джіп, милий мій хлопчик, успадкував материну вихованість і не просив повести його в крамницю, не набридав мені благаннями. Він просто тяг мене зовсім несвідомо за палець до дверей, і я добре розумів, що йому хочеться.

— Ось! — мовив він і показав на «Чарівну пляшку».

— А якби ти її мав? — запитав я. І Джіп, почувши в цьому запитанні обіцянку, враз просіяв

■ Тут і далі ілюстрації Н. Корнеєвої

— Я показав би її Джіссі! — відповів він, не забуваючи, як завжди, про інших.

— До твого дня народження залишилося менше ста днів, — сказав я і взявся за дверну ручку.

Джіп нічого не відповів, тільки ще дужче стис мій палець, і ми ввійшли до крамниці.

Це була не проста крамниця; це була чарівна крамниця, і тому Джіп не поспішив відразу до прилавка, як бувало, коли ми заходили кудись купити йому звичайні іграшки. Весь тягар розмови з продавцем він переклав тут на мене.

Крамниця була невеличка, тісна і досить темна. Коли ми причинили за собою двері, дзвоник на них жалібно теленькнув. Хвилину чи дві в крамниці, крім нас, нікого не було, і ми мали час роззирнутися. Ось тигр із пап'є-маше на скляній вітрині, що стоїть на невисокому прилавку, — поважний, добродушний тигр, який розмірено киває головою; ось найрізноманітніші кришталеві кульки, порцелянова рука з колодою чарівних карт, цілий набір різних завбільшки чарівних акваріумів; ось нескромний чарівний капелюх безсоромно виставив напоказ свої пружини. На підлозі стояло кілька чарівних дзеркал; одне нас звужувало й видовжувало, друге приплющувало нам голови й скрадало ноги, третє робило нас низенькими й товстими, як бочки. І поки ми сміялися, дивлячись у ті дзеркала, з'явився якийсь чоловік — певно, продавець.

Одне слово, він стояв за прилавком — якийсь дивний, блідий, темноволосий чоловік. Одне вухо в нього було більше від другого, а підборіддя — як носак черевики.

— Чим можемо прислужитися? — сказав він і розчепірів на скляному прилавку свої чарівні довгі пальці.

Від несподіванки ми обидва здригнулись і обернулися.

— Я хотів би купити своєму хлопчикові кілька простеньких іграшок, — сказав я.

— Фокуси? — запитав він. — Механічні? Для дому?

— Щось смішненьке, — відповів я.

— Гм... — мовив продавець і, ніби замислившись, почухав потилицю. А тоді просто на очах у нас дістав у себе з голови скляну кульку.

— Щось таке? — сказав він і простяг кульку мені.

Такого ми не сподівалися. Багато разів мені випадало бачити цей фокус на сцені — без нього не обходився найзвичайнісінький фокусник, — але тут, у крамниці, я цього не чекав.

— Непогано! — кинув я, сміючись.

— Правда ж? — мовив продавець.

Джіп відпустив мій палець і потягся рукою до скляної кульки. Але долоня в продавця була порожня.

— Вона у тебе в кишені, — сказав чоловік. І справді, кулька виявилась у Джіпа в кишені!

— Скільки вона коштує? — спитав я.

— За скляні кульки ми нічого не беремо, — привітно відповів продавець. — Вони дістаються нам... — він піймав іще одну кульку — в себе на лікті, — задарма.

Третю кульку він схопив у себе на потилиці й поклав її на прилавок поруч із другою. Джіп уважно роздивився свою кульку, потім дві ті, що лежали на прилавку, і зрештою підвів запитливий погляд на продавця, який стояв і всміхався.

— Можеш узяти собі й ці, — сказав той. — А як не боїшся, то й іще одну, з рота. Ось!

Джіп якусь мить мовчки дивився на мене, так само не кажучи ні слова, потім згріб усі чотири кульки, знов узявся про всяк випадок за мій палець і приготувався дивитись, що ж буде далі.

— Отак ми дістаємо всі наші товари — ті, що дрібніші, — пояснив продавець.

Я засміявся і, підхопивши його жарт, сказав:

— Замість того, щоб брати їх на складі. Так воно, звісно, дешевше!

— До певної міри, — відповів продавець. — Хоча, зрештою, платити доводиться і нам. Тільки не так багато, як думають люди... Товари більших розмірів, а також харчі й усе, що нам треба, ми дістаємо з цього ось капелюха... І знаєте, що я вам скажу, сер? На світі немає жодного складу справжніх чарівних товарів! Ви, мабуть, помітили нашу вівіску: «Справжня чарівна крамниця»? — Він дістав із-за щоки преїскурант і подав його мені. — Справжня! — повторив він, показав пальцем на це слово й додав: — Тут аніякісінького шахрайства, сер!

Мені здалося, що його жарти не позбавлені серйозних підстав.

А продавець обернувся до Джіпа, підкреслено привітно всміхнувся й мовив:

— А знаєш, ти славний хлопчик!

Я здивувався. Звідки, думаю, він знає? Адже задля дисципліни ми тримаємо це від Джіпа в таємниці, навіть удома.

Та малий вислухав цю похвалу спокійно, мовчки, не зводячи з продавця погляду.

— Бо тільки славні хлопці можуть увійти в ці двері.

І ту ж мить, ніби на підтвердження цих слів, пролунав стук у двері й почувся слабенький писклявий голосок:

— У-у! Я хочу ввійти сюди, тату! Хочу ввійти! У-у-у!

А вслід за цим утішання та вмовляння змученого батька:

— Тут же зачинено, Едварде!

— І зовсім не зачинено! — озвався я.

— Зачинено, сер! — сказав продавець. — Для таких дітей у нас завжди зачинено.

І тут ми побачили хлопчика: маленьке біле личко, бліде від ласощів та всіляких смачнющих-пресмачнущих страв і перекривлене від повсякденних примх — одне слово, личко жорстокого маленького егоїста, який шкріб нігтем зачаровану шибку.

— Так не годиться, сер, — сказав продавець, коли я з власливою мені готовністю допомогти рушив був до дверей.

За хвилину розбещеного хлопчика, що пхикав перед дверима, повели далі.

— Як це ви так робите? — запитав я, з полегкістю зітхнувши.

— Чари! — відповів продавець, недбало махнувши рукою, і з-під його пальців — уявляєте! — порснули різнобарвні іскри й погасли в сутінках крамниці.

— Там, за дверима, — звернувся продавець до Джіпа, — ти казав, що хотів би мати наш набір «Купи й дивуй друзів»?

Після героїчної внутрішньої боротьби Джіп нарешті відповів:

— Так.

— Він у тебе в кишені.

І, перехилившись через прилавок — тіло в нього виявилось надзвичайно довгим, — цей чудернацький чоловік з манерами справжнього фокусника дістав у Джіпа з кишені коробку.

— Папір! — сказав він і взяв із порожнього капелюха з пружинами аркуш паперу. — Шворка! — і в роті в нього виявився клубок, від якого він відмотав довжелезну шворку, зв'язав нею згорток, а тоді перекусив її зубами. А клубок, як мені здалося, проковтнув! Потім чиркнув об ніс однієї з червеномовних ляльок сірника, потримав над вогнем свого пальця (він одразу обернувся на паличку червоного сургучу) й запечатав покупку. — Ти ще казав про «Яйце є — яйця нема», — зауважив він, дістав його зі спідньої кишені мого пальта й загорнув у папір разом із «Лялькою, що плаче, як жива».

Я віддавав кожен готовий пакунок Джіпові, а той міцно притискав його до себе.

Хлопчик говорив дуже мало, але очі його були красномовні. Красномовні були і його руки, що тримали біля грудей покупку. Джіп стояв невимовно схвильований. Так, це були справжні чари.

І раптом я аж здригнувся: під капелюхом у мене щось заворушилося — таке м'якеньке, трепетне! Я схопився за капелюх, і з-під нього випурхнув скуйовджений голуб — їй-богу, то був продавець спільник! — побіг по прилавку і чкурнув, як мені здалося, до картонної коробки за тигром із пап'є-маше.

— Отакої! — сказав чоловік і спритно вихопив у мене з руки капелюха. — От дурний птах — де влаштував собі гніздо!

Він заходився стріпувати мого капелюха й витрусив із нього собі в руку двоє чи троє яєць, чималу мармурову кульку, годинник, з півдесятка неодмінних скляних кульок, зіжмаканий папір, потім ще папір, і ще, й усе говорив про те, що люди не мають звички чистити свої капелюхи зсередини... Розмовляв він, звичайно, дуже чемно і не без певних особистих натяків.

— Помалу збирається стільки всякої всячини, сер... Звісно, не тільки у вас... Мало не в кожного покупця... Чого тільки люди з собою не носять!

А зіжмаканий папір на прилавку ріс, підіймався вище й вище і вже майже затулив собою продавця. Тепер ми чули тільки ще його голос:

— Ніхто не знає, сер, що ховається в людини за її добропристойною подо-

бою... Всі ми — всього лиш прилизана зовнішність, одне слово, лицеміри...

Голос його завмер — точнісінько як у ваших сусідів завмер би грамофон, коли б ви влучно запустили в нього цеглиною. І така сама раптова мовчанка. Папір перестав шурхотіти, зроби-

лося зовсім тихо.

— Вам уже не потрібен мій капелюх? — озвався нарешті я. Відповіді не було.

Я подивився на Джіпа, Джіп подивився на мене, і в чарівних дзеркалах відбилися наші спотворені обличчя — чудернацькі, серйозні, принишклі...

— Нам, мабуть, пора, — зітхнув я. — Скажіть, скільки з нас за все це?.. — запитав я, раптом підвищивши голос. — Я хочу заплатити. І мій капелюх, будь ласка...

Із-за купи паперу ніби почулося якесь сопіння.

— Давай заглянемо за прилавок, Джіпе, — сказав я. — Він з нас кепкує!..

Ми з Джіпом обійшли тигра, що покинував головою.

І що, ви думаєте, було за прилавком? Там не було нічого! На підлозі лежав тільки мій капелюх, а поруч сидів у глибокій задумі кролик — звичайнісінький капловухий білий кролик, дурнуватий на вигляд, одне слово, саме такий, які бувають тільки у фокусників. Я нахилився, щоб узяти капелюха, і кролик відскочив від мене.

— Тату! — якимось винувато шепнув Джіп.

— Що таке, Джіпе?

— Тату, а мені ця крамниця подобається! «Вона подобалася б і мені, — подумав я, — якби прилавок раптом не витягся й не загородив нам дорогу до дверей». Але я не прохопився Джіпові про це жодним словом.

— Трусь-трусь! — покликав Джіп і простяг руку до кролика, коли той пострибав повз нас. — Трусь-трусь, покажи Джіпові фокус!

Кролик чкурнув у двері, яких доти я там, звичайно, не помічав. Потім двері розчахнулися ширше, і з них знову вийшов чоловік, у якого одне вухо було більше за друге. Він так само всміхався,

та коли наші погляди зустрілися, я побачив у його очах чи то глузування, чи то виклик.

— Чи не бажаєте оглянути нашу виставку, сер? — так само люб'язно запитав він.

Джіп потяг мене за палець. Я подивився на прилавок, тоді на продавця, і знов наші погляди зустрілися. Мені вже починало здаватися, що чари тут аж надто справжні.

— У нас обмаль часу... — відповів я.

Та не встиг я доказати цих слів, як ми вже стояли в іншій кімнаті, де були виставлені зразки.

— Всі товари в нас одного ґатунку, — заявив продавець, потираючи свої гнучкі руки, — а саме: найвищого! Нічого, крім справжньої магії! З гарантією! О, даруйте, сер!

Цієї миті я відчув, ніби чоловік щось відриває від мого рукава. Повернувши голову, я побачив, що він тримає за хвіст невеличке червоне чортеня, а воно смикається, звивається і все хоче вкусити його за руку. Ще хвиля — і продавець бай-дуже жбурнув його під прилавок. Чортеня було гумове, безперечно, і все ж на якусь мить мені здалося... І тримав він його так, як тримають у руках кусючу гадину... Я перевів погляд на Джіпа, але той не зводив погляду з чарівного коника-гойдалки. Я був радий, що малий не бачив того чортеняти.

— Послухайте, — мовив я, стишивши голос і показуючи очима то на Джіпа, то на червоне чортеня, — гадаю, у вас таких речей не багато, правда ж?

— І сліду немає! Це, видко, ви занесли його з вулиці, — відповів продавець, так само стишивши голос і ще ширше всміхаючись. — Аж дивно: чого тільки люди не носять з собою, самі про це не знаючи! — Потім до Джіпа: — Тобі тут щось припало до вподоби?

Джіпові припало тут до вподоби багато чого. І він довірливо й чемно звернувся до дивовижного продавця:

— А цей меч також чарівний?

— Це чарівний іграшковий меч. Не гнеться, не ламається, не ріже пальці. Хто має такого меча, той вийде цілий-цілісінький з двобою з будь-яким ворогом, не старшим за вісімнадцять років. Коштує від півкрони до семи шилінгів і шести пенсів — залежно від того, який завбільшки. Ці картонні

обладунки призначені для юних лицарів, у мандрах вони просто незамінні. Чарівний щит, чоботи-скороходи, шапка-невидимка...

— Ой, татусю! — вигукнув Джіп.

Я хотів запитати, скільки ж усе це коштує, але продавець не звертав на мене уваги. Тепер він цілком заволодів Джіпом. Він відірвав малого від мого пальця й заходився докладно розповідати йому про свої кляті товари. Спинити його було вже годі. Невдовзі я з невиразною тривогою і почуттям, дуже схожим на ревнощі, завважив, що Джіп ухопився за його палець — достоту, як звичайно хапався за мій. «Безперечно, він чоловік цікавий, — міркував я, — і в нього сила-силенна всіляких справді цікавих підробок. І все ж таки...»

Я рушив за ними, нічого не кажучи й не спускаючи з ока того спритного фокусника. Зрештою, Джіпові тут подобається... А коли нам треба буде піти, ми зробимо це дуже просто, тут сумніву нема.

Виставка займала довгу, безладно забудовану галерею, втикану всілякими колонами, підпорами та стояками; арки вели до бічних ніш, де знічев'я тинялися й продавали витрішки якісь дивні на вигляд доглядачі. І на кожному кроці траплялися, збиваючи нас із пантелику, дзеркала та порт'єри. Їх було так багато, що дуже скоро я згубив з очей двері, в які ми ввійшли.

А продавець показував Джіпові чарівні поїзди, що рухалися без пари й пружини — їм досить було тільки дати команду, а також оті надзвичайно дорогоцінні коробки з олов'яними солдатиками, що оживали відразу, щойно він підіймав кришку і промовляв... Переказати ту скоромовку я не можу — в мене не дуже гостре вухо, а от Джіп успадкував слух від матері й повторив скоромовку вмить.

— Браво! — вигукнув продавець, безцеремонно згріб солдатиків знов до коробки й віддав її Джіпу. — Ану, ще раз!

І Джіп за мить оживив солдатиків знов.

— Берете коробку? — запитав продавець.

— Ми б узяли, — відповів я, — якби ви продали її трохи дешевше. Бо мені треба бути мільйонером...

— З дорогою душею! — І продавець знову змів солдатиків у коробку, накрити її кришкою, помахав коробкою в повітрі — і вона вже була загорнена в бурий папір і перев'язана шворкою. А на папері стояла повна адреса й ім'я Джіпа!

Помітивши мій подив, продавець засміявся.

— Це — справжні чари! — сказав він.— У нас без шахрайства.

— А як на мене, то вони аж надто справжні! — промовив я.

Після цього продавець заходився показувати Джіпові фокуси, незвичайні вже самі собою, а ще незвичайніші тим, як він їх виконував. Чоловік пояснював, як влаштовані іграшки, показував їх навиворіт, а любий мій хлопчик поважно дивився й дуже глибокодумно кивав головою. Я за ними просто не встигав.

— Агов, хутчіш! — гукав продавець-чародій, а вслід за ним чистий дитячий голосок повторював:

— Агов, хутчіш!

Але мою увагу відвертало інше. Ця крамниця вже починала викликати в мене підозру й побоювання. Мене насторожувало тут усе, навіть стіни, стеля, підлога, кожен стілець, що траплявся дорогою. У мене було таке дивне враження, ніби, як тільки я відвернуся, все це відразу закружляє, почне пересуватися, гратись у мене за спиною в «своїх сусідів». Карниз звивався, мов змія, а ліпні маски на стінах були, правду кажучи, аж надто виразні як для простого гіпсу.

І тут я похопився — адже таке видовище не для Джіпа! Та, озирнувшись, я побачив, що всю його увагу полонив продавець і малий не підозрює нічого поганого. Вони саме про щось шепотілися, поглядаючи на мене. Джіп стояв на табуреті, а продавець тримав у руках щось схоже на великий барабан.

— Тату, пограймося в піжмурки! — вигукнув Джіп.— Тобі жмуритися!

І не встиг я й слова сказати, як продавець накрити його отим великим барабаном! Я зразу збагнув, у чому річ.

— Скиньте барабан! — закричав я.
— Зараз же! Ви перелякаєте хлопчика! Скиньте!

Чоловік із неоднаковими вухами мовчки послухався і простяг мені той величезний циліндр, щоб я побачив, що

він порожній. На табуреті теж нікого не було! Невже за одну мить мій хлопчик міг безслідно зникнути?..

Вам, мабуть, знайоме лиховісне передчуття, що заповнює душу й невидимою рукою стискує серце. Це передчуття ніби змітає геть ваше власне «я», і весь ви насторожуєтесь, напружуєтесь, ви не зволікаєте, але й не гарячкуєте, а гнів і страх десь зникають. Так було й зі мною.

Я ступив до ошкіреного продавця й люто перекинув ногою табурет.

— Годі цих дурниць! — гримнув я. — Де мій хлопчик?

— Ви ж бачите, — сказав продавець, усе ще показуючи мені порожній барабан. — У нас без шахрайства..

Я стояв на Ріджент-стріт і щойно зіткнувся з якимсь порядним на вигляд робітником. А за кілька кроків від мене стояв трохи розгублений Джіп. Ми з тим чоловіком вибачилися один перед одним,

Джіп крутнувся і з ясною усмішкою підбіг, так ніби тільки на хвилинку згубив мене з очей.

У руках він тримав чотири пакунки!

І ту ж мить узявся за мій палець.

Спершу я не знав, що й думати. Я роззирнувся, шукаючи поглядом дверей чарівної крамниці. Але їх ніде не було! Ні дверей, ні крамниці, нічого! Лише звичайнісінький пілястр між салоном, де продають картини, і вітриною з курчатами!..

І я зробив єдине, що міг зробити в такому розгубленому стані: став край тротуару й помахав парасолькою, підкликаючи кеб.

— В екіпажі?! — не тямлячи себе від радощів, вигукнув Джіп.

Я допоміг йому сісти в кеб, насилу згадав свою адресу й сів сам. Потім відчув у себе в кишені щось незвичайне і знайшов там скляну кульку. Я обурено викинув її на бруківку.

Джіп нічого не сказав.

Якийсь час ми обидва мовчали. Нарешті Джіп промовив:

— Оце була крамниця, тату!

І тут я подумав собі: а як сприйняв усе це він? На вигляд Джіп був цілий, здоровий, і це головне. Він не був наляканий, не був розгублений; його просто страшенно тішило те, як минув день, до того ж на колінах він тримав чотири пакунки.

Чорт, що ж там усе-таки було?

— Гм! — озвався я.— Малим дітям не можна ходити до таких крамниць щодня.

Джіп вислухав мої слова з властивою йому стриманістю, і на якусь мить мені стало навіть шкода, що я його батько, а не мати, й не можу тут-таки, в екіпажі, поцілувати його. «Зрештою, — подумав я, — не так уже все це й страшно!»

Але остаточно я заспокоївся аж тоді, як удома ми розпакували ті чотири згортки. У трьох із них виявилися коробки зі звичайнісінькими, але такими гарними олов'яними солдатиками, що Джіп зовсім забув про тих «Справжніх чарівних солдатиків», яких бачив у крамниці.

А в четвертому пакунку було кошеня — невеличке живе кошеня, дуже жваве, славне на вдачу і з добрим апетитом.

Я розглядав усе це з полегкістю, хоч і не без остороги. І просидів у дитячій кімнаті хтозна й скільки часу..

Було це пів року тому. І тепер я починаю думати, що нічого поганого, власне, й не сталося. У кошеняті виявилось не більше чарів, ніж буває в усіх інших кошенятах. А солдатика трималися так стійко, що ними був би задоволений найсуворіший полковник. Ну, а Джіп?..

Розважливі батьки погодяться, що з ним я мав поводитись особливо обачно.

Але одного дня я таки не стримався й запитав:

— Джіпе, а що, якби твої солдатика раптом ожили й пішли марширувати?

— А вони й так живі, — відповів він. — Я знаю одне слово, і досить мені тільки відкрити коробку й сказати його...

— І вони марширують?

— Ну звісно, тату! Якби вони не марширували, я б їх і не любив!

Я не висловив подиву — це було б недоречно.

Відтоді я не раз пробував, коли Джіп грався з солдатиками, зненацька увійти до нього в кімнату. Але нічого чарівного в них я так і не помітив...

Отож важко сказати щось напевно.

І ще одне: щодо грошей. У мене непоправна звичка завжди платити по рахунку. Кілька разів я проходив туди й назад по Ріджент-стрит, шукаючи ту крамницю, але не знайшов. І все ж таки я схильний гадати, що в цій справі повівся чесно: коли вже ті люди, хоч би хто вони були, знають Джіпове ім'я й адресу, то нехай коли завгодно надішлють мені рахунок, я оплачу його залюбки.

Переклад з англійської Олекси Логвиненка

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Пригадайте, за що в чарівній крамниці не брали грошей.
2. Розкажіть, що було в пакунках у хлопчика й чому ці іграшки стали його улюбленими.

ДУМАЮ

3. Поміркуйте про задум письменника: чого він хотів більше — здивувати читача / читачку подіями чи пробудити його / її уяву?
4. Ви вже знаєте, що читача / читачку захоплюють незвичайні події, інтрига, комічні ситуації і, звичайно ж, герої. Хто з героїв оповідання «Чарівна крамниця» вас зацікавив найбільше і чому?
5. Процитуйте портрет цього героя. Які портретні деталі привертають особливу увагу до нього?
6. Подискутуйте, на кого схожий продавець більше: на фокусника чи на рекламного агента. Знайдіть у тексті оповідання рядки, які можуть слугувати рекламою того чи іншого товару.
7. Поспостерігайте за поведінкою Джіпа і його батька в крамниці. Поясніть, чому вони по-різному сприймають витівки продавця.
8. Розкажіть, для яких дітей чарівна крамниця завжди була зачинена.
9. Оцініть стосунки між батьком і сином: чи можуть вони бути зразком спілкування в родині? Які риси характеру цих героїв вам імпонують найбільше?

ВІДЧУВАЮ

10. Сформулюйте, які емоції ви переживали, читаючи оповідання Герберта Веллса «Чарівна крамниця».
11. Розкрийте, що найбільше сподобалося вам у цьому творі.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Оберіть для себе роль фокусника / фокусниці або рекламного агента / рекламної агентки.

- Сформулюйте й запишіть завдання для обраної ролі.
- Вигадайте для себе костюм фокусника / фокусниці або напишіть текст реклами обраного товару.
- Проведіть репетицію і виступіть перед однокласниками.
- Оцініть свою роботу і зіставте з оцінками однокласників.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в групи й подискутуйте про реальність / фантастичність існування чарівної крамниці. Свої аргументи підкріплюйте цитатами з художнього тексту.

Україна і світ

Твори Герберта Веллса в Україні почали перекладати ще в 20-ті рр. ХХ століття. Саме тоді починають свою діяльність ті, хто згодом становитиме кістяк українського перекладацького корпусу: Михайло Калинович, Вероніка Гладка, Катерина Корякіна, Микола Іванов, Дмитро Паламарчук, Володимир Легкоступ, Олекса Логвиненко.

Українською мовою перекладено більшість творів Герберта Веллса.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

- Прослухати аудіокигу «Чарівна крамниця» можна за покликанням у цифровому додатку до підручника. **(Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»).**
- Комедію «Чарівна крамничка» (США, Канада, 2007 р.) за мотивами твору Г. Веллса можна подивитись за покликанням у цифровому додатку до підручника. **(Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»).**

■ Карел Чапек. Фото XX ст.

Класик — автор видатних художніх творів, які є зразками для певної національної та світової літератури.

Психолог — знавець людської поведінки.

Нобелівська премія — найпрестижніша міжнародна премія, створена за заповітом Альфреда Нобеля, шведського хіміка, винахідника, підприємця і благодійника; вручається з 1901 року.

3.3 Карел Чапек. «Колекція марок»

Карел Чапек (1890–1938) — чеський письменник, перекладач, драматург, класик чеської літератури XX століття. Він написав багато творів на різні теми і різних жанрів, від дитячих казок до детективів і п'єс. Чапек — один із засновників наукової фантастики. Слово «робот», яке сьогодні знає кожний дошкільник, увійшло в усі мови світу і в міжнародний науково-технічний лексикон після того, як пролунало зі сцени в одній з його драм.

Ще за життя Чапек отримав широке визнання як письменник-інтелектуал і психолог, був номінантом Нобелівської премії з літератури 1936 року.

Казки Чапека «Зачарований жебрак», «Розбійницька казка», «Собача казка», «Казка про водяників», «Пташина казка» та інші здивують вас оригінальністю сюжетів і героїв, дотепністю й іронічністю розповіді, любов'ю до читачів.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Популярність Карелу Чапеку принесла його робота у жанрах коротких газетних публікацій та газетних стовпців, у яких він не лише цікаво й доступно описував людські життєві історії, а й демонстрував красу розмовної чеської мови.
2. Карел Чапек мав старшого брата Йозефа, який був художником. Подібно до братів Грімм, вони працювали разом як письменники; Йозеф ілюстрував Карелові книжки, найбільше дитячі.
3. Брати Чапеки вигадали слово «робот», яке означало «той, хто виконує важку роботу». На відміну від багатьох письменників-фантастів, що називали потім роботами людиноподібні неживі механізми, Карел Чапек назвав роботами не машини, а людей, створених на спеціальній фабриці.

4. Карел Чапек любив квіти, захоплювався садівництвом; разом з братом вони виростили чудовий сад.
5. Письменник залишив нам п'ять книг мандрівних нотаток про Велику Британію, Італію, Іспанію, Голландію, країни Північної Європи. Ці розповіді й нині корисні для тих, хто планує подорожувати Європою.

Україна і світ

Твори письменника багато разів перекладалися українською мовою. Їх перекладали з чеської Клим Забарилло, Юрій Лісняк, Сидір Сакидон, Дмитро Андрухів, Олена Ващенко.

До 100-річчя від дня народження в Україні було видано двотомник творів Карела Чапека.

3.3.1 Новела «Колекція марок»

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

У дитинстві Карел Чапек, як багато хто з нас, мріяв про подорожі в далекі, незнайомі країни. А ще він мав досить популярне для свого часу (перша половина ХХ століття) хобі — колекціонував марки. Будь-яке справжнє захоплення передбачає спілкування з однолітками, друзями, які мають спільні інтереси. Кому ж, як не друзям, можна з радістю продемонструвати скарби своїх колекцій, кожен з яких має історію і цінність? Колекціонування будить нашу уяву і фантазію, провокує до створення найнеймовірніших сюжетів, як в оповіданні «Колекція марок».

■ Фото альбому з колекцією марок. ХХ ст.

PROBUЄМОСЯ НА РОЛЬ

Оберіть для себе роль літературних критиків. Передбачте зміст цього твору за його назвою, поділіться своїми очікуваннями з однокласниками та однокласницями, вислухайте їхні припущення щодо подій і героїв. Прочитайте твір і оцініть талант письменника і свої вміння вигадувати сюжетні історії.

КОЛЕКЦІЯ МАРОК

(Скорочено)

Коли мені було років десять, я почав колекціонувати марки. Татові це не подобалося, він вважав, що таке захоплення заважатиме мені в навчанні; але я мав товариша Лойзіка Чепелку й разом із ним віддавався філателістичній пристрасті. Той Лойзік був сином катеринщика, такий собі вихрястий веснянкуватий хлопчисько, увесь розкустраний, мов горобець, і я любив його так, як уміють любити друзів тільки діти. Знаєте, я вже старий чоловік, я мав дружину й дітей, але повірте мені: немає в людини почуття, прекраснішого за дружбу. Шкода тільки, що вона здатна до неї лише замолоду; потім помалу черствіє і стає себелюбною. Така дружба струменить, мов чисте-чисте джерело, із захвату й подиву, з повноти життя, з багатства й надміру почуттів; їх у тебе стільки, що ти мусиш когось ними обдарувати. Мій батько був нотаріусом, найшанованішою людиною в місті, страшенно поважний, суворий чоловік; а я прихилився серцем до Лойзіка, чий батько був п'яний катеринщик, а мати — замучена роботою праля. І я того Лойзіка шанував, обожнював, бо він був меткіший за мене, такий самотійний і завзятий, наче

Катеринщик — мандрівний музикант, що грав на музичній скрині — катеринці.

■ Поштова марка Нідерландів. 1856 р.

щур, мав на носі ластовиння та вмів кидати камінці лівою рукою... Я вже й не згадаю всього, за що я його любив, але знаю, що не любив так більше нікого в житті.

Отож я, почавши збирати марки, зробив Лойзіка своїм повірником. Тут хтось сказав, що до колекціонерства мають смак тільки чоловіки; це щира правда, і я думаю, що це якийсь інстинкт із тих часів, коли кожний чоловік збирав голови своїх ворогів, здобуту в бою зброю, ведмежі шкури, оленячі роги й узагалі все, що ставало його здобиччю. Однак колекція марок задовольняє не тільки почуття власності: це — безнастанна пригода. Тебе проймає дрож, коли доторкаєшся до цих клаптиків далекого краю — скажімо, Бутану чи мису Доброї Надії. Ти ніби зав'язуєш із цими чужими краями особисті, інтимні взаємини. Отож у

колекціонуванні марок є якийсь присмак подорожування й мореплавства; узагалі отого чоловічого прагнення звідати в пригодах увесь світ. Так само, як колись у хрестових походах.

Я вже сказав, що батькові моє колекціонерство не подобалося; батьки завжди не люблять, коли їхні сини роблять щось інше, ніж вони самі. Я, панове, теж був зі своїми синами такий. Батьківство — це взагалі неоднорідне почуття; є в ньому велика любов, але і якийсь упередження, недовіра, ворожість чи що. Що більше хто любить своїх дітей, то більше є в ньому й того іншого почуття. Отож я мусив ховатися зі своєю колекцією на горищі, щоб тато мене з нею не застав; у нас на горищі була стара скриня, у якій колись було борошно, то ми в неї залазили, як миші, і показували один одному марки: «Диви, оце Нідерланди, а це Єгипет, а це Швеція».

І в тому, що нам доводилося так ховатися зі своїми скарбами, теж було щось гріховно прекрасне. А добування тих марок також було сповнене пригод: я ходив до знайомих і незнайомих людей і канючив, щоб мені дозволили повідліплювати марки з їхніх старих листів. Де в кого знаходилися десь на горищі або в секретері повні шухляди старих паперів; то були найщасливіші години мого життя, коли я, сидячи долі, перебирав ті запорошені купи всякої писанини й шукав на них марку, якої досі не мав: бо я, дурний, не збирав дублікатів. А коли траплялася мені стара Ломбардія чи котресь із німецьких князівств або вільних міст, то я відчував аж пекучу радість, адже всяке безмірне щастя завдає солодкого болю. А Лойзік тим часом чекав мене надворі, і коли я нарешті виходив, то зразу шепотів йому:

— Лойзо, Лойзіку, знайшов одну ганноверську!

— Узяв її?

— Узяв.

І ми щодуху бігли з тією здобиччю додому, до своєї скрині.

У нашому місті були ткацькі фабрики, що ткали всяку всячину: рядюгу, коленкор, ситець тощо; цей мотлох там у нас виробляли для темношкірих народів усієї земної кулі. Так мені дозволяли

■ Поштова марка Конго.
1894 р.

■ Розглядання марки за допомогою філателістичної лупи та пінцета

шукати марки в конторських кошиках для сміття, і то було найбагатше з моїх мисливських угідь. Там можна було знайти Сіам і Південну Африку, Китай, Ліберію, Афганістан, Борнео, Бразилію, Нову Зеландію, Індію, Конго — не знаю, чи й для вас ці назви звучать так таємниче та привабливо.

Боже, яка то була радість, яка нестямна радість, коли я знаходив марку, скажімо, з Малайського півострова. Або з Кореї! З Непалу! З Нової Гвінеї! Із Сьєрра-Леоне! З Мадагаскару! Ні, цей захват може збагнути тільки мисливець, або шукач скарбів, або археолог, який робить розкопки. Шукати й знайти — це найгостріше прагнення та найбільше задоволення, яке може дати нам життя. Кожній людині треба щось шукати: коли не марок, то правди, або цвіту папороті, або принаймні кам'яних стріл чи поховальних урн.

Отже, то були найкращі літа мого життя, коли я приятелював із Лойзіком і збирав марки. А тоді я захворів на скарлатину, і Лойзіка до мене не пускали; він стояв у нас біля дверей і свистів, щоб я його почув. А одного дня мене не догледіли чи що, і я втік із ліжка й шаснув на горище подивитися на свої марки. Я був такий кволий, що насилу підняв віко скрині. Але там не було нічого: коробочка з марками зникла.

Не можу й оповісти, як мені стало гірко й страшно. Здається, я стояв там мов закам'янілий і навіть плакати не міг — так здушило мені горлянку. Спершу мене вжахнуло, що мої марки, моя найбільша втіха, пропали; але ще жахливіше було те, що вкрав їх, напевне, Лойзік, мій друг, поки я хворів. Я відчував і жах, і розчарування, і розпач, і жаль — це просто страхіття, скільки всього здатна пережити дитина. Як я спустився з того горища, не пам'ятаю вже; але після цього я лежав з високою температурою, а у хвилини притомності розпачливо думав. Батькові й тітці я ні про що не сказав — матусі тоді вже не було на світі; я знав, що вони взагалі мене не розуміють, і через це мені стали якісь чужі. Відтоді в мене вже не було по-справжньому щирої дитячої любові до них. Лойзікова зрада була для мене майже смертельним ударом: тоді мене спіткало перше й найбільше розчарування в людині. «Злидень, — казав я собі, — Лойзік — злидень, а тому й краде. Так мені й треба, щоб не товаришував зі злиднями». І моє серце зачерствіло: відтоді я почав по-різному ставитися до людей, вийшов із стану соціальної невинності; але тоді я ще сам не знав, як глибоко це вразило мене та як багато в

мені перевернуло. Коли минула моя гарячка, минув і гіркий жаль за втраченими марками. Мене тільки шпигнуло ще в серце, коли я побачив, що й у Лойзіка вже є нові товариші; та коли він прибіг до мене, трохи розгублений після такої довгої розлуки, я сказав йому сухо, не по-дитячому:

— Іди геть, я з тобою не розмовляю.

Лойзік почервонів, помовчав трохи й відказав:

— Ну, гаразд.

Відтоді він запекло, по-пролетарському зненавидів мене.

І ця пригода вплинула на все моє життя, на вибір життєвого шляху. Мій світ був, так би мовити, осквернений; я втратив довіру до людей, навчився ненавидіти й зневажати їх. Я більше ніколи не мав жодного друга. Подорослішавши, узяв за принцип, що я самотній, що ніхто мені не потрібний і що я нічого нікому не прощатиму. Згодом я став помічати, що мене ніхто не любить, і пояснював це тим, що я сам гордую любов'ю і чхаю на всяку сентиментальність. От і вийшла з мене пихата й честолюбна, егоїстична, педантична та церемонна людина. Я був злий і суворий із підлеглими, одружився без кохання, дітей виховував у послуху та страху, своєю ретельністю та сумлінністю здобув неабияку повагу. Таке було моє життя, усе моє життя; я не дбав ні про що, крім свого обов'язку. Коли я помру, то й у газетах напишуть, який це був заслужений працівник і яка бездоганна людина. Та якби знали люди, скільки в такому житті самотності, недовіри та черствості!..

Три роки тому померла моя дружина. Мені було страх як сумно, хоч я не зізнавався ні собі, ні іншим; і з того смутку я заходився перебирати всякі родинні пам'ятки, що залишилися по батьковій матері: фотографії, листи, мої давні шкільні зошити — мені аж горло здушило, коли я побачив, як старанно складав і зберігав їх мій суворий тато. Мабуть, він усе ж таки любив мене. На горищі була повна шафа цього добра; а на дні однієї шухляди я знайшов шкатулку, запечатану батьковими печатками. Відкривши її, я знайшов у ній ту колекцію марок, яку збирав п'ятдесят років тому.

■ Франсуа Барро.
Філателіст. 1929 р.

■ Шкатулка для марок

■ Перша поштова марка Нікарагуа. 1862 р.

Не хочу критися перед вами: у мене з очей полилися сльози, і я відніс ту шкатулку до своєї кімнати, як скарб. Приголомшений, я збагнув, як воно тоді було: коли я хворів, хтось знайшов мою колекцію, і батько її конфіскував, щоб я через неї не занедбував навчання! Не треба було йому так робити, але ж і в тому вчинкові виявилась його сувора турбота й любов; мені мимоволі стало жаль і його, і себе.

А потім з'явилася думка: «Отже, Лойзік не вкрав моїх марок! Боже, який я був несправедливий до нього!..»

Перед моїми очима знову постало все моє життя, і воно зразу видалося мені порожнім і безглуздим.

Адже я міг прожити його зовсім інакше. Якби не сталося цього... Адже в мені було стільки завзяття, жадоби пригод, любові, рицарства, фантазії, довіри, уся-

ких дивних і невгамовних поривань — Боже, я міг би стати мандрівником, або актором, або військовим! Адже я міг любити людей, бенкетувати з ними, розуміти їх! Мені здавалося, наче в мені тане якась крига. Я перебирав марку за маркою. Там були всілякі: Ломбардія, Куба, Сіам, Нікарагуа, Філіппіни, усі ті краї, до яких я тоді мріяв поїхати та яких тепер уже не побачу.

У кожній тій марці була дециця такого, що могло статися і не сталося. Я просидів над ними цілу ніч, оцінюючи своє життя. Я бачив, що то було якесь чуже, штучне, безлике життя, а справжнє моє життя так і не стало дійсністю...

Але, ви знаєте, я ту колекцію знову почав збирати.

Переклад із чеської Юрія Лісняка

? ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Назвіть ознаки, за якими «Колекцію марок» можна віднести до жанру новели.
2. Пригадайте, з чим, на думку К. Чапека, можна порівняти колекціонування марок.

ДУМАЮ

3. Складіть стрічку подій у творі К. Чапека «Колекція марок». Які події в ньому виявилися для вас непередбачуваними?
4. Прочитайте, яке значення мало хобі збирання марок у житті героя.
5. Прочитайте монологи оповідача про дружбу з Лойзіком і пристрасть до колекціонування марок. Розкрийте, якою людиною постає перед нами головний герой твору.
6. Проаналізуйте, хто винен, що життя героя-оповідача було «*порожнім і безглуздим*».
7. Поділіться, чи доводилося вам переживати почуття розчарування в друзях / подругах. Які поради ви можете надати щодо цього?
8. Проаналізуйте стосунки головного героя з батьком: чого, на вашу думку, їм бракувало? Як герой сам оцінює ставлення батька до себе? Чи згодні ви з ним?
9. Поміркуйте, чому головний герой твору «знову почав збирати» колекцію.
10. Запропонуйте запитання для дискусії за змістом прочитаного.

ВІДЧУВАЮ

11. Сформулюйте власне поняття дружби. Без чого дружба неможлива? Якої помилки припустився герой-оповідач, запідозривши Лойзіка у викраденні марок? Що він міг зробити, але не зробив?
12. Розкрийте, що найбільше схвилювало вас під час читання твору К. Чапека «Колекція марок».

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

1. Спробуйте себе в ролі мандрівників / мандрівниць. Позначте на карті світу країни походження поштових марок, які входили до «скарбниці» героя-оповідача.
2. Спробуйте себе в ролі художників / художниць. Об'єднайтеся в групи і створіть комікс або ілюстрації за новелою «Колекція марок».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в пари і придумайте діалоги героя-оповідача і Лойзіка; презентуйте їх у класі. Дотримуйтеся норм літературної мови і правил конструктивного спілкування.

Конструктивне спілкування — це вміння донести свої думки з повагою до співрозмовника / співрозмовниці, без будь-яких оцінювальних суджень. При цьому важливо керувати своїми емоціями, не виявляти бурхливої реакції на сказане співрозмовником / співрозмовницею.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Прочитати повний текст твору Карела Чапека «Колекція марок» можна за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**).

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Новела американця **О. Генрі** (Вільяма Сідні Портера) (1862–1910) «**Вождь червоношкірих**» — весела й дотепна розповідь про те, як двоє шахраїв зі штату Алабама спробували отримати викуп за викраденого сина шляхетного городянина Джонні Дорсета-молодшого й чим для них це закінчилося.

Оповідання англійського письменника **Герберта Джорджа Веллса** (1866–1946) «**Чарівна крамниця**» запрошує нас до дивовижної крамниці з дитячими іграшками, де трапляються всілякі незвичайні події.

У новелі «**Колекція марок**» чеський письменник **Карел Чапек** (1890–1938) розповідає про чисту дитячу дружбу та про те, як вона сумно закінчилася. І, звичайно, про любов до колекціонування поштових марок.

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Шахраям Сему і Біллу вдалося заробити, викравши хлопчика Джонні.

так

ні

2. До чарівної крамниці могли заходити тільки чемні діти.

так

ні

3. Колекціонування марок розкриває уяву і фантазію.

так

ні

4. Вибери одну правильну відповідь.

Кому з героїв новели «Вождь червоношкірих» О. Генрі довелося виконувати роль коня?

А Джонні

Б Сему

В Біллу

5. Вибери одну правильну відповідь.

У чарівній крамниці не брали грошей за:

- А олов'яних солдатиків
- Б іграшкову залізницю
- В скляні кульки

6. Вибери одну правильну відповідь.

Що відіграло негативну роль у житті героя новели «Колекція марок»?

- А скарлатина
- Б недовіра
- В зайва батьківська опіка

7. Установи відповідність між твором і автором.

1. «Вождь червоношкірих»	А Карел Чапек
2. «Чарівна крамниця»	Б О. Генрі
3. «Колекція марок»	В Астрід Ліндгрєн
Г Герберт Веллс

8. Установи відповідність між творами та дійовими особами.

1. «Вождь червоношкірих»	А Джіп
2. «Чарівна крамниця»	Б Лойзік
3. «Колекція марок»	В Джонні
Г Міо

9. Установи відповідність між авторами книжок та дійовими особами.

1. О. Генрі	А Скрудж
2. Герберт Веллс	Б герой-оповідач
3. Карел Чапек	В батько Джіпа
Г містер Дорсет

10. Обґрунтуй, які почуття викликав у тебе фінал новели О. Генрі «Вождь червоношкірих»: сум чи радість.**11. Поміркуй про задум автора «Чарівної крамниці» Герберта Веллса: чого він хотів більше — здивувати читача / читачку подіями чи пробудити його / її увагу?****12. Поясни, із чим, на думку Карела Чапека, можна порівняти колекціонування марок.**

Розділ 4

Подорожі літературних героїв у часі і просторі

Людина з давніх-давен мріяла підкорити час і простір. Згадаймо героїв фольклорних казок: яких тільки чарівних засобів вони не використовували, аби швидко переміщуватися в просторі, — мітлу, летючий корабель, чоботи-скороходи, килим-літак. Не відставали від них у винахідливості і спробі піднятися у повітря літературні герої: маленький Мук літав з допомогою чарівних туфель, Дюймовочка скористалась послугами ластівки, а Нільс — диких гусей; Незнайко і Вінні-Пух літали на повітряній кулі, а барон Мюнхгаузен — верхи на гарматному ядрі; Карлсон мав власний пропелер, а Гаррі Поттер пересувався на мітлі.

Заирнути в майбутнє чи виправити помилку в минулому — бажання, які час від часу виринають у наших думках. І поки вчені скептично ставляться до подорожей у часі, у художніх книжках вже можна про це прочитати!

Опрацювавши цей розділ, ви:

- **отримаєте** справжню насолоду від читання всесвітньо-відомих різдвяних повістей Чарлза Діккенса та Миколи Гоголя;
- **дізнаєтеся**, як їхні герої — Скрудж і Вакула — подолали час і простір;
- **оціните** значення фантастичних елементів, художніх деталей та фольклорних образів, за допомогою яких автор створює неповторний художній світ твору;
- **з'ясуєте**, що таке тема, ідея і композиція художнього твору та як вони пов'язані з його змістом.

4.1 Чарлз Діккенс. «Різдвяна пісня в прозі»

Чарлз Діккенс (1812–1870) — найвідоміший англійський письменник ХІХ століття, який ще за життя набув світової слави і став загальноновизнаним класиком.

Дитинство для Чарлза закінчилося в 11 років. Його батько — відставний службовець королівського флоту Джон Діккенс — був доброю людиною, обожнював свого сина, оточував його постійною турботою і ласкою, розвивав у хлопчика артистичні здібності. Проте Діккенс-старший був дещо легковажний та марнотратний і незабаром через фінансові проблеми у сім'ї він потрапив до боргової в'язниці. Відтоді Чарлз змушений був покинути школу і піти працювати на фабрику з виготовлення вакси (крему для взуття). Це був важкий період у житті письменника. Але він подарував Чарлзу Діккенсу безліч сюжетів для майбутніх повістей і романів та допоміг розвинути рідкісний талант — відчувати і розуміти інших людей, особливо дітей.

■ Чарлз Діккенс

Класична література — це загальноновизнані твори, що вважаються зразковими для всіх часів і народів. Вони несуть у собі «вічні цінності», закликають читачів замислитися, що таке добро і зло, краса і потворність, честь і безчестя, правда і брехня.

❏ ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Найяскравіші спогади дитинства Чарлза Діккенса були пов'язані з читанням книжок.
2. У шкільні роки Чарлз Діккенс почувався щасливим та вчився з радістю. Його любили за привітність, дотепність, веселі вигадки. Він був душею вистав, для яких особисто писав п'єси у віршах і прозі.
3. Діккенс був дуже забобонною людиною. Він до всього торкався тричі — на удачу, вважав п'ятницю своїм щасливим днем, а в день виходу останньої частини чергового роману неодмінно виїжджав з Лондона.

- Видання книги «Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами», 1843 р.

«Різдвяна пісня» стала несподіваним успіхом для Діккенса. Перший наклад, який вийшов 1843 року з ілюстраціями художника Джона Ліча, налічував шість тисяч екземплярів, що розійшлися упродовж трьох днів.

- Обкладинка українського видання твору

4. Письменник ненавидів пам'ятники і в своєму заповіті заборонив, аби на його честь зводили які-небудь статуї.
5. Чарлз Діккенс був батьком 10 дітей — 7 синів і 3 дочок. Письменник найбільше цінував сімейний затишок.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

«Різдвяна пісня» Діккенса стала однією з найпопулярніших історій про Різдво у Великій Британії та за її межами, й тому склалася думка, що він «винайшов Різдво». Ця історія, як і має бути в різдвяному оповіданні, закінчується щасливо і нагадує людям, що вони повинні не марнувати часу, а поспішати робити добро ближнім своїм.

Фантастичний твір Чарлза Діккенса, сповнений загадкових подій, нагадує нам про найголовніші цінності життя. Він викриває скупих, черствих людей, які більш за все у житті цінують гроші.

Для головного героя, Скруджа, не існує ані щирих стосунків та почуттів, ані співчуття до бідних. Для нього не існує навіть свят та веселоців — бо це марне витрачання грошей. Але доля дає йому шанс виправитися. Перед ним промайнуло усе життя: минуле, теперішнє і навіть майбутнє. Саме мить, коли Скрудж опинився біля власної могили, змінила усе в житті героя. Тепер він боявся лише одного: що не встигне за один день виправити усі свої помилки. Або, що люди, яких він так часто ображав, не пробачать йому цього.

РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ

(Скорочено)

Куплет перший

Привид Марлі

Почнемо з того, що Марлі помер. І годі було в цьому сумніватися. Свідомство про його поховання підписали священник, паламар, власник похоронного бюро і старший гробар. Його підписав Скрудж. А будь-який документ мав на біржі вагу, якщо Скрудж доклав до нього руку.

Старий Марлі був мертвий, як цвях в одвірку.

Скрудж не прибрав із вивіски імені старого Марлі. Весь цей час, кілька років, вивіска над дверима контори й далі сповіщала: *Скрудж і Марлі*. Фірма була добре відома під цією назвою.

Але ж бо й скнарою був цей Скрудж! Вичавлювати соки, витягати жили, забивати в труну, загарбувати, захоплювати, заграбастувати, вимагати, — все це чудово вмів старий грішник! Наче був не людиною, а кременем — настільки холодним і твердим, що нікому жодного разу в житті не вдалося висікти з його кам'яного серця бодай іскру жалю. Потайний, замкнутий, самотній, він ховався у свою раковину, як устриця. Душевний холод заморозив ізсередини старечі риси його обличчя, загострив гачкуватий ніс, зморщив шкіру на щоках, скував ходу, змусив посиніти губи й почервоніти очі, зробив крижаним його скрипливий голос. І навіть щетинисте підборіддя, рідке волосся й брови, здавалось, укрилися памороззю. Він усюди вносив із собою цю льодову атмосферу.

Та ось одного разу — притому не коли-небудь, а на сам Святвечір, — старий Скрудж працював у себе в конторі. По-

■ Фронтиспіс Артура Рекгема до видання «Різдвяної пісні в прозі», 1915 р.

Чарлз Діккенс зі співчуттям ставився до бідних людей. Своїми творами він сподівався звернути увагу багатих на несправедливість, яка існує в суспільстві, та перевиховати їх.

года була холодна, похмура, до того ж ще й туман, і Скрудж чув, як за вікном перехожі, снуючи туди-сюди, голосно тупотіли по тротуару, віддихувалися і били себе по боках, щоб зігрітися.

Двері в Скруджеву контору залишалися відчиненими, щоб він міг наглядати за своїм клерком, який у темній маленькій кімнатці, радше комірчині, переписував папери. У Скруджа в каміні вугілля була дещиця, а в клерка ще менше, — здавалося, там жевріє один-єдиний вуглик. Але клерк не міг підкинути вугілля, бо Скрудж тримав коробку з ним у себе в кімнаті, і досить було клеркові з'явитися там із лопаткою, як хазяїн починав бурчати, що доведеться йому зі своїм помічником розпрощатися.

— Із прийдешнім Різдвом, дядечку! Веселих вам свят! — почувся життєрадісний вигук. Це був голос Скруджового племінника; той так стрімко увірвався в контору, що Скрудж не встиг відірватися від паперів, як племінник уже стояв біля його столу.

— Дурниці! — пробурчав Скрудж. — Нісенітниця!

Скруджів племінник так розігрівся, бадьоро крокуючи на морозі, що здавалося, він аж пашіє жаром, як грубка. Щоки в нього палали, аж любо поглянути, очі блищали, а з рота валила пара.

— Різдво нісенітниця, дядечку? — перепитав племінник. — Невже я правильно вас зрозумів?

— Звісно! — сказав Скрудж. — Веселого Різдва! А тобі чого веселитися? Які в тебе підстави для веселоців? Може, ти ще недостатньо бідний?

— Тоді чого ви такі похмурі, дядечку? — весело відізвався племінник. — Які у вас підстави бути похмурим? Чи вам здається, що ви ще недостатньо багаті?

Скрудж на це не знайшов адекватної відповіді, а тому знову додав «нісенітниця».

— Не бурчіть, дядечку, — сказав племінник.

— А що мені робити, — заперечив Скрудж, — якщо я живу серед таких бовдурів, як ти? Веселого Різдва! Та йди ти зі своїм Різдвом! Для таких, як ти, Різдво означає, що настав час сплачувати рахунки, а грошей катма. Якби на це була моя воля, — обуре-

■ Ілюстрація Патріка Джеймса Лінча

но продовжував Скрудж, — я б кожного дурня, який бігає і кричить: «Веселого Різдва!» — зварив би живцем разом із начинкою для святкового пудинга і в могилу йому увігнав кілок із гостролисту.

— Дядечку! — заблагав племінник.

— Племіннику! — відрізав дядечко. — Святкуй своє Різдво як знаєш, а мені дозволь святкувати його по-своєму.

— Святкувати! — вигукнув небіж. — Але ж ви його ніяк не святкуєте!

— Тоді не заважай мені про нього забути. Багато путнього було тобі від цього Різдва! Багато путнього тобі від нього буде!

— Але хіба мало є на світі хороших речей, від яких я не мав нічого путнього, — відповідав племінник. — Ось хоча б і Різдво. Зате яке благоговіння відчуваєш перед цим священним словом, які благочестиві спогади невід'ємні від нього... Я завжди чекав цих днів як найкращих у році. Це радісний час — дні милосердя, доброти, всепрощення... А тому, дядечку, хоча це й правда, що на Різдво у мене ще жодного разу не додалося ні єдиної монетки в кишені, я все одно вірю, що воно приносить мені добро і буде приносити добро. Тож хай живе Різдво!

Клерк у своєму закутку мимоволі заплескав у долоні, але одразу, усвідомивши всю непристойність такої поведінки, схопив коцюбу й кинувся перемішувати вугілля, погасивши останню іскорку в каміні...

— Якщо я почую від вас ще один звук, — сказав йому Скрудж, — ви відсвяткуєте своє Різдво деінде. А ви, сер, — звернувся він до небожа, — як я бачу, вправний балакун. Дивуюся, чому ви не в парламенті.

— Годі вам гніватися, дядечку! Завітайте до нас завтра на обід.

Скрудж відповів, що він радше завітає до дідька лисого, так і сказав. І ні краплі не збентежившись, додав іще кілька соковитих словечок.

— Але чому? — закричав племінник. — Чому?

— А чому ти оженився? — запитав Скрудж.

— Закохався, ось чому.

— Закохався! — пробурчав Скрудж таким тоном, начебто почув чергове несусвітне безглуздя на кшталт «веселого Різдва». — То все, до побачення!

— І щасливого Нового року!

Бедлам — відома назва лікарні для психічно хворих у Лондоні.

— До побачення! — повторив Скрудж. І все-таки небіж, залишаючи контору, нічим не виказав своєї досади. Біля дверей він затримався, щоб поздоровити клерка, і хоча той і оклякнув від холоду, проте

виявився значно теплішим від Скруджа і сердечно відповідав на вітання.

— Ось іще один божевільний! — пробурмотів Скрудж, підслухавши клеркову відповідь. — Якийсь жалюгідний перепишувач, обтяжений дружиною й дітьми, заробляє всього лише п'ятнадцять шилінгів, а все туди ж — просторікує про веселе Різдво! Від таких хоч у Бедлам утікай!

...Нарешті час було закривати контору. Скрудж неохоче зліз зі свого високого табурета, подаючи цим безмовний знак клеркові, що знемагав у прикомірку, і той миттєво задув свічку і вдягнув капелюха.

— Ви, мабуть, завтра взагалі не збираєтеся виходити на роботу? — запитав Скрудж.

— Якщо лише це зручно, сер.

— Це геть незручно, — сказав Скрудж, — і несумлінно. Але якщо я вирахую з вас за це півкрони, ви ж будете вважати себе скривдженим, чи не так?

Клерк ледь-ледь посміхнувся.

— Однак, — продовжував Скрудж, — вам не здається, що я теж можу вважати себе скривдженим, коли марно плачу вам зарплату.

Клерк завважив, що це буває лише раз на рік.

— Доволі нікчемне виправдання для того, щоб кожного року, двадцять п'ятого грудня, запускати руку в мою кишеню, — вимовив Скрудж, застібаючи пальто на всі гудзики. — Але я бачу, що ви все одно хочете прогуляти завтра весь день. Тоді щоб післязавтра з'явитися якомога раніше.

Клерк пообіцяв, і Скрудж, продовжуючи бурчати, вийшов. За мить контора була замкнена, а клерк разом із гуртом хлопчаків, щоб віддати данину Святвечору, разів зо двадцять скотився по крижаному схилі Корнгілла; і кінці його білого шарфа розвівалися в нього за спиною, адже він не міг дозволити собі таку розкіш як пальто; а тоді щодуху помчав додому в Кемден-Тавн — гратися зі своїми малятами в піжмурки.

Скрудж меланхолійно пообідав у меланхолійній таверні, де він обідав зазвичай; переглянув усі газети, які лише там були і, скоротавши решту вечора за прибутково-видатковою

книгою, пішов додому спати. Він жив у квартирі, що належала колись його покійному компаньйонові. Це була похмура анфілада кімнат, що займала частину невисокого похмурого будинку в глибині двору...

Так чи інакше, факт, що дерев'яний молоток, який висів біля вхідних дверей, був нічим не примітний, крім його непомірно великих розмірів. Так само незаперечний факт, що Скрудж бачив цей молоток щоранку й щовечора з того самого дня, як оселився в цьому будинку. Не підлягає сумніву й те, що Скрудж аж ніяк не відзначався особливо жвавою фантазією. А тепер поясніть-но мені, як могло трапитися, що Скрудж, устроївши ключа в замкову щілину, раптом побачив перед собою не молоток, який, до речі кажучи, за цей час жодним чином не змінився, а обличчя Марлі.

Так, обличчя Марлі. Воно не тонуло в непроникному мороку, як усі інші предмети в дворі, а навпаки — випромінювало примарне світло, неначе гнилий омар у темному льоху. Скрудж уп'явся очима в це видиво, але там знову був лише дверний молоток.

Ми б покривили душею, сказавши, що Скруджа це не вразило і по його жилах не пробіг холодок, якого він не відчував із дитинства. Але хвилю повагавшись, він знову рішуче взявся за ключ, повернув його в замок, увійшов у будинок і запалив свічку.

Скрудж замкнув двері в квартиру, зняв краватку, вдягнув халат, нічний ковпак та домашні туфлі і сів біля каміна поїсти вівсянки. Вогонь у каміні ледь жеврів — мало пуття було від нього такої холодної ночі. Скруджеві довелося присунутися впритул до ґрат і низько нагнутися над вогнем, щоб відчути слабкий подих тепла від цієї жалюгідної жменьки вугілля.

Камін був старий-престарий, складений іще бозна коли якимось голландським купцем і облицьований дивовижними голландськими кахлями, що зображали сцени зі Святого Письма. І на який би кахель Скрудж не глянув, на кожному одразу ж чітко виступала голова Марлі — так, немовби на гладкій поверхні кахлів не було зовсім ніяких зображень, зате вона була здатна відтворювати образи з уривків думок, які безладно миготіли в його мозку.

— Дурниці! — пробурчав Скрудж і закрокував по кімнаті.

Пройшовшись кілька разів із кутка в куток, він знову сів на стілець і відкинув голову на спинку. І погляд його випадково спинився на дзвіночку. Цей старий, давним-давно непо-

■ Кадр із фільму «Різдвяна історія», 2009 р.

з'єднали з одним із приміщень верхнього поверху. Безмежно здивувавшись і відчувши нез'ясований страх, Скрудж помітив раптом, що дзвіночок починає розгойдуватися. Спочатку він розгойдувався ледь помітно, і дзенькоту майже не було чути, але незабаром задзвонив голосно, і йому почали вторити всі дзвіночки в будинку.

І одразу ж звідкись ізнизу почувся брязкіт заліза — немовби в льоху хтось тягнув почерез бочки важкий ланцюг. Мимоволі Скруджеві пригадалися розповіді про те, що коли в будинках з'являються привиди, вони зазвичай тягають за собою ланцюга.

І тут двері льоху розчинилася з таким гуркотом, наче вистрілили з гармати, і дзенькіт ланцюгів почувся ще виразніше. Ось він уже на сходах і наближається до квартири Скруджа.

— Однаково дурниці! — мовив Скрудж. — Не вірю я в привидів.

Проте він змінився на лиці, коли побачив привида перед собою.

Той легко проникнув у кімнату крізь замкнені двері й став перед Скруджем. І в ту ж мить полум'я, що вже зовсім загасло в каміні, раптом яскраво спалахнуло, немов хотіло вигукнути: «Я впізнаю його! Це — Дух Марлі!» — і знову померкло.

Те саме обличчя, абсолютно те саме. Так, це був Марлі зі своєю самокруткою, у своїй незмінній жилетці, у панталонах в обтяжку і чоботах; носики на чоботах стирчали, волосся на голові стирчало, самокрутка стирчала, поли сюртука відстовбурчувалися. Довгий ланцюг оперізував його і хвостом

волікся по підлозі; Скрудж чудово його розгледів — він був із ключів, навісних замків, скарбничок, документів, гробсбуків і важких гаманців із залізними застібками. Тіло привида було прозоре, так що Скрудж, розглядаючи його спереду, чітко бачив крізь жилетку два гудзики ззаду на сюртуку.

Скруджеві не раз доводилося чути, що в Марлі немає серця, але до тієї хвилини він ніколи цьому не вірив. Ні, він і тепер не міг у це повірити. Він свердлив очима привида і виразно бачив, що той стоїть перед ним, і чітко відчував на собі мервецький погляд. Він розгледів навіть, із якої тканини зшита хустина, що обкутувала голову й шию привида, і подумав, що такої хустини він ніколи не бачив у покійного Марлі. І все-таки він не хотів вірити своїм очам.

— Що це означає? — вимовив Скрудж уїдливо й холодно, як завжди. — Чого вам від мене треба?

— Багато чого. — Не могло бути ні найменшого сумніву в тому, що це голос Марлі.

— Хто ви такий?

— За життя я був твоїм компаньйоном, Джейкобом Марлі.

— Чи бажали б ви... Чи не могли б ви присісти? — запитав Скрудж, із підозрою вдивляючись у привида.

— Можу.

— То сядьте.

— Віриш ти тепер у мене чи ні? — мовив привид.

— Вірю, — вигукнув Скрудж. — Як же тут не вірити!.. Ти в ланцюгах? — пролететав Скрудж, тремтячи. — Але чому?

— Я ношу ланцюг, який сам скував собі при житті, — відповів привид. — Може, ти хотів би знати, яка вага й довжина ланцюга, що його тягаєш ти сам? — продовжував привид. — На такий же Святвечір сім років тому він був анітрохи не коротший від цього, та й важив не менше. А ти ж чимало потрудився для нього відтоді. Тепер це надійний, важений ланцюг!

Скрудж глянув собі під ноги, гадаючи, що їх уже обвив залізний ланцюг ярдів зо сто завдовжки, але нічого не побачив.

— О! Ти раб своїх пороків і пристрастей! — кричав привид. — Не знати того, що кожна християнська душа, чинячи нехай найменше добро, збагне, що її земне життя занадто швидкоплинне для безмежних можливостей добра! Не знати того, що навіть століттями каяття не можна відмолити загублену на землі можливість зробити добру справу. А я не знав! Не знав!

— Але ти ж завжди добре вів свої справи, Джейкобе, — пробурмотів Скрудж, який уже почав достосовувати його слова до себе.

— Справи! — закричав привид, знову заламуючи руки. — Турбота про ближнього — ось що мусило стати моєю справою. Суспільне благо — ось до чого я повинен був прагнути. Милосердя, жаль, щедрість — ось на що я мав спрямувати свою діяльність. А заняття комерцією — це лише крапля води в безбережному океані визначених нам справ.

І привид потряс ланцюгом, немов у ньому й крилася причина всіх його марних жалів, а потім грюпнув ним об підлогу.

— У ці дні, коли рік добігає кінця, я особливо страждаю, — мовив привид. — Чому, проходячи крізь натовп своїх ближніх, я опускав очі й жодного разу не підняв їх до тієї благословенної Зорі, яка спрямувала стопи волхвів до убогого дому. Адже її сяйво могло б вказати й мені шлях до хатини бідняка.

У Скруджа вже зуб на зуб не потрапляв — він був страшенно наляканий тим, що привид усе дужче й дужче схвилюваний.

— Слухай мене! — закричав привид. — Мій час минає. І я прийшов сюди цієї ночі, аби повідомити тобі, що для тебе ще не все втрачено. Ти ще можеш уникнути моєї долі, Ібензере, бо я попросив за тебе.

— Ти завжди був мені другом, — сказав Скрудж. — Дякую тобі.

— Тебе відвідають, — продовжував привид, — ще три Духи. Тепер і в Скруджа відвисла щелепа.

— То про це ти попросив, Джейкобе, і в цьому моя надія? — сипло запитав він.

— У цьому.

— Тоді... може, краще не треба, — сказав Скрудж.

— Якщо ці Духи не з'являться тобі, ти підеш моїм шляхом, — сказав привид. — Отже, чекай на першого Духа завтра рівно о першій.

— А чи не можуть вони прийти всі одразу, Джейкобе? — нерішуче запитав Скрудж. — Щоб уже скоріше з цим покінчити?

— Чекай на другого наступної ночі також о першій. А третього — на третю добу опівночі, з останнім ударом годинника. А зі мною тобі вже не доведеться більше зустрітися. І для

свого ж блага запам'ятай твердо все, що трапилося з тобою сьогодні.

Промовивши це, дух Марлі взяв зі столу свою хустку і знову обмотав нею голову. Скрудж здогадався про це, почувши, як брязнули зуби привида, коли підтягнута хусткою щелепа стала на місце. Він насмілився підвести очі й побачив, що його потойбічний прибулець стоїть перед ним, витягнувшись на весь зріст і перекинувши ланцюг через руку як шлейф. Відтак привид позадкував до вікна, і одночасно з цим віконна рама почала помалу підніматися...

Скрудж зачинив вікно й обстежив двері, крізь які проник до нього привид Марлі. Вони й далі були замкнені на два оберти ключа, — адже він сам їх замкнув, — і всі засуви були справні. Скрудж хотів було сказати «дурниці!», але спинився на першому ж складі. І чи то від утоми й пережитих хвилювань, чи від розмови з привидом, який нав'яз на нього тугу, а може й від зустрічі з Потойбічним Світом чи, нарешті, просто через те, що година була пізня, Скрудж раптом відчув, що його нестерпно хилить до сну. Не роздягаючись, він повалився на ліжку й негайно заснув як убитий.

Куплет другий

Перший із трьох духів

Коли Скрудж прокинувся, було так темно, що глянувши з ліжка, він заледве міг відрізнити прозоре скло вікна від непроникно чорних стін кімнати.

Скрудж пролежав у ліжку, доки церковний годинник не віддзвонив ще три чверті, і тут раптово йому згадалося про рокування привида — коли годинник проб'є першу, до нього з'явиться перший відвідувач. Скрудж вирішив не засинати, а оскільки заснути зараз йому було не легше, ніж вознестися живим на небо, це рішення слід назвати доволі мудрим.

Останні чверть години тягнулися так довго, що Скрудж почав уже сумніватися, чи не пропустив він, задрімавши, бій годинника. Але ось до його настороженого слуху долетів удар.

— Дінь-дон!

— Перша година ночі! — вигукнув Скрудж, тріумфуючи. — І все! І нікого немає!

Він вимовив це раніше, ніж почув удар дзвону; але щойно пролунав густий, гучний, тужливий дзеньк — перша! — як у ту ж мить раптовий спалах освітив кімнату, і чиясь невидима рука відкинула ковдру

Гостролист — вічнозелений південний чагарник або невелике дерево з колючим гострим листям і червоними плодами; символ Різдва.

Саме так — чиясь рука відкинула ковдру, і притому не за спиною в нього і не в ногах, а прямо перед очима. І Скрудж, схопившись із ліжка, опинився віч-на-віч із таємничим прибульцем, рука якого ту ковдру й відкинула. Так, вони були зовсім поруч, ось як ми з вами, адже я думкою стою у вас за плечем, мій читачу.

Скрудж побачив перед собою дуже дивну істоту, схожу на дитину, але ще більше на старого, котрий наче в якусь надприродну підзорну трубу віддалився від нього на таку відстань, що його можна було сприйняти за дитину. Його довге волосся, що розсипалося по плечах, було білим, як у дуже літньої людини, однак на обличчі не проступало жодної зморщечки, а на щоках грав ніжний рум'янець. Руки в нього були дуже довгі й мускулісті, а кисті рук справляли враження незвичайної сили. Ноги — оголені так само, як і руки, — вражали досконалістю форм. Одягнена ця істота була в білосніжну туніку, підперезану дивним блискучим поясом, і тримала в руці зелену гілку гостролисту, а поли одежі, контрастуючи з цим символом зими, були прикрашені живими квітами.

— Хто ви, сер? — запитав Скрудж. — Чи не той Дух, з'яву якого мені передвіщали?

— Так, це я.

Голос Духа звучав м'яко, навіть ніжно, і так тихо, немов долітав звідкись іздалеку, хоча той і стояв поруч.

— Хто ви або що ви? — запитав Скрудж.

— Я — Привид Давнього Різдва.

— Дуже давнього? — допитувся Скрудж, придивляючись до цієї карликової постаті.

— Ні, на твоїй пам'яті.

Скрудж чемно поцікавився, що привело Духа до нього.

— Твоє благо, — відповів Дух. — Мова йде про твій порятунок. Тож бережися!

З цими словами він пройшов крізь стіну, захоплюючи за собою Скруджа, й вони опинилися на відкритій сільській дорозі, обабіч якої лежали поля. Місто сховалося з очей, зникло безвісти. А разом із ним розсіялися морок і туман. Був холодний, ясний, зимовий день, і сніг укривав землю.

— Боже милостивий! — вигукнув Скрудж, сплеснувши руками й озираючись довкола. — Я тут ріс! Я бігав тут хлопчиком!

Дух лагідно глянув на Скруджа. Його легкий дотик, мимовільний і невагомий, розбудив якісь почуття в грудях старого Скруджа. Йому здалося, що він відчуває тисячі запахів, і кожен запах будив тисячі спогадів про давно забуті думки, прагнення, радощі, надії.

— Твої губи тремтять, — сказав Дух. — А що це котиться в тебе по щоці?

Скрудж схвильованим голосом, — а це геть незвично для нього, — пробурмотів, що це так, дрібниці, й попросив Духа вести його далі.

— Чи впізнаєш ти цю дорогу? — запитав Дух.

— Чи впізнаю я? — із запалом вигукнув Скрудж. — Та я пройшов би по ній із заплющеними очима.

— Усе це лише тіні тих, хто жив колись, — сказав Дух. — І вони й не підозрюють про нашу присутність.

Веселі подорожани були вже зовсім близько, і Скрудж упізнавав їх усіх, одного за одним, і називав на імена.

Чому він був так безмірно щасливий побачивши їх? Що зблиснуло в його холодних очах і чому серце так застрибало у грудях, коли хлопчак порівнявся з ним? Чому душа його сповнилася розчулення, коли він почув, як, розстаючись на перехрестях і роз'їжджаючи додому, вони бажають один одному веселого Різдва? Що Скруджеві до веселого Різдва? Хай воно западеться! Чи був йому від нього хоч якийсь хосен?

— А школа ще не геть спорожніла, — сказав Дух. — Якийсь бідолашний хлопчик, позабутий усіма, залишився там на самоті.

Скрудж відповів, що він знає про це, і схлипнув. Скрудж і його супутник увійшли в похмуру прихожу і, заглядаючи то в одні, то в інші розчинені двері, бачили величезні холодні й майже порожні кімнати.

У домі було сиро, як у склепі, пахнуло землею, і все свідчило про те, що тут дуже часто встають при свічках і дуже рідко їдять досита. Вони рушили до дверей у глибині прихожі. Дух попереду, Скрудж — за ним. Двері прочинилась, як тільки вони наблизилися до них, і відкрилася довга кімната з понурими голими стінами, яка здавалася ще більш сумовитою через те, що в ній рядами стояли прості нефарбовані парти. За однією з цих парт вони побачили самотню фігурку хлопчика, який читав книгу при вбогому вогнику каміна; і Скрудж теж присів за парту й заплакав, упізнавши в цій бідолашній, усіма забутій дитині самого себе, яким він

був колись. Дух торкнув Скруджа за плече і вказав на його двійника — заглиблену в читання дитину. Зненацька за вікном з'явився чоловік у чужоземному одязі, із сокирою за поясом. Він стояв перед ними як живий, ведучи на повідку осла, нав'юченого дровами.

— Та це ж Алі Баба! — нестямившись від захвату, закричав Скрудж. — Це мій добрий старий чесний Алі Баба! Так, так, я знаю! Яюсь на Різдво, коли це покинете дитя залишилося тут саме-саміське, він прийшов до нього, точнісінько як зараз! Бідолашний хлопчик! А ось і Валентин, — продовжував Скрудж, — і його лісовий брат Орсон; ось вони!...

Ото вже були б вражені всі комерсанти Лондонського Сіті, з якими Скрудж вів справи, якби вони могли бачити його щасливе, захоплене обличчя й чути, як він ізусією властивою йому серйозністю оповідає подібні дурниці та ще й чи то плаче, чи так дивовижно сміється!

— Як би я хотів... — пробурмотів він згодом, утираючи очі рукавом і заховавши руку в кишеню; але відтак, оглянувшись довкола, додав: — Ні, тепер уже пізно.

— А чого б ти хотів? — запитав його Дух.

— Та нічого, — відповів Скрудж. — Нічого. Вчора ввечері якийсь хлопчик заколядував біля моїх дверей. Мені б хотілося дати йому що-небудь, оце й усе.

Дух задумливо посміхнувся і, змахнувши рукою, сказав:

— Поглянемо на інше Різдво...

Скрудж знову побачив самого себе.

Але тепер він був уже значно старший — у розквіті літ. Риси обличчя його ще не стали настільки різкими й суворими, як в останні роки, але турботи й скнарість уже наклали відбиток на його обличчя... Він був не сам. Поруч із ним сиділа чарівна молода дівчина в жалобі. Сльози на її віях блищали в променях сьйва, яке випромінював Дух.

— Усе це так мало значить тепер для тебе, — говорила вона тихо. — Ти поклоняєшся тепер іншому божеству, і воно витиснуло мене з твого серця. Що ж,

Валентин і Орсон — герої середньовічного французького роману. Орсон у дитинстві був викрадений і довго жив серед звірів, його вигодувала ведмедиця.

■ Ілюстрація Патріка Джеймса Лінча

якщо воно зможе підтримати й утішити тебе, як хотіла б підтримати й утішити я, тоді, звичайно, я не повинна засмучуватися.

— І що це за божество, яке витиснуло тебе? — запитав Скрудж.

— Гроші.

— То й що ж? — заперечив він. — Хіба погано, що я нарешті порозумнішав? Моє ставлення до тебе не змінилося.

Вона похитала головою.

— Хіба не так?

— Наші заручини — справа минулого. Обоє ми були бідні тоді й задовольнялися тим, що мали, сподіваючись згодом збільшити наш статок терплячою працею.

Але відтоді ти змінився. У ті роки ти був зовсім іншим.

— Я був хлопчиськом, — нетерпляче відповів він.

— Ти сам знаєш, що ти був не той, що тепер, — заперечила вона. — А я все та ж. І те, що обіцяло нам щастя, коли ми були як одне ціле, тепер, коли ми стали чужими одне одному, провіщає нам тільки горе. Не розповідатиму тобі, як часто і з яким болем я міркувала над цим. Так, я багато думала і вирішила повернути тобі волю... У тебе інша душа, інший спосіб життя, інша мета. І вона для тебе найважливіша. Це зробило мою любов непотрібною тобі. Вона не має ціни у твоїх очах. Зізнайся, — сказала дівчина лагідно, але разом із тим пильно і твердо дивлячись йому в очі, — якби ці узи не зв'язували нас, хіба тепер ти домагався б моєї любові, намагався б мене завоювати? О ні!

Здавалося, він мимо своєї волі не міг не визнати справедливості цих слів. Але все-таки, зробивши над собою зусилля, відповів:

— Це тільки ти так гадаєш.

— Я рада була би думати інакше! — відповіла вона. — Бо ж не можу я повірити, що ставши вільним від жодних зобов'язань, ти взяв би за дружину дівчину без приданого!... Тож якби ти на мить зрадив собі й зупинив свій вибір на такій дівчині, як я, — хіба я не розумію, як швидко прийшли б слідом за цим каяття і жаль?! Ні, я розумію все. І я звільняю тебе від твого слова. Звільняю по добрій волі — в ім'я моєї любові до того, ким ти був колись...

■ Ілюстрація Патріка Джеймса Лінча

— Привиде! — вимовив Скрудж надламаним голосом. — Забери мене звідси.

— Я ж казав тобі, що все це — тіні минулого, — відповів Дух. — Так воно було, і не моя в тому провина.

— Забери мене! — заблагав Скрудж. — Я не можу це витерпіти.

Страшна втома раптово зморила Скруджа. Його непереборно хилило до сну, і тієї ж миті він побачив, що знову у своїй спальні. Востаннє щосили натиснув на ковпака-вогнегасника, а тоді його рука ослабла, і впавши на ліжко, він заснув мервецьким сном.

Куплет третій

Другий із трьох духів

Прокинувшись від свого ж таки дивовижно гучного храпу, Скрудж сів на ліжку і спробував зібратися з думками. Цього разу йому не треба було нагадувати про те, що годинник на дзвіниці незабаром проб'є першу. Він відчував, що прокинувся саме вчасно і на нього чекає розмова з другим Духом, який мусив з'явитися до нього завдяки проханню Джейкоба Марлі.

Щойно його рука торкнулася клямки, як незнайомий голос, назвавши його на ім'я, велів увійти. Скрудж увійшов.

Це була його власна кімната. Без сумніву. Але вона дивовижно змінилася. Всі стіни й стеля були прикрашені живими рослинами, і кімната скидалася на ліс. Яскраві блискучі ягоди весело визирали із зеленого листя. Свіжі тверді листи гофролисту, омели й плюща блищали, як маленькі дзеркальця, розвішені на гілках, а в каміні горіло таке яскраве полум'я, якого цей понурий камінь не знав ні за часів Скруджа, ні за часів Марлі, ані протягом багатьох і багатьох холодних зим. На підлозі величезною купою, що скидалась на трон, були складені смажені індички, гусаки, кури, дичина, свинячі окости, великі шматки яловичини, молочні поросята, гірлянди сосисок, смажені пиріжки, різдвяні пудинги, діжки з устрицями, гарячі каштани, рум'яні яблука, соковиті апельсини, ароматні груші, величезні пироги з лівером і паруючі чаші з пуншем, запашні випари якого стелилися в повітрі, як туман. І на цьому троні невимушено й величаво сидів такий веселий і сяючий велетень, що досить було глянути на нього — і аж серце раділо. У руці в нього був смолоскип, трохи схожий за

формою на риг достатку, і він підняв його високо над головою, щоб освітити Скруджа, коли той просунув голову в двері.

— Заходь! — гукнув Привид до Скруджа. — Заходь, і будемо знайомі, чоловіче!

Скрудж несміло зайшов і, похнюпивши голову, став перед Привидом.

Це був уже не той Скрудж. Похмурий і суворий, він не зважувався підвести очі й зустріти ясний і добрий погляд Привида.

— Я Дух Нинішнього Різдва, — сказав Привид. — Глянь на мене!

Скрудж шанобливо підвів очі. Дух був одягнений у просту зелену мантию чи накидку, облямовану білим хутром. Одіж ця вільно й недбало спадало з його пліч, і широкі груди велетня були оголені, немовби він хотів продемонструвати, що не потребує жодних штучних покровів чи захистків. Босі ступні виглядали з-під пишних складок мантиї, а голова була покрита лише віночком із гостролисту, на якому де-не-де зблискували крижинки. Довгі темно-каштанові кучері розсипалися по плечах, добре відкрите обличчя посміхалося, очі сяяли, голос звучав весело, вигляд був життєрадісний, а рука привітно протягнена.

— Духу, — сказав Скрудж смиренно. — Веди мене куди хочеш. Минулої ночі я йшов з примусу й одержав урок, який не минув марно. Якщо цієї ночі ти теж маєш мене чому-небудь навчити, хай і це піде мені на користь.

— Торкнися моєї мантиї.

Скрудж міцно вчепився за неї...

Дух і Скрудж стояли вже на міській вулиці. Був різдвяний ранок, дуже морозно, і на вулиці звучала своєрідна музика, трохи різка, але приємна — це зчищали сніг із тротуарів і згрібали його з дахів; а хлопчаки захоплено спостерігали, як, ефектно розсипаючись, падають на землю сніжні лавини.

...Ані саме місто, ані погода особливо не налаштували на веселощі, проте на вулицях таки було весело — так, як не буває, певно, й погожого літнього дня, коли сонце світить яскраво, а повітря свіже і чисте.

...Задзвонили в дзвони, закликаючи всіх добрих людей до церкви, і веселий, святково вдягнений люд вийшов вулиці; і одразу з усіх провулків потягнулися зі своїми різдвяними гусаками й качками до пекарні бідняки. Вигляд цих бідних

людей, які зібралися до трапези, певно, дуже зацікавив Духа, бо він зупинився разом зі Скруджем біля дверей пекарні і, припіднімаючи накривки з каструль, які проносили мимо нього, взявся кропити їжу олією зі своєї лампи.

— Чим ти покропив? — запитав Скрудж Духа. — Може, це додає якогось особливого аромату стравам?

— Так, особливого.

— А чи до кожного обіду воно годиться?

— До кожного, який подали на стіл від чистого серця, а особливо — до обіду бідняка.

— Чому до обіду бідняка особливо?

— Бо там воно найпотрібніше.

Чи просто доброму Духові було приємно виявляти цю свою особливість, чи він зробив це тому, що був великодушним і жалів бідняків, проте він одразу ж рушив до житла клерка — того, який працював у Скруджевій конторі, — і Скрудж, міцно вчепившись за край його мантиї, теж пішов із ним. На порозі дому Боба Кретчита Дух зупинився і з посмішкою покропив його житло зі своєї лампи. Подумайте лишень! Житло Боба, який заробляв усього якихось жалюгідних п'ятнадцять «бобів «на тиждень! Боба, який по суботах клав у кишеню всього лише п'ятнадцять матеріальних відповідників свого християнського імені! Проте Дух Нинішнього Різдва удостоїв свого благословення всі його чотири комірки.

Тим часом Бобова дружина місіс Кретчит у дешевому, двічі

перешитому, але зате щедро оздобленому стрічками платті — всього за шість пенсів стрічки, а який вигляд! — розстелила на столі скатертину. Їй допомагала Белінда Кретчит, її друга дочка, так само щедро обшита стрічками, а юний Пітер Кретчит поліз тим часом виделкою в каструлю з картоплею, і коли кінці гігантського комірця від різкого руху опинилися у нього в роті, він відчув себе таким франтом, що висловив бажання негайно похизуватися своєю накрохмаленою білизною на гулянці в парку. Тут у кімнату з галасом вбігли ще двоє Кретчитів — молодший син і молодша дочка — і, захлинаючись від захвату, сповістили, що біля пекарні пахне смаженим гусаком і вони одразу

■ Ілюстрація Джона Ліча

по запаху впізнали, що це смажиться саме їхній гусак. І зачаровані сліпучим видом гусака, нафаршированого цибулею і шавлією, вони затанцювали навколо столу.

— Де ж забарився ваш дорогий татусь? — мовила місіс Кретчит. — І ваш братик, Крихітка Тім! Та й Марта вже півгодини як мала би прийти. Минулого Різдва вона так не запізнювалася.

— Марта тут, мамусю, — вимовила дівчина, з'являючись у дверях.

— Гарзд! Хвалити Бога, прийшла нарешті! — сказала місіс Кретчит. — Сідай ближче до вогню, люба, зігрійся.

На порозі з'явився худенький Боб — батько сімейства — в поношеному костюмі, підлатаному й вичищеному до свята, і в теплому шарфі, що звисав попереду фути на три, не рахуючи бахроми, і з Крихіткою Тімом на плечах. Неборака Тім тримав у руці маленьку милицю, а його ноги були в металевих шинах.

— А де ж наша Марта? — закричав Боб Кретчит, озираючись довкола.

Марта кинулася йому на шию, а молодші Кретчити забрали Крихітку Тіма на кухню — послухати, як булькає вода в казані, у якому вариться загорнений у серветку пудинг.

— А як поведився наш Крихітка Тім? — допитувалася місіс Кретчит, вволю посміявшись із довірливості чоловіка, який саме радісно розцілувався з дочкою.

■ Кадр із фільму «Різдвяна історія», 2009 р.

— Це не дитина, а чисте золото, — відповідав Боб. — Чисте золото. Він, розумієш, так часто залишається сам і все сидить собі й думає, що до такого іноді додумується — просто дивуєшся. Повертаємося ми з ним додому, а він раптом каже мені: добре, мовляв, що його бачили в церкві. Адже він каліка, і, певно, людям приємно, дивлячись на нього, згадати в перший день Різдва, Хто дав змогу кульгавим ходити і сліпих зробив видючими.

Голос Боба помітно тремтів, коли він заговорив про свого найменшого синочка, а коли він додав, що Тімові з дня на день стає все краще, голос у нього затремтів ще дужче.

Поява гусака зчинила неймовірну метушню. Можна було подумати, що цей домашній птах такий феномен, у порівнянні з яким чорний лебідь — щось зовсім буденне. А втім, у цьому бідному домі гусак і справді був дивиною. Місіс Кретчит підігріла підливу, приготовлену заздалегідь у маленькій каструльці, а юний Пітер з неабиякою енергією взявся розминати картоплю. Міс Белінда додала цукру в яблучний соус. Марта обтерла гарячі тарілки. Боб посадив Крихітку Тіма в куточку поруч із собою, а молодші Кретчити розставили для всіх стільці, не забувши й себе, і застигли біля столу на сторожових постах, закривши собі ложками роти, щоб не попросити шматочок гусака, перш ніж до них дійде черга...

На столі з'явилися яблука й апельсини, а на вугілля висипали цілий совок каштанів. Відтак усе сімейство розсілося біля каміна колом, як сказав Боб Кретчит, маючи на увазі, очевидно, півколо. По праву руку від Боба вишикувалася рядочком уся колекція фамільного кришталю — дві склянки і горня з відбитою ручкою.

Відтак Боб проголосив:

— Веселого Різдва, мої любі! І хай благословить нас усіх Господь!

І всі хором повторили його слова.

— Хай дарує нам Господь свою милість! — промовив і Крихітка Тім, коли всі замовкли.

Він сидів на своєму маленькому стільчику, притулившись до тата. Боб любовно тримав у руці його худеньку ручку, наче боявся, що хтось може відняти в нього синочка, і волів, щоб малий завжди був поруч.

— Духу, — сказав Скрудж, сповнений співчуття, якого ніколи досі не відчував. — Скажи, Крихітка Тім буде жити?

■ Кадр із фільму «Різдвяна історія», 2009 р.

— Я бачу порожній стільчик біля цього злиденного вогнища, — відповів Дух. — І милицю, яка залишилася без господаря, але яку зберігають із любов'ю. Якщо Майбутнє нічого не змінить, дитина помре.

— Ні, ні! — закричав Скрудж. — О ні! Добрий Духу, скажи, що доля пощадить його!

— Якщо Майбутнє нічого не змінить, — повторив Дух, — дитя не доживе до наступного Різдва. Але що в цьому поганого? Якщо йому призначено вмерти, нехай собі вмирає і так скоротить надлишок населення.

Почувши, як Дух повторює його власні слова, Скрудж потупив очі в муках каяття.

— Чоловіче! — сказав Дух, — Якщо в тебе у грудях серце, а не камінь, стережися повторювати ці страшні слова, доки тобі ще не відкрилося, ЩО є надлишком і ДЕ він. Чи тобі вирішувати, хто з людей має жити, а хто — вмерти? Може, ти сам в очах Небесного Судді значно меншою мірою вартий життя, ніж мільйони таких, як дитина цього бідняка. О Боже! Якась комашка, прилаштувавшись на билині, виносить вирок своїм голодним побратимам за те, що їх так багато розплодилось й копошиться в пилюці!

Скрудж зігнувся під вагою цих докорів, потупився й затремтів. Але одразу ж підвів очі, почувши своє ім'я.

— За здоров'я містера Скруджа! — сказав Боб. — Я пропоную тост за містера Скруджа, без якого не справити б нам цього свята.

— Скажеш таке — не справити! — скрикнула місіс Кретчит, спалахнувши. — Шкода, що його тут немає. Я б такий тост виголосила за його здоров'я, що аж!

— Моя люба! — докорив її Боб. — При дітях! На Різдво!

— Справді, лише заради Різдва можна пити за здоров'я такого бридкого, байдужого, жадібного скнари, як містер Скрудж, — заявила місіс Кретчит. — І ти сам це знаєш, Роберте! Ніхто не знає його краще, ніж ти, бідолахо!

— Моя люба, — лагідно відповів Боб. — Сьогодні все ж Різдво.

— Гаразд, вип'ю за його здоров'я заради тебе й заради свята, — сказала місіс Кретчит. — Але тільки не заради нього. Нехай собі живе й благоденствує. Побажаймо йому веселого Різдва і щасливого Нового року. Ото вже він буде веселий і щасливий, можу собі уявити!

Але коли вона розвіялася, їм стало ще веселіше, ніж доти, бодай від самого лише усвідомлення, що зі Зловіщим Скруджем цього разу покінчено. Боб розповів, яке він нагледів місце для Пітера, — якщо справа вигорить, у них додасться цілих п'ять шилінгів і шість пенсів на тиждень. Кретчитимолодші помирали зі сміху, уявляючи, що їхній Пітер стане діловою людиною, а сам юний Пітер задумливо дивився на вогонь крізь вузьку щілину між кінцями комірця, немов прикидаючи, куди краще буде помістити капітал, коли на нього посипляться такі незліченні доходи...

А тим часом каштани і глечик уже не раз обійшли всіх по колу, і ось Крихітка Тім тоненьким жалібним голоском завів пісеньку про маленького хлопчика, який заблукав під час бурану, і повірте, співав він чудово.

Звичайно, нічого надзвичайного в усьому цьому не було. Ніхто в цьому сімействі не відрізнявся красою, ніхто не міг похвалитися гарним костюмом, та й одягу в них узагалі було небагато; черевики в усіх просили каші, а юний Пітер, судячи з деяких ознак, уже не раз мав нагоду познайомитися з позичковою касою. Проте всі тут були щасливі, задоволені одні одними, раді святу і вдячні долі; а коли вони почали зникати, розчиняючись у повітрі, їхні обличчя якось особливо засвітилися, адже Дух покропив їх на прощання олією зі своєї лампи. А Скрудж не міг відірвати від них очей, і особливо — від Крихітки Тіма.

Тим часом уже стемніло і пішов доволі густий сніг, тож коли Скрудж у супроводі Духа знову опинився на вулиці, в кожному домі вже горіли каміни й у вікнах звабливо мерехтіло їхнє веселе полум'я...

Куплет четвертий

Останній із духів

Дух наближався — безмовно, повільно, суворо. І коли він був зовсім близько, такою похмурою таємничістю повіяло від нього на Скруджа, що той упав перед ним на коліна.

Чорне, схоже на саван одіяння Привида ховало його голову, обличчя, фігуру — видно було лише простягнену вперед руку. Якби не ця рука, Привид злився б із ніччю і його неможливо було б розгледіти і мороці.

Скрудж відчув невимовний трепет, коли ця велична і таємнича фігура зупинилася біля нього. Привид не рухався і не вимовив ані слова, і Скруджеві стало дуже страшно.

— Ти Дух Майбутнього Різдва, чи не так? — запитав нарешті Скрудж.

Дух нічого не відповів, але рука його вказала кудись уперед.

— Ти хочеш відкрити мені те, чого ще не сталося, але має статися згодом? — знову запитав Скрудж. — Чи не так, Духу?

Привид нічого не відповів. Але рука його й далі була простягнена вперед.

— Веди мене! — сказав Скрудж. — Веди! Скоро світанок, а для мене дорога кожна хвилина — я знаю це. Веди ж мене, Привиде!

...Вони заглибилися в глухі трущоби, куди Скрудж ніколи навіть не заглядав, хоча й знав, де розташований цей квартал і яка погана в нього репутація.

У самій гущі цих кубел і нетрів була крамниця лахмітника — низька і немов придавлена до землі односхилим дахом. Тут за гроші скуповували ганчірки, старі бляшанки, пляшки, кісти й інше дрантя та мотлох. І серед усіх цих покидьків, які слугували предметом купівлі-продажу, біля складеної зі старої цегли пічки, де догоряло вугілля, сидів сивий шахрай доволі похилого віку. Коли Скрудж із Привидом підійшли до нього, якась жінка з об'ємистим вузлом у руках крадькома

шаснула в крамницю. Але щойно вона переступила поріг, як біля дверей з'явилася інша жінка, теж із якоюсь поклажею, а слідом за нею в крамницю зайшов чоловік у вицвілому чорному костюмі, і всі троє були однаково вражені, впізнавши одне одного. На якусь мить запанував безмовний подив, який розділив і лахмітник, смокчучи свою люльку. Відтак трійко відвідувачів раптом розсміялися.

— Ось бачите, що прибиральниця завжди встигне першою! — вигукнула та, що випередила інших. — А прая вже за нею, а тоді й посильний гробаря. Погляньте, Джо, яка випадковість! Ми ж не змовляючись зійшлися!

— Що ж, кращого місця для зустрічі ви й не знайдете, — відповів старий Джо, виймаючи з рота люльку. — Проходьте у вітальню.

Вітальнею звалася частина кімнати за ганчір'яною фіранкою. Старий згріб вугілля металевим прутом від сходового килима, мундштуком люльки зняв нагар із лампи, що чадила (було вже доволі пізно), і знову засунув люльку до рота.

Тим часом жінка, що прийшла першою, жбурнула свій вузол на підлогу, з нахабним виглядом усілася на табуретку, вперлася кулаками в коліна й зухвало подивилася на тих, хто прийшов після неї.

— І в чому ж справа? Чого це ви уп'ялися в мене, місіс Ділбер? — запитала вона. — Кожен має право подбати про себе. Він це вмів.

— Ось і гаразд! — закричала прибиральниця. — І досить про це. Подумаєш, велике лихо, якщо вони там недорахуються двох-трьох речей, хоч і ось цих. Небіжчикові, як мені здається, вони вже не знадобляться.

— І справді, — сміючись, підтакнула місіс Ділбер.

— Якщо цей старий скнара хотів, щоб усе в нього залишилося ціле-цілісіньке після того, як він віддасть Богові душу, — продовжувала прибиральниця, — чому він не жив як усі люди? Коли б він жив по-людському, то вже, певно, хто-небудь догледів би його у смертну годину...

— Щира правда! — сказала місіс Ділбер. — Це йому кара за гріхи.

— Шкода лише, що покарали ми його мало, — відповіла прибиральниця. — Якби можна було дужче його покарати, я

б точно не сиділа склавши руки. Гаразд, розв'яжіть-но цей вузол, Джо, і скажіть вашу ціну...

Старий Джо обстежив усі ці предмети один за одним, оцінив, проставив вартість кожного крейдою на стіні й побачивши, що більше чекати нічого, підсумував.

— Ось скільки ви одержите, — сказав лахмітник, — і ні пенса більше, нехай мене сплять живцем. Хто наступний?..

Скрудж із жахом дивився на цих людей, що зібралися навколо награбованого добра при вбогому світлі лампи, й відчував таке обурення й огиду, наче був присутній при тому, як згряя мерзотних демонів торгується біля трупа.

— Духу! — промовив Скрудж, тремтячи з голови до п'ят. — Я зрозумів, зрозумів! Доля цього нещасного могла бути й моєю долею. Все йшло до того...

Дух Майбутнього Різдва знову повів його далі і, як здався Скруджеві, переніс у якийсь інший час...

— Моя контора в цьому дворі, який ми так поспішно переходимо, — сказав Скрудж. — Я працюю тут уже багато років. Ось вона. Покажи ж мені, що чекає мене попереду!

Дух зупинився, але рука його показувала в іншому напрямку.

— Цей будинок тут! — вигукнув Скрудж. — Чому ж ти вказуєш в інший бік, Духу?

Але невблаганна рука навіть не ворухнулася.

Скрудж кинувся до вікна своєї контори і заглянув усередину. Так, це й далі була контора — тільки не його. Обстановка стала іншою, і в кріслі сидів не він. І Привид наполягав на своєму.

Цвинтар. Ось де, певно, спочиває той бідолаха, і тут Скрудж нарешті дізнається, хто це. Привид зупинився серед могил і вказав на одну з них.

Увесь тремтячи, Скрудж на колінах підповз до могили і на зарослій травою кам'яній плиті, куди вказувала рука Привида, прочитав своє власне ім'я: *Ібензер Скрудж*.

— Ні, ні, Духу! О ні!

Рука більше не рухалася.

Ім'я Скрудж Діккенс запозичив з надгробної плити із цвинтаря в Единбурзі.

— Духу! — заволав Скрудж, хапаючись за полу його одягу. — Вислухай мене!.. Скажи ж мені, що змінивши своє життя, я ще можу врятуватися від такої долі.

Милостива рука затремтіла.

— Я шануватиму Різдво у своєму серці й зберігатиму пам'ять про нього весь рік. Я спокутую своє Минуле Сьогоднішнім і Майбутнім, а спогад про трьох Духів завжди житиме в мені. Я не забуду цих уроків, не зачиню свого серця для них...

Переклад з англійської Івана Андрусяка

Україна і світ

«Різдвяну пісню в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами» Чарлза Діккенса ще 1918 році переклала з англійської Ольга Косач-Кривинюк (сестра Лесі Українки). Перекладали «Різдвяну пісню у прозі» також Софія Куликівна, Євген Нахлік та Олександр Мокровольський. У підручнику вам запропоновано переклад Івана Андрусяка.

Ілюстрували «Різдвяну пісню» художники Олександр Дудін, Роберт Інґпен і Ростислав Попський.

Іван Михайлович Андрусяк (нар. 1968 р.) — сучасний український поет, прозаїк, літературний критик, перекладач.

З 2005 року Іван Андрусяк звернувся до дитячої літератури: він автор повісті-казки «Стефа і її Чакалка», веселих пригодницьких повістей «Сорокопуди, або Як Ліза і Стефа втекли з дому», «Кабан дикий — хвіст великий» і багатьох інших дитячих творів.

■ Іван Андрусяк

■ Кадр із мультфільму «Різдвяна історія», США, 2009 р.

Діалог мистецтв

Чарлз Діккенс входить в трійку найбільш екранізованих письменників у світі. За мотивами його творів було знято близько 180 фільмів, серіалів і мультфільмів.

Перша екранізація «Різдвяної пісні» Чарлза Діккенса відбулася в 1910 р.

У 1984 р. «Різдвяну історію» екранізував британський режисер Клайв Донер.

У 1988 р. за мотивами твору Діккенса було знято «Нову різдвяну казку» — американський фентезійний кінофільм. 1998 року мультфільм «Різдво для всіх собак» (США). У 2008-му — комедію «Американська казка». Остання спроба екранізації повісті Діккенса — фільм «Різдвяна історія» (2009 рік) із Джимом Керрі в головній ролі.

? ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Розкажіть, що ви знаєте про свято Різдва.
2. Поясніть, як Скрудж ставився до Різдва і чому.

ДУМАЮ

3. Прочитайте вголос авторську характеристику Скруджа на початку повісті. Прокоментуйте його портрет. Поясніть свої враження від цього персонажа.
4. Розкажіть, які поневіряння терпить Марлі після своєї смерті. Про що найголовніше він з'явився сказати своєму колишньому компаньйону?
5. Простежте, як змінюється Скрудж після повернення в часи свого дитинства. Які почуття він переживає?
6. Простежте, які зміни відбулися у поведінці Скруджа після відвідин Кретчитів. Що він переживає, спостерігаючи разом з Духом, святкування Різдва в цій родині?
7. Поміркуйте, з якою метою Чарлз Діккенс використовує в «Різдвяній пісні» фантастичні і фольклорні елементи — образи духів і привидів. За результатами роботи заповніть таблицю.

Фантастичне у творі «Різдвяна пісня в прозі»	Фольклорне у творі «Різдвяна пісня в прозі»

8. Обґрунтуйте, чому виникла думка, що Чарлз Діккенс «винайшов Різдво».

ВІДЧУВАЮ

9. Розкажіть, що найбільше захопило вас у повісті Чарлза Діккенса.
10. Розкрийте, як змінялося ваше ставлення до героя повісті Діккенса після його різдвяних пригод і чому.

СТВОРЮЮ

11. Розгляньте й оцініть ілюстрації до твору. Поміркуйте, які ілюстрації ви б запропонували до нового видання «Різдвяної пісні в прозі».
12. Пофантазуйте, які дива могли б статися на Різдво з вами.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Послухати аудіоверсію «Різдвяної пісні в прозі» можна за покликанням у цифровому додатку до підручника.
2. Прочитати повністю текст «Різдвяної пісні в прозі» можна за покликанням у цифровому додатку до підручника.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтеся в групи й укладіть лепбук «Дива різдвяних історій» за «Різдвяною піснею в прозі» Чарлза Діккенса та «Різдвяною історією ослика Хвостика» сучасного українського письменника Олександра Гавроша.

Теорія літератури

Художня деталь

«Двері в Скруджеву контору залишалися відчиненими, щоб він міг наглядати за своїм клерком, який у темній маленькій кімнатці, радше комірчині, переписував папери. У Скруджа в каміні вугілля була дещиця, а в клерка ще менше, — здавалося, там жевріє один-єдиний вуглик. Але клерк не міг підкинути вугілля, бо Скрудж тримав коробку з ним у себе в кімнаті, і досить було клеркові з'явитися там із лопаткою, як хазяїн починав бурчати, що доведеться йому зі своїм помічником розпрощатися».

Це опис контори Скруджа. У ньому розкрита характерна риса головного героя — скупість. Найбільше у житті Скрудж цінує гроші, тому у його каміні тліє лише дещиця (трохи) вугілля, а у клерка ще менше. А лопатка в руках помічника ставала справжнім спусковим гачком. Помітивши її, Скрудж починав погрожувати звільненням клерку, бо той нібито витрачає багато вугілля для опалення.

Як багато ми довідалися про Скруджа лише з декількох подробиць про опалення у конторі!

Ці подробиці називаються в літературі *художніми деталями*. **Художня деталь** — один із засобів створення художнього

образу; виразна подробиця твору, що уяскравлює зображене та поглиблює його зміст. Деталі допомагають уявити описуваних героїв з усіма їхніми неповторними рисами. Деталлями в художньому творі можуть бути предмети їжі, житла, меблів, одягу, що оточують героя. Особливості зовнішнього вигляду, жести персонажів також є художніми деталями.

Завдання для самоперевірки

1. Що таке художня деталь?
2. Знайдіть художні деталі в описі Духа Нинішнього Різдва.

4.2 Микола Гоголь. «Ніч перед Різдом»

Микола Васильович Гоголь (1809 – 1852) – славетний автор, українець за походженням, який подарував світу такі безсмертні твори, як «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», «Вій», «Тарас Бульба» та інші, що перевидаються в багатьох країнах світу, за ними знімаються кінофільми й ставляться вистави по сьогодні, через майже два століття після смерті письменника.

Микола Гоголь яскраво та захопливо розповів світові про Україну, наш народ, мову, звичаї, традиції, українську волелюбність, самовідданість та сміливість козаків.

Микола Гоголь народився в селі Сорочинці неподалік Миргорода (Полтавська область) в сім'ї, яка походила зі старовинного козацького роду, й був нащадком Остапа Гоголя – гетьмана Правобережного Війська Запорізького.

Дитячі роки Гоголя пройшли в батьківському маєтку в селі Василівка, неподалік від Диканьки, яку пізніше Гоголь уславить своїми творами. Гоголь закінчив гімназію вищих наук у Ніжині, після чого виїхав за кордон. Там і розпочалася його письменницька кар'єра.

■ Федір Моллер.
Микола Гоголь. 1840 р.

Твори Гоголя використані різними композиторами у створенні опер і балетів; за їхніми сюжетами написано комп'ютерні ігри. Крім цього, сам письменник став персонажем кількох фільмів.

- Обкладинка українського видання твору, вид-во «Перо»

Казкова повість, як і літературна казка, — вигадана розважально-пізнавальна або повчальна історія. **Фантастична повість** описує вигадані, але умовно можливі події і спонукає читача замислитися про важливі проблеми стосунків людини і навколишнього світу.

- Обкладинка видання повісті М. Гоголя, вид-во «А-ба-ба-га-ла-ма-га»

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Микола Гоголь любив міфологізувати свою біографію. Він часто вигадував історії, яких насправді в його житті не було.
2. Гоголь відчував пристрасність до рукоділля. Він в'язав на спицях шарфи, кроїв сестрам сукні, ткав пояси, до літа шив собі шийні хустки.
3. Гоголь любив готувати і пригощати друзів варениками та галушками.
4. Гоголь часто виїжджав за кордон, він побував у багатьох європейських країнах. Особливо сподобався Гоголю Рим, який став для нього «другою батьківщиною».

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

«Ніч перед Різдвом» М. Гоголя — одна з найвеселіших повістей циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки». Ми знаємо, що у різдвяну ніч трапляються усілякі дива і здійснюються найзаповітніші мрії, але здійснюються вони для тих, хто на це заслуговує, тому що ніч перед Різдвом дана нам не лише для веселощів і виконання бажань. Вона допомагає позбутися всього поганого, негідного й відкрити душу новому — доброму, чесному, справедливому, а головне — любові, з якою прийшов у світ Христос.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

НІЧ ПЕРЕД РІЗДВОМ

(Скорочено)

Останній день перед Різдвом минув. Зимова, ясна ніч настала. Глянули зірки. Місяць велично вплив на небо посвітити добрим людям та всьому світові, щоб

усім було весело *колядувати* й славити Христа.

Морозило дужче, як зранку: але зате так було тихо, що рипіння морозу під чоботом чути було за пів версти. Ще ні одна юрба парубків не з'являлась під вікнами хат; тільки місяць зазирає до них крадькома, ніби викликаючи дівчат, що прибиралися та чепурилися, хутчій вибігати на рипучий сніг.

Аж ось з димаря одної хати клубами посунув дим і пішов хмарою по небу, і разом з димом вилетіла відьма на мітлі...

Відьма знялася так високо, що тільки чорною цяткою миготіла вгорі. Та де тільки з'являлася цятка, там зорі одна по одній зникали на небі.

Тимчасом чорт підкрадався потихеньку до місяця і вже простягнув був руку, щоб схопити його; та враз смикнув її назад, ніби обпікшись, посмоктав пальці, подрігав ногою й забіг з другого боку, і знову відскочив та відсмикнув руку. Але ж, незважаючи на невдачі, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Підбігши, раптом схопив він обома руками місяць, кривляючись та дмухаючи, перекидав його з руки в руку як мужик, що дістав голими руками жарину для своєї люльки; нарешті покwapно сховав до кишені, і, начебто нічого й не було, побіг далі.

Та яка ж була причина зважитися чортові на таке беззаконне діло? А ось яка: він знав, що багатого козака Чуба запросив дяк до себе на кутю... А тимчасом його дочка, красуня на все село, зостанеться дома, а до дочки напевне прийде коваль, силач і хлопець хоч куди, що був чортові осоружніший, ніж проповіді отця Кіндрата.

На дозвіллі коваль малював і вславився як найкращий живописець на всю околицю. Але тріумфом його майстерності була одна картина, намальована на церковній стіні у правому притворі, на якій зобразив він святого Петра в день страшного суду з ключами в руках, як той виганяв з пекла нечисту силу; переляканий чорт кидався на всі боки, передчуваючи

Колядувати у нас називається співати під вікнами напередодні Різдва пісні, які називаються колядками. Тому, хто колядує, завжди кине в мішок господиня або господар ковбасу, або хліб, або мідний гріш, хто що має. Кажуть, що був колись ідол Коляда, якого приймали за Бога, і що ніби від нього й пішли колядки. Хто його знає? Не нам, простим людям, про це говорити. Однак якщо сказати правду, то в колядках і слова немає про Коляду. Співають часто про Різдво Христа; а наприкінці бажають здоров'я господареві, господині, дітям та всьому дому. *Зауваження пасічника.*

свою погибель, а замкнені колись грішники били й ганяли його батогами, поліняками і всім, що під руку трапилось.

У той час, як майстер працював над цією картиною й малював її на великій дерев'яній дошці, чорт з усієї сили намагався перешкоджати йому; штовхав невидимо під руку, хапав із горна в кузні попіл і обсипав ним картину; та, незважаючи на все, роботу було закінчено, дошку внесено до церкви і вправлено у стіну в притворі, і з того часу чорт заприсягся мститися ковалеві.

Одну тільки ніч залишалось йому блукати по білому світу; але й цієї ночі він шукав способу зігнати на ковалеві свою злість. І для цього наважився вкрасти місяць, сподіваючись, що старий Чуб ледачий та вайлуватий, а до дяка від хати не так вже й близько: дорога йшла поза селом, повз вітряки, повз кладовище, обминаючи яр.

Отаким чином, як тільки чорт сховав у кишеню свою місяць, враз по всьому світі зробилося так темно, що не кожен би знайшов дорогу до шинку, не тільки до дяка.

Відьма, опинившись раптом у темряві, скрикнула. Тут чорт, підкотившись до неї бісиком, підхопив її під руку й заходився нашіптувати на вухо те саме, що звичайно нашіптують усій жіночій породі.

Дивно ведеться в нас на світі! Все, що тільки живе на ньому, все намагається переймати та перекривляти одне одного... Коли ці люди зречуться суєтності! Можна побитись об заклад, що багатьом видасться дивним бачити чорта, який пустився й собі туди ж таки. Найприкріше те, що він, певно, уявляє себе красенем, тимчасом як постать у нього — глянути соромно. Пика, як каже Хома Григорович, мерзота над мерзотою, проте й він любощів прагне! Але на небі й під небом так зробилося темно, що нічого не можна було вже бачити, що там було далі між ними.

— То ти, куме, ще не був у дяка в новій хаті? — говорив козак Чуб, виходячи з своєї хати, до сухорлявого, високого, в короткій кожушині мужика з одрослою бородою, яка свідчила, що вже тижнів зо два чи й більше не торкався до неї скісок, яким звичайно мужики голять бороди, не маючи бритви. — Там тепер буде добра п'ятика! — провадив далі Чуб, скрививши в усмішку обличчя. — Якби тільки нам не спізнитись! — При цьому Чуб поправив свій пояс, що тісно підперізував його кожуха, насунув глибше свою шапку, стиснув у руці батіг — страх та кару для в'їдливих собак, але,

глянувши вгору, зупинився... — Що за дідько! Дивись! Дивись, Панасе!..

— А що? — промовив кум і підняв свою голову теж догори.

— Як то що? місяця нема.

— Що за лиха година! справді нема місяця.

— То ж бо й воно, що нема! — вимовив Чуб з деякою досадою на незмінну байдужість кумову. — Тобі, мабуть, і за вухом не свербить.

— А що мені робити!

— Треба ж було, — провадив далі Чуб, утираючи рукавом вуси, — якомусь дідькові, бодай йому не довелось, собаці, зранку чарку горілки випити, — устряти!.. Далєбі, начебто на сміх... Навмисно, сидівши в хаті, дивився у вікно: ніч — навдивовижу. Ясно; сніг виблискує проти місяця. Все було видно, як удень. Не встиг вийти за поріг, і ось, хоч око виколи!

Чуб довго ще бурчав та лаявся, а тимчасом роздумував, на що б його зважитися. Йому он як хотілось побалакати про всяку всячину в дяка, де, певна річ, сидів уже і голова, і приїжджий бас, і дьогтяр Микита, який їздив що два тижні до Полтави на торг та вигадував такі штуки, що всі миряни аж за животи бралися від сміху. Уже бачив Чуб у думках на столі варенуху. Все це було принаadne, правда; але темрява ночі нагадала йому про ті лінощі, що такі любі всім козакам. Як би то добре тепер лежати, підібгавши ноги, на лежанці, курити спокійно люльку та слухати крізь солодку дрімоту колядки й пісні веселих парубків та дівчат, що юрмляться попід вікнами! Він, без будь-якого сумніву, зважився б на останнє, якби був сам; але тепер удвох не так нудно й страшно йти темної ночі, та й не хотілось-таки виказати себе перед іншими ледарем чи боягузом.

Закінчивши лаятись, звернувся він знову до кума:

— То таки нема, куме, місяця?

— Нема.

— Дивно, далєбі. А дай понюхати табаки! У тебе, куме, добряча табака! де ти береш її?

— Де в біса добряча! — відповів кум, закриваючи березову тавлинку, цяцьковану візерунками. — Стара курка не чхне!

■ Тут і далі ілюстрації
Костя Лавро

— Я пам'ятаю, — провадив далі так само Чуб, — мені покійний шинкар Зозуля якось привіз табаки з Ніжина. Ех, табака була! Добряча табака була! Та що ж, куме, що будемо робити? Адже ж темно надворі.

— То, мабуть, залишимося дома, — промовив кум, ухопившись за клямку дверей.

Якби кум не сказав цього, то Чуб, певно, наважився б залишитись, але тепер його начебто щось під'юджувало йти наперекір:

— Ні, куме, ходім! Не можна, треба йти!

Кум, не виявивши на обличчі ані найменшого знаку досади, як людина, якій байдужісінько, чи сидіти дома, чи плентатися з дому, озирнувся, почухав пужалном собі плечі, і обидва куми подалися в дорогу.

Тепер погляньмо, що робить, залишившись сама, красуня-дочка. Оксані не минуло ще й сімнадцяти років, а вже мало не по всьому світу, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки, тільки й мови було, що про неї. Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки й не було ще ніколи і не буде ніколи на селі. Оксана знала й чула все, що про неї говорили, і була вередлива, як красуня. Парубки ганялися за нею юрбами, але, втративши терпець, залишали один по одному вередливу красуню й лицялися до інших, не таких примхливих.

Один тільки коваль був упертий і не кидав свого залицяння, дарма, що й з ним поводитись анітрохи не краще, ніж з іншими. По виході батька свого, Оксана довго ще чепурилася та вихилялася перед невеликим в олов'яній оправі дзеркалом і не могла намілуватися з себе.

— І чого людям надумалось розславляти, нібито я гарна? — говорила вона, ніби не уважно, для того тільки, щоб хоч про що-небудь побалакати з собою. — Брешуть люди, я зовсім не гарна.

Але свіже, жваве, по-дитячому юне личко, з блискучим чорними очима та невимовно привабливою усмішкою, що пропікала душу, майнувши в дзеркалі, враз довело інше.

— Хіба чорні брови та очі мої, — провадила далі красуня, не випускаючи дзеркала, — такі гарні, що вже подібних до них немає й на світі? Яка тут краса в

цьому кирпатенькому носі? І в щоках? І в губах? Ніби гарні мої чорні коси? Ух! Їх можна злякатися увечері: вони, як довгі гадюки, переплелись та обвилились круг моєї голови. Я бачу тепер, що я зовсім не гарна! — і, відхиляючи трохи далі від себе дзеркало, скрикнула: — Ні, гарна я! Ой, яка гарна!

— Чарівна дівка! — прошепотів, увійшовши тихо, коваль, — і вихваляється вона мало! З годину стоїть, видивляючись у дзеркало, і не надивиться, та ще й хвалить себе вголос!

— Егеж, парубки, чи ж вам до пари я? Ви погляньте на мене, — вела далі гарненька кокетка, — як я плавно виступаю; у мене сорочка вишита червоним шовком. А які стрічки на голові! Вам довіку не бачити пишнішого галуна! Всього цього накупив мені батько мій, щоб одружився зо мною найкращий молодець у світі! — і, усміхнувшись, обернулася вона й побачила коваля...

Скрикнула й суворо зупинилася перед ним.

Коваль і руки опустив.

Важко сказати, що виявляло смагляве личко чарівної дівчини: і суворість в ньому було видно; і крізь суворість якесь глузування зі збентеженого коваля; і ледве помітна краска досади тонко розливалася по обличчю; і все це так перемішалось й таке було невимовно гарне, що поцілувати її мільйон разів — от усе, що можна було зробити тоді найліпшого.

— Чого ти прийшов сюди? — так почала Оксана. — Хіба хочеться, щоб випровадила за двері лопатою? Ви всі майстри під'їжджати до нас. Вмить пронюхаєте, коли батьків нема дома. О! я знаю вас! Що, скриня моя готова?

— Буде готова, моє серденько, після свят буде готова. Коли б ти знала, скільки попрацював я коло неї: дві ночі не виходив з кузні; зате в жодної попівни не буде такої скрині. Залізо поклав таке, якого не клав на сотникову таратайку, коли ходив на роботу до Полтави. А як буде розмальована! Хоч усю околицю виходи своїми біленькими ніжками, не знайдеш такої! По всьому полю будуть розкидані червоні й сині квіти. Горітиме, як жар. Не сердься ж на мене! Дозволь хоч поговорити, хоч подивитись на тебе!

— Хто ж тобі боронить, говори й дивись!

Тут вона піднесла дзеркало й знову почала перед ним чепуритися.

«Не любить вона мене!» — думав про себе, похиливши голову, коваль, — «Їй усе іграшки; а я стою перед нею, як дурень, і очей не зводжу з неї. І все б стояв перед нею, і повік би не зводив з неї очей! Чарівна дівчина! чого б я не дав, щоб дізнатися, що в неї на серці, кого вона кохає. Та ні, вона й гадки немає ні про кого. Вона милується сама собою; мучить мене, бідолашного; а я за журбою не бачу світу; а я її так люблю, як ні один чоловік на світі не любив і ніколи не любитиме».

— Чи правда, що твоя мати відьма? — промовила Оксана й засміялася; і коваль відчув, що всередині у нього все засміялося. Сміх цей начебто враз озвався в серці, тихо заграли жили, а разом з тим і досада запала йому на душу, що він не мав права поцілувати це милим сміхом осяяне личко.

— Що мені мати? ти в мене і мати, і батько, і все, що тільки є найдорожчого у світі. Якби мене покликав цар і сказав: ковалю Вакуло, проси в мене всього, що тільки є найкращого в моєму царстві, усе віддам тобі. Звелю тобі зробити золоту кузню, і будеш ти кувати срібними молотами. — Не хочу, сказав би я цареві, ні самоцвітів дорогих, ні золотої кузні, ні всього твого царства. Дай мені краще мою Оксану!

— Бачиш який ти! Тільки ж батько мій сам маху не дасть. Побачиш, коли він не оженився на твоїй матері, — проговорила, лукаво усміхнувшись, Оксана. — Але щось дівчата не приходять... Що воно за знак? Давно б уже час колядувати. Мені стає нудно.

— Бог з ними, моя красуне!

— Коли б не так! З ними, певно, прийдуть парубки. Ото підуть гулі! Уявляю, яких наговорять смішних історій!

— То тобі весело з ними?

— Та вже ж веселіше, як з тобою. Ага! хтось стукнув! певно, дівчата з парубками.

«Чого мені більше чекати?» — казав сам до себе коваль. — «Вона глузує з мене. Їй я такий же дорогий, як переіржавіла підкова. Та коли так, то не діжде ж принаймні інший насміятися з мене. Нехай тільки добре придивлюся, хто їй подобається більше за мене; я відучу...»

Стукіт у двері та голос: «Відчини!» різко зазвучавши на морозі, урвали його міркування.

— Стривай, я сам відчиню, — сказав коваль і вийшов у сіни, маючи намір нам'яти з досади боки першому, хто нагодиться.

Мороз побільшав, і вгорі так зробилося холодно, що чорт перестрибував з одного копитця на друге й хукав собі в кулак, бажаючи хоч як-небудь розігріти замерзлі руки. Не штука, правда, й змерзнути тому, хто товкся від ранку до ранку в пеклі, де, звісна річ, не так холодно, як у нас зимою, і де, надівши ковпак та ставши проти вогнища, ніби справжній кухмістер, підсмажував він грішників з такою втіхою, з якою звичайно жінка смажить на Різдво ковбасу.

Відьма й собі відчула, що холодно, дарма, що була тепло одягнена; і тому, піднявши руки догори, відставила ногу та, прибравши такої пози, як людина, що мчить на ковзанах, не зворухнувшись жодним суставом, спустилася повітрям, ніби по льодовій похилій горі, і просто в димар.

Чорт таким самим способом подався слідом за нею. Але що ця тварина прудкіша за всякого фертика в панчохах, то й не дивно, що він наїхав при самім отворі димаря на шию своїй коханці та й опинилися обоє в просторій печі між горшками.

Мандрівниця відсунула тихенько затулку, щоб глянути, чи не наскликав син її, Вакула, до хати гостей, та, побачивши, що нікого не було, тільки мішки лежали серед хати, вилізла з печі, скинула теплого кожуха, причепурилась, і ніхто не міг би дізнатися, що вона хвилину тому їздила на мітлі.

Мати коваля Вакули мала не більше як сорок літ. Вона була ні гарна, ні погана з себе. Важко й бути гарною в такі роки. Однак вона вміла так причаровувати до себе найстатечніших козаків (яким, не завадить між іншим сказати, мало було діла до краси), що до неї вчащали і голова, і дяк Йосип Никифорович (звісно, коли дячихи не було дома), і козак Корній Чуб, і козак Касян Свербигуз. І, на похвалу їй слід сказати, вона так уміло обходилася з ними, що жодному з них і на думку не спадало, що в нього є суперник. Чи йшов богобоязливий мужик, чи дворянин, як називають себе козаки, одягнений у кобеня з відлогою, в неділю до церкви, або ж, як буває негода, до шинку, як не зайти до Солохи, не попоїсти масних з сметаною вареників та не погомоніти у теплій хаті з балакучою й привітною господинею? І дворянин навмисно для того загинав добрий гак, перше ніж добирався до шинку, і називав це заходити по дорозі.

А піде бувало Солоха у свято до церкви, надягнувши барвисту плахту з китайчатою запаскою, а поверх неї синю юпку з понашиваними ззаду золотими вусиками, та стане про-

сто біля правого криласа, то дяк уже, далєбі, закашлювався і примружував мимохіть очі у той бік; голова гладив вуси, закладав за вухо оселедець і говорив до ближчого сусіда: «Ех, добра жінка! Чорт — не жінка! «Солоха вклонялась кожному, і кожний думав, що вона вклоняється тільки йому.

Але охочий устрявати в чужі справи зразу б помітив, що Солоха була найпривітніша до козака Чуба. Чуб був удівець; вісім скирт хліба завжди стояли перед його хатою. Дві пари добрих волів раз у раз висовували свої голови з плетеної повітки на вулицю й мукали, коли бачили куму-корову чи дядька, товстого бугая. Бородатий цап видирався аж на стріху й деренчав звідти різким голосом, як городничий, дражнячи індичок, що виступали на подвір'ї, і повертаючись задом, коли бачив своїх ворогів, хлопчаків, які глумилися з його бороди. В скринях у Чуба було багато полотна, жупанів та старовинних кунтушів із золотими галунами: покійна жінка його була чепуруха. На городі, крім маку, капусти, соняшників, засівалося щороку дві грядки тютюну. Солоха не від того була, щоб приєднати все це до свого хазяйства, заздальєгідь міркуючи, який вона дасть йому лад, коли прибере до своїх рук, і ще подвоювала прихильність до старого Чуба.

А щоб яким-небудь способом син її Вакула не підїхав до його дочки та не встиг прибрати все собі, і тоді б, напевно, не підпустив її ні до чого втручатися, вона вдалася до звичайного засобу всіх сорокалітніх кумась: сварити якомога частіше Чуба з ковалем. Можливо, саме ці хитрощі та кмітливність її й призвели до того, що подекуди стали балакати старі баби, особливо коли випивали де-небудь на веселій бесіді зайву чарку, що Солоха справді відьма; що Кизяколупенків парубок бачив у неї ззаду хвіст, не більший за бабське веретено, що вона ще в позатой четвер чорною кішкою перебігла дорогу, що до попаді якось прибігла свиня, заспівала півнем, нап'яла на голову шапку отця Кіндрата й побігла назад.

Вилізиши з печі та причепурившись, Солоха, як добра хазяйка, почала прибирати та ставити все на своє місце; але мішків не чіпала: це Вакула приніс, то нехай сам і винесе! Чорт, тимчасом, коли ще влітав у димар, якось ненавмисно обернувшись, побачив Чуба під руку з кумом, вже далеко від хати. Умить вилетів він з печі, перебіг їм дорогу та й почав розкидати з усіх боків кучугури замерзлого снігу. Знялася метелиця. У повітрі забіліло. Сніг літав сюди й туди мереживом і загрожував позаліплювати очі, роти й вуха перехожим.

А чорт полетів знову в димар, бувши цілком певний, що Чуб повернеться разом з кумом назад, застане коваля й почаствує його так, що той довго не зможе взяти в руки пензля та малювати образливі карикатури.

Справді, тільки-но здійнялась метелиця, і вітер почав різати просто в очі, як Чуб уже каявся і, насуваючи глибше на голову капелюхи, частував лайкою себе, чорта і кума. А втім, досада ця була удавана. Чуб дуже радий був, що здійнялася заметіль. До дяка було ще у вісім разів більше тої віддалі, яку вони пройшли. Мандрівники повернули назад. Вітер дув у потилицю; але крізь хуртовину нічого не було видно.

— Стривай, куме! ми, здається, не туди йдемо, — сказав, трохи відійшовши, Чуб, — я не бачу жодної хати. Оце-то метелиця! Зверни-но ти, куме, трохи вбік, чи не натрапиш на дорогу; а я тимчасом пошукаю тут. І понесе ж нечиста сила плентатися в таку хугу! Не забудь гукнути, коли знайдеш дорогу. Ач, яку купу снігу напустив у вічі сатана!

Дороги, одначе, не було видно. Кум, відійшовши вбік, брьохав у довгих чоботях туди й сюди і нарешті натрапив просто на шинок. Ця знахідка так його втішила, що він забув про все і, обтрусивши з себе сніг, увійшов у сіни, нітрохи не турбуючись про кума, що залишився на вулиці.

Чубові уявилося тимчасом, що він знайшов дорогу; спинившись, заходився він кричати з усієї сили, але, бачивши, що кум не з'являється, вирішив іти сам. Трохи пройшовши, побачив він свою хату. Кучугури снігу лежали круг неї і на покрівлі. Ляскаючи змерзлим на холоді руками, заходився він стукати у двері та кричати владно на свою дочку, щоб відчинила.

— Чого тобі тут треба? — суворо крикнув, вийшовши, коваль.

Чуб, упізнавши голос коваля, відступив трохи назад. «Е, ні, це не моя хата, — казав він сам до себе, — до моєї хати не забреде коваль!»

— Хто ти такий і чого товчешся під дверима? — промовив коваль ще суворіше і підійшовши ближче...

— Дивись, який хоробрий! — говорив Чуб, залишившись сам на вулиці. — Спробуй підійти! Ач який! Ото велика цяця!.. Одначе, його тепер нема дома. Солоха, мабуть, сидить сама. Гм... воно й недалеко звідси; піти б! Час тепер такий, що нас ніхто не застане. Може, й теє буде можна... ач, як боляче побив проклятий коваль!

Тут Чуб, почухавши собі спину, подався у другий бік...

У той час, коли меткий ферт із хвостом та цапиною бородою літав з димаря і потім знову в димар, ладівниця, що висіла в нього на перев'язі при боці і що в неї він сховав украдений місяць, якимось зненацька зачепившись у печі, розкрилась, і місяць, скористувавшись з цієї нагоди, вилетів крізь димар Солошиної хати й плавно здійнявся на небо.

Все освітілося. Заметілі наче й не було. Сніг запалав широким срібним полем і весь обсипався кришталевиими зорями. Мороз наче потеплів. Юрби парубків і дівчат показалися з мішками. Пісні задзвеніли, і рідко під якою хатою не товпилися колядники.

Дивно сяє місяць! Важко розказати, як добре вештатися такої ночі між юрбою дівчат, що регочуть та співають, і між парубками, охочими на всякі жарти й витівки, які тільки може навіяти ця ніч, що весело сміється. У доброму кожусі тепло; від морозу ще гарячіше горять щоки; а на пустощі сам дідько підштовхує ззаду.

Купи дівчат з мішками вдерлися до хати Чуба, обступили Оксану. Крик, регіт, балачки приголомшили коваля. Всі навипередки поспішали розказати красуні що-небудь нове, викладали з мішків і хвалилися паляницями, ковбасами, варениками, яких встигли чимало вже наколядувати. Оксана, здавалось, була цілком задоволена і рада, щебетала то з тією, то з тією і реготала, невгаваючи.

З якоюсь досадою й заздрістю дивився коваль на таку веселість і цього разу кляв колядки, хоча й сам не раз захоплювався ними до нестями.

— Е, Одарко! — сказала весела красуня, обернувшись до однієї із дівчат, — У тебе нові черевики. Ой, які ж хороші! І з золотом! Добре тобі, Одарко, в тебе є така людина, яка все тобі купує; а мені нема кому дістати такі гарні черевики.

— Не тужи, моя люба Оксано! — підхопив коваль. — Я тобі дістану такі черевики, що мало яка й панночка носить.

— Ти? — сказала Оксана, швидко й згорда глянувши на нього. — Подивлюсь я, де ти дістанеш такі черевики, які могла б я надіти на свою ногу. Хіба принесеш ті самі, що носить цариця.

— Бачиш, яких захотіла! — закричала сміючись дівоча юрба.

— А так! — провадила далі горда красуня. — Будьте ви всі за свідків, якщо коваль Вакула принесе ті самі черевики, які

носить цариця, то, от вам моє слово, що виїду зараз-таки за нього заміж...

Чорт тимчасом не на жарт розніжився в Солохи: цілував їй руку з такими вихилясами, як засідатель попівні, хапався за серце, охкав і сказав прямо, що коли вона не погодиться вдовольнити його спрагу і, як водиться, нагородити, то він ладен на все: кинеться у воду, а душу пошле прямо в пекло.

Солоха була не така вже жорстока; до того ж чорт, як відомо, діяв з нею заодно. Вона таки любила бачити цілий натовп, що упадав біля неї, і рідко бувала без компанії; а цей вечір, однак, думала перебути сама, бо всіх значних людей в селі було закликано на кутю до дяка. Та все обернулося по-іншому: чорт тільки-но висловив свою вимогу, як раптом почувся стукіт і голос кремезного голови. Солоха побігла відчиняти двері, а спритний чорт вліз у мішок, що лежав долі.

Голова, обтрусивши з своїх капелюхів сніг та випивши з Солошиних рук чарку горілки, розказав, що він не пішов до дяка, бо знялася заметіль; а побачивши світло в її хаті, завернув до неї, маючи намір перебути вечір з нею.

Не встиг голова це сказати, як у двері загрюкало знов і почувся голос дяка.

— Сховай мене куди-небудь, — шепотів голова. — Мені не хочеться тепер зустрітися з дяком.

Солоха думала довго, куди заховати такого огрядного гостя; нарешті вибрала найбільший мішок з вугіллям; вугілля висипала в кадовб, і кремезний голова забрався з вусами, з головою і з капелюхами в мішок.

Дяк увійшов, покректуючи та потираючи руки, і розказав, що в нього не було нікого і що він сердечно радий цій нагоді погуляти трохи в неї і не злякався заметілі.

Тут він підійшов до неї ближче, кашлянув, усміхнувся, доторкнувся своїми довгими пальцями до її оголеної повної руки і промовив з таким виглядом, у якому виявлялося і лукавство і самовдоволеність:

— А що це у вас, велеліпная Солохо? — і, сказавши це, відскочив він трохи назад.

— Як то що? Рука, Йосипе Никифоровичу! — відповіла Солоха.

— Гм! Рука! Хе! Хе! Хе! — промовив сердечно задоволений зі свого почину дяк і пройшовся по кімнаті.

— А це що у вас, дражайшая Солохо? — промовив він з таким самим виглядом, приступивши до неї знову, торкнувши

— Ніби не бачите, Йосипе Никифоровичу, — відповіла Солоха. — Шия, а на шії намисто.

— Гм! На шії намисто! Хе! Хе! Хе! — і дяк знову пройшовся по хаті, потираючи руки.

— А це що у вас, незрівнянна Солохо?.. — не знати, до чого б тепер доторкнувся дяк своїми довгими пальцями, коли раптом у двері застукало й почувся голос козака Чуба.

— Ой, боже мій, стороння особа! — закричав переляканий дяк. — Що ж тепер, як застануть особу мого звання?.. Дійде до отця Кіндрата!..

Та дякове побоювання було іншого роду: він боявся більше того, щоб не дізналась його половина, що й без того вже страшною рукою своєю зробила з його товстої коси таку тоненьку.

— Бога ради, доброчесна Солохо, — говорив він, тремтячи всім тілом. — Ваша добрість, як сказано в писанії Луки, глава трина... трин... Стукають, їй-богу, стукають! Ой, сховайте мене куди-небудь.

Солоха висипала вугілля в кадовб з другого мішка, і не дуже тілистий дяк заліз у нього та й примостився на самому дні, так, що поверх нього можна б насипати ще з півмішка вугілля.

— Здорова будь, Солохо! — сказав, увіходячи до хати, Чуб. — Ти, може, і не чекала мене, га? Правда ж, не чекала? може, я перебив... — провадив далі Чуб, показуючи на обличчі жартівливу та значущу міну, яка заздальгідь давала знати, що неповоротна голова його трудилася й готувалася пустити який-небудь уципливий і химерний дотеп. — Може, ви тут і розважалися з ким-небудь!.. Може, ти кого-небудь і сховала вже, га? — І захоплений таким своїм зауваженням, Чуб засміявся, тішачись у душі, що він один тільки користується з доброї прихильності Солохи. — Ну, Солохо, дай тепер випити горілки... Ото задубіли руки: не розстебну кожуха! Як здійнялася метелиця...

— Відчини! — почувся знадвору голос, супроводжуваний поштовхом у двері.

— Стукає хтось? — сказав, зупинившись, Чуб.

— Відчини! — закричали ще дужче.

— Це коваль! — промовив, схопившись за капелюхи, Чуб: — слухай, Солохо: ку-

ди хочеш сховай мене; я нізащо у світі не хочу потрапити на очі цьому виродкові проклятому, бодай йому, чортовому синові, набігло під обома очима по пухиреві з копицю завбільшки!

Солоха, злякавшись і собі, метушилась, як очамріла, і, втративши голову, дала знак Чубові лізти в той самий мішок, в якому вже сидів дяк.

Бідолашний дяк не смів навіть кашлянути, чи закректати з болю, коли сів йому майже на голову важкий дядько та примостив свої намерзлі на морозі чоботи по обидва боки його скронь.

Коваль увійшов, не кажучи й слова, не скидаючи шапки, і майже повалився на лавку. Помітно було, що він у дуже поганому настрої.

У той саме час, як Солоха зачиняла за ним двері, хтось постукав ізнову. То був козак Свербигуз. Цього вже не можна було заховати в мішок, бо й мішка такого не можна було знайти. Він був товстіший за самого голову і вищий на зріст за Чубового кума. І тому Солоха вивела його на город, щоб вислухати від нього все те, що він мав їй сказати.

Коваль неуважно оглядав кутки своєї хати, прислухаючись часом до пісень колядників, що далеко лунали по селу; нарешті спинив очі на мішках: «Чого лежать тут оці мішки? Їх давно б час прибрати звідси. Через оту безглузду любов я здурів зовсім. Завтра свято, а в хаті й досі валяється всякий мотлох. Віднесу їх до кузні!»

Тут коваль присів до величезних мішків, перев'язав їх міцніше і ладнався завдати собі на плечі. Але помітно було, що його думки гуляли бог знає де, інакше б він почув, як зашипів Чуб, коли волосся на голові його прикрутила зав'язка, а здоровенний голова почав був гикати досить виразно.

— Взяти й цього, — казав він далі, підіймаючи невеличко-го, на дні якого лежав скоцюрбившись чорт. — Тут, здається, я поклав струмент свій.

Сказавши це, він вийшов із хати, насвистуючи пісню: «Мені з жінкою не возиться»...

А проте чорт, що сидів у мішку та заздальгидь уже радів, не міг витерпіти, щоб вислизнула з його рук така добра здобич. Як тільки коваль спустив мішок, він вискочив з нього й сів верхи йому на шию.

Мороз пішов поза шкірою у коваля; перелякавшись та збліднувши, не знав він, що робити, вже хотів перехрестити-

ся... Але чорт, нахиливши свій собачий писок йому до правого вуха, сказав:

— Це я — твій друг; все зроблю для товариша й друга! Грошей дам, скільки хочеш, — пискнув він йому на ліве вухо. — Оксана буде сьогодні ж наша, — прошепотів він, нахилиючи свій писок знову до правого вуха.

Коваль стояв, роздумуючи.

— Згода, — сказав він нарешті: — за таку ціну готовий бути твоїм!

Тут коваль скочив на нього верхи і підняв руку, наміряючись перехрестити.

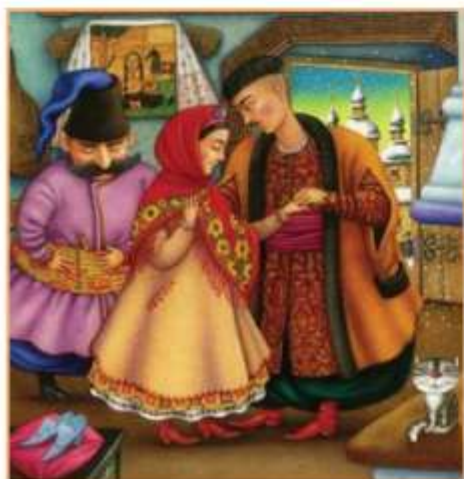
— Змилуйся, Вакуло! — жалібно простогнав чорт. — Все, чого тобі треба, все зроблю, пусти тільки душу на покаєння: не клади на мене страшного хреста!

— Ага, ось яким голосом заспівав, німець проклятий? Тепер я знаю, що робити. Вези мене зараз-таки на собі! Чуєш? Та лети як птиця!..

Вакула наказав чортові провести його до запорожців, які восени проїжджали через Диканьку. Запорожці впізнали Вакулу й навіть згадали, що він гарно малює. Запорожці допомогли Вакулі здобути черевички для своєї Оксани, після чого наказав чорту хутчій нести його додому.

А тим часом по Диканьці поповзли чутки, що Вакула чи то втопився, чи то повісився...

Оксана збентежилась, коли до неї дійшли такі вісті. Що, коли він і справді пішов з наміром ніколи не вертатись у село? А навряд чи в іншому місці знайдеться такий молодець, як коваль. Він же так кохав її! Він довше за всіх зносив її вередування!..

— Ой! — скрикнула Оксана, переступивши поріг, побачивши коваля і вступивши з подивом і радістю в нього очі.

— Поглянь, які я тобі приніс черевички! — сказав Вакула. — Ті самі, що носить цариця.

— Ні! Ні, мені не треба черевиків! — говорила вона, махаючи руками й не зводячи з нього очей. — Я й без черевиків... — далі вона не договорила й зашарілась.

Коваль підійшов ближче, взяв її за руку; красуня й очі опустила. Ще ніколи не була вона така дивовижно гарна. Захоплений коваль тихо поцілував її, обличчя її ще більше зашарілось, і вона стала ще краща.

Проїздив через Диканьку блаженної пам'яті архієрей, хвалив місце, де стоїть село, та, їдучи вулицею, спинився перед новою хатою.

— А чия це така розмальована хата? — спитав преосвященний у вродливої молодиці з немовлятком на руках, що стояла коло дверей.

— Ковалю Вакули! — сказала йому, кланяючись, Оксана, бо це саме була вона.

Переклад із російської Максима Рильського

Максим Тадейович Рильський (1895–1964) — класик української літератури, поет, перекладач, автор чудових віршів для дітей. За своє життя Рильський переклав на українську мову понад двісті тисяч поетичних рядків, а також повісті, романи і п'єси.

■ Максим Рильський

Діалог мистецтв

На сюжет «Ночі перед Різдвом» написав оперу-колядку український композитор Микола Лисенко і поставив балет Євгена Станковича.

Існує кілька постановок та екранізацій повісті, зокрема мультфільми «Ніч перед Різдвом» і «Пригоди Козака Вакули» і фільм «Вечори на хуторі біля Диканьки».

У Київському ляльковому театрі підготували виставу за повістю Миколи Гоголя.

На сцені Тернопільського академічного обласного українського драмтеатру ім. Т. Шевченка поставлено музичну комедію за повістю Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом».

Ідуть вистави за фантастичною повістю Миколи Гоголя й у багатьох інших містах України.

■ Сцена з вистави

? ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Пригадайте, які відомі вам різдвяні традиції описані в повісті «Ніч перед Різдвом».
2. Розкажіть, де саме і в який історичний час відбуваються події повісті.

ДУМАЮ

3. Прочитайте вголос початок повісті. Поміркуйте, що наближає його до казки. На який лад налаштовує читача картина різдвяної ночі?
4. Поясніть, навіщо чорт украв місяць. Прокоментуйте, як Гоголь переплітає реальні та фантастичні події в повісті.
5. Хто в повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом» виявився сильнішим — люди чи нечиста сила? Своє твердження аргументуйте, посилаючись на текст.
6. Сформулюйте і запишіть, які риси українського характеру ви побачили в образах коваля Вакули, красуні Оксани та в інших персонажах повісті.
7. Прокоментуйте, які герої чи ситуації вас повеселили найбільше. Поясніть, як автору вдалося викликати вашу посмішку.

ВІДЧУВАЮ

8. Поміркуйте, чи вдалося письменнику створити святкову, загадково-чарівну атмосферу Різдва.
9. Розгляньте ілюстрації до повісті. Які епізоди зобразив художник?

💬 ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

10. Об'єднайтеся в групи й дослідіть, як ставиться Гоголь до своїх героїв — Вакули, Оксани, Чуба, Солохи та інших. За результатами роботи заповніть таблицю за зразком:

Персонаж	Його авторська оцінка
Вакула	коваль, силач і хлопець хоч куди вславився як найкращий живописець на всю околицю

🎭 ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

11. Спробуйте себе в ролі гримера / гримерки героїв повісті, задіяних у діалогах:
 - продумайте всі необхідні деталі гриму акторів;

- врахуйте силует обличчя, його характерні риси, особливості костюма;
- приготуйте вуса, бороди, перуки, головні убори;
- попередньо продемонструйте створені образи.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Послухати аудіоверсію повісті Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом» можна за покликанням у цифровому додатку до підручника.

Теорія літератури

Тема та ідея художнього твору

Ви вже знаєте, що таке **тема художнього твору** — це те, про що розповідає автор / авторка, *основне коло життєвих явищ, зображених у творі*.

Міркування письменника / письменниці, почуття, життєвий досвід і талант зливаються разом, і на сторінках його твору виникають яскраві образи та картини, об'єднані *головною авторською думкою* — **ідеєю**.

Для прикладу візьмемо повість Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом». Події в ній відбуваються чарівної зимової ночі проти Різдва, в українському селі Диканька. Природа сповнена урочистого очікування свята, герої повісті веселяться, колядують, ходять у гості; кілька разів згадується про кутю — традиційну святкову страву, наприкінці твору описується церковна служба.

Хуторяни й хуторянки із задоволенням демонструють святкові обновки, справлені за останньою модою, мішки колядників наповнюються паляницями, ковбасами, варениками; закохані загадують бажання. Створений Гоголем поетичний світ українського села XVIII століття наповнює наші серця радістю, спонукає замислитися про цінності життя, які збереглися і в нас самих. Навіть чорт, який нахабно втручається у святкове дійство, не псує нам відчуття гордості за українців — відкритих, добрих, працьовитих людей, залюблених в усе красиве.

Основна думка твору, його ідея найбільше стверджується завдяки вчинкам головних героїв. Згадаймо різдвяні мрії Оксани й Вакули: Оксана хотіла черевички; Вакула поставив завдання їх дістати. Він навіть відважився «просити ласки в самого чорта». А вийшло навпаки: коваль змусив чорта служити собі. Впоратися зі спокусою Вакулі допомогла віра в Бога, сміливість, винахідливість і звичайно кохання.

Так у своїй повісті Гоголь стверджує ідею Різдва і любові як духовного оновлення людини.

Завдання для самоперевірки

1. Що таке тема та ідея художнього твору?
2. Сформулюйте тему та ідею одного з вивчених творів зарубіжної літератури.

Теорія літератури

Композиція художнього твору

Художній твір має певну композицію. **Композиція літературного твору** (від лат. *componere* — складати, поєднувати) — це його будова, поєднання всіх його частин, що створює цілісну картину і допомагає виявити ідею твору. Композиція містить **сюжетні і позасюжетні елементи**.

Проаналізуємо *сюжетні елементи* повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвам». Із захопленням ми читаємо *зав'язку* твору — появу на небі відьми, яка збирає в рукав зірки, а згодом чорта, що краде місяць. Інтригує нас *кульмінація* повісті: Оксана в присутності дівчат кидає виклик закоханому в неї Вакулі: «Будьте ви всі за свідків, якщо коваль Вакула принесе ті самі черевики, які носить цариця, то, от вам моє слово, що вийду зараз-таки за нього заміж».

Радісно читаємо *розв'язку* повісті: архієрей, що проїжджав через Диканьку, спитав у вродливої молодиці з немовлятком на руках: «— Чия це така розмальована хата?» — Ковалю Вакули! — сказала йому, кланяючись, Оксана, бо це саме була вона».

Із цікавістю стежимо ми за *розвитком подій*: два куми йдуть в гості до дяка і, заблукавши в темноті, попадають один в шинок, інший — до Солохи; Солоха ув'язує мішки зі

своїми шанувальниками, які Вакула згодом виносить із хати на мороз; Вакула відвідує Пацюка, здобуває черевички для Оксани і просить у Чуба її руки.

Таким чином, композиція не тільки об'єднує частини твору, а й поглиблює його зміст, робить його особливо захопливим, хвилюючим і незабутнім для читачів.

Завдання для самоперевірки

1. Що таке композиція художнього твору? З яких частин вона складається?
2. Наведіть приклади позасюжетних елементів у повісті Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом»: процитуйте портрети головних героїв, їхні діалоги і монологи, зимовий пейзаж.
3. Прокоментуйте композицію одного з оповідань розділу «Дитинство і мрії».

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Повість англійського письменника **Чарлза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі»** — сповнений загадкових подій фантастичний твір, розповідь про те, як скупий, черствий власник торгової спілки Скрудж, який більше за все в житті цінував гроші, змінився й став зовсім іншою людиною під впливом тих див, що сталися з ним під час Різдвяних свят.

У казково-фантастичні повісті українського письменника, який писав російською мовою, **Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом»** постає яскравий, феєричний і загадковий світ українського Різдва з його колядниками, щедрівками, нечистою силою й неповторною святковою атмосферою. І саме на цьому чарівному тлі розгортається історія кохання коваля Вакули, який переміг нечисту силу, й красуні Оксани.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Головний герой повісті Чарлза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі» Скрудж не любив Різдво.

так

ні

2. Красуня Оксана зажадала від коваля Вакули черевички як у цариці.

так

ні

3. Скрудж не прибрав із вивіски ім'я свого покійного компаньйона Марлі

4. Вибери одну правильну відповідь.

Кому з героїв повісті Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом» вдалося осідлати чорта

А дякові	В Вакулі
Б Чубу	Г Солосі

5. Вибери одну правильну відповідь.

Першим напередодні Різдва до Скруджа завітав

А Дух Минулого Різдва	В Дух Майбутнього Різдва
Б Дух Марлі	Г Санта

6. Вибери одну правильну відповідь.

Ховала своїх залицяльників у мішках

А кумова жінка	В Оксана
Б Солоха	Г подруга Оксани

7. Установи відповідність між твором і автором.

1. «Різдвяна пісня в прозі»	А Карел Чапек
2. «Ніч перед Різдвом»	Б О. Генрі
3. «Колекція марок»	В Микола Гоголь
	Г Чарлз Діккенс

8. Установи відповідність між книгами та дійовими особами.

1. «Ніч перед Різдвом»	А Джіп
2. «Чарівна крамниця»	Б Оксана
3. «Різдвяна пісня в прозі»	В Джонні
	Г Скрудж

9. Установи відповідність між авторами книг та дійовими особами.

1. О. Генрі	А містер Дорсет
2. Чарлз Діккенс	Б Чуб
3. Микола Гоголь	В Привид Марлі
	Г Джонні

10. Обґрунтуй, які почуття викликав у тебе фінал повісті Чарлза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі».

11. Поміркуй про задум автора «Ночі перед Різдвом» Миколи Гоголя: чого він хотів більше — здивувати читача фантастичними подіями чи захопити його дивом українського Різдва?

12. Поясни, чому твори про Різдво мають щасливий кінець.

Розділ 5

Тема дорослішання і відповідальності

Чи задумувалися ви над тим, чим дорослі відрізняються від дітей? Хтось скаже: віком, життєвим досвідом, серйозністю. А ще відповідальністю — за себе й за інших, за все, що відбувається навкруги. Ми дорослішаємо, коли починаємо розуміти світ, людей, коли ставимо собі «дорослі» запитання: *Хто я? Ким хочу стати? Що мені подобається, а що — ні?*

Навчитися дорослішати нам допомагає життя, люди, а найбільше — книги, герої яких — діти, такі ж допитливі, як і ми. Наприклад, маленький принц із казки французького письменника Антуана де Сент-Екзюпері — мешканець крихітної планети, дуже самотній, через те й відповідальний, бо поряд немає дорослих, на яких можна покластися. Кожного дня він старанно виполює баобаби, щоб вони не зруйнували його планету, і доглядає за трояндою, яку виростив сам.

Десятирічний Деві з оповідання англійського автора Джеймса Олдріджа живе на планеті Земля, але також самотній, бо його батьки завжди зайняті. А проте він дуже зібрана й відповідальна дитина: одного разу він рятує життя батька і своє.

Опрацювавши цей розділ, ви:

- **познайомитеся** з незвичайними літературними героями зарубіжних письменників — вашими ровесниками, які стають дорослими на очах у читачів;
- **переконаєтеся, що** відповідальність — це дуже важливе почуття для кожної людини, якого неодмінно треба вчитися;
- **з'ясуєте** вплив обставин на життя людей і художніх персонажів.

5.1 Антуан де Сент-Екзюпері. «Маленький принц»

■ Антуан де Сент-Екзюпері.
Фото XX ст.

Антуан де Сент-Екзюпері (1900–1944) — французький пілот і всесвітньовідомий письменник. Він однаково любив свою професію пілота і хобі — літературу. «Для мене літати і писати, — говорив він, — це щось нерозривне і єдине. Важливо одне — діяти і в усьому розвивати в собі досконалість».

Антуан народився у Франції в Ліоні, в старовинній аристократичній родині. Щоправда, його батько, маючи графський титул, заробляв на життя, виконуючи обов'язки страхового інспектора.

Дитинство майбутнього письменника пройшло в старому замку, повному дивних скарбів і дітей (у сім'ї їх було п'ятеро). А ще була кішка, яка народжувала на сіннику, ластівки, що жили в парку, і кролики. Мати створила для своїх дітей атмосферу любові й домашнього затишку. Світ дитячих захоплень хлопчика був надзвичайно різноманітний: він писав вірші, малював, грав на скрипці, цікавився технікою.

Першим читацьким захопленням Антуана були казки Ганса Крістіана Андерсена. За ними йшли фантастичні романи Жуля Верна, які, за визнанням письменника, засліпили його «блиском величі і таємниці».

Коли прийшов час зробити вибір після коледжу, він рішуче кинувся на пошуки складних професій, справжніх, чоловічих. У Вище військово-морське училище в Парижі його не взяли. І тоді Антуан записався добровольцем у полк винищувальної авіації.

Небо було його мрією, домом, таким же рідним, як дім його дитинства, тільки не таким ласкавим. За довге льотне життя він отримав безліч поранень і каліцтв та, взявши в руки штурвал, знову був у чудовій формі, пілотом вищого класу.

У роки Другої світової війни Екзюпері літав в авіагрупі далекої розвідки. 31 липня 1944 року під час чергового бойового вильоту його літак був збитий над Середземним морем. Рішенням уряду Франції полковника ВПС графа Антуана де

Сент-Екзюпері нагородили орденом Почесного легіону по-смертно.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Неподалік їхнього будинку був аеродром, куди Антуан часто їздив на велосипеді. Коли йому минуло дванадцять, він уперше в житті піднявся в небо на літаку зі своїм знайомим льотчиком. Відтоді авіація назавжди ввійшла в його життя.
2. Подорослішавши, Антуан де Сент-Екзюпері здобув унікальну підготовку — засвоїв пілотування різних літаків, був і штурманом, і стрільцем, і механіком.
3. Загалом Антуан де Сент-Екзюпері налітав за життя 6500 годин. Він прокладав нові траси, літав над океаном і горами, морями й пустелями. Він рятував друзів, які зазнавали аварій, багато разів сам дивом уникав смерті, потрапивши в аварію.
4. А. де Сент-Екзюпері завжди був романтиком. Слово *Людина* він писав із великої літери, його цікавило найважливіше: обов'язок і вірність, дружба й кохання, діяльна любов до життя і людей, нетерпимість до зла.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Проти фашистів Сент-Екзюпері воював і як пілот, і як письменник. Він дивився Землю так, як перші космонавти: вони захоплювалися її красою і відчували, яка вона маленька і вразлива, як треба її берегти.

Герой його повісті-казки «Маленький принц» любить і прикрашає свою крихітну планету, проте лише на Землі дізнається, що є насправді любов, дружба, обов'язок. Умій віддавати людям душу і відчувати себе відповідальним за тих, кого ти любиш. Якщо ти «приручиш» чуже серце і віддаси натомість своє, то навколо тебе ніколи не буде порожнечі. Самотність людей, байдужість до того, що діється в світі, — ці біди потрібно долати спільними зусиллями.

Повість-казку «Маленький принц» вперше опубліковано 6 квітня 1943 року у Нью-Йорку. За рік було продано понад 140 мільйонів екземплярів по всьому світу, що поставило її в ряд книжок, які найбільше продаються.

«Маленького принца» перекладено понад 300 мовами — за цим показником повість поступається лише Біблії (яка перекладена 600 мовами).

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

(Уривки)

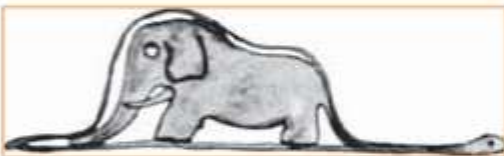
I

Коли мав я шість років, у книжці під назвою «Билиці» — там про тропічні ліси розповідалося — побачив якоесь химерний малюнок. На малюнку здоровезний удав ковтає якогось хижака. Ось копія того малюнка.

У книжці було написано: «Удав ковтає свою жертву цілою, не прожовуючи. Після цього він не може й ворухнутися, спить собі півроку, аж поки перетравить їжу».

Я чимало думав про сповнене пригод життя в джунглях та й собі намалював кольоровим олівцем мій перший малюнок. Малюнок №1. Ось що я зобразив.

Я показав цей твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх.
А мені на те:

— Чого б то капелюх нас лякав?

Але ж то був не капелюх. То був удав, що проковтнув слона. Тоді я зобразив удава в розрізі, аби дорослим було зрозуміліше. Їм завжди треба все тлумачити. Ось мій малюнок №2.

Дорослі порадили мені не малювати більше гаддя ні в натурі, ні в розрізі, а краще цікавитися географією, історією, математикою та граматиною. Отак і сталося, що я в шість років зрікся блискучої малярської кар'єри. Зазнавши провалу з малюнками №1 і №2, я геть зневірився в собі. Дорослі такі нетямовиті, а діти просто не в змозі розжовувати їм усе.

Отож я мусив обрати собі інше ремесло, і я навчився керувати літаками. Я облетів майже цілий світ. І географія, сказати по щирості, стала мені у великій пригоді.

Я умів з першого погляду одрізнити Китай од Арізони. То вельми корисно, надто як уночі з курсу зіб'єшся.

На своєму віку я зустрічав чимало всяких поважних людей і мав з ними стосунки.

Жив довго між дорослих. Бачив їх зовсім близько. І від того моя думка про них не покращала.

Коли мені здивався дорослий, людина нібито кмітлива, я поцікавився його думкою про свій малюнок №1, який я беріг. Хотілося знати, чи він справді може второпати. Але дорослий незмінно відповідав мені: «Це капелюх». Тоді я вже не говорив з ним ні про полозів, ні про тропічні ліси, ні про зорі. Я пристосовувався до його тями. Заводив з ним мову про гольф і бридж, про політику і краватки. І дорослий так тішився: познайомився з такою розважливою людиною.

II

Так жив я сам-один, не маючи нікого, з ким міг погостити-порадитися, аж до аварії, що спіткала мене шість років тому в Сахарі. Почав давати збої двигун мого літака. Ні механік, ні пасажирки зі мною не летіли, довелося поратися самому, хоч ремонт був складний. Тут таке: або пан, або пропав. Питної води я мав ледве на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тридев'ять земель від будь-якої людської оселі. Я був ще самотніший, ніж потерпілий на плоту посеред океану. Уявіть собі мій подив, коли на зорі мене збудив якийсь чудний голосочок.

Він сказав:

- Прошу... намалюй мені баранця.
- Га?
- Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене громом ударило. Старанно протер очі. Пильно роззирнувся навкруг. І побачив дивовижного хлопчика, що поважно мене розглядав. Ось його найкращий портрет, якого мені пощастило згодом намалювати.

Отож я виряченими від подиву очима дивився на цю прояву. Не забувайте, що я був за тридев'ять земель, на безлюдді. А проте зовсім не здавалося, щоб це хлоп'я заблукало або вкрай зморилося чи вмирає з голоду, спраги або зі страху. На око годі було сказати, що це дитина, яка загубилася серед пустелі,

запропастилася край світу. Нарешті до мене вернулася мова, і я сказав:

— А... що ти тут робиш?

Та він знову попросив тихо й вельми поважно:

— Прошу... намалюй мені баранця...

Я зроду не малював баранів і тому відтворив для нього один із двох малюнків, що тільки й умів малювати: удава в натурі. І здивувався коли хлоп'я одмовило:

— Та ні! Я не хочу слона в удаві. Удав дуже небезпечний, а слон надто здоровенний. У мене все маленьке. Мені треба баранця. Намалюй баранця.

І я намалював.

Він глянув пильно та й каже:

— Ні! Цей баранець зовсім хирявий. Намалюй іншого.

Я намалював.

Мій приятель усміхнувся лагідно й поблажливо:

— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а баранисько. Ще й рогатий...

Тоді я зобразив ще одного.

Та він забракував і цей малюнок:

— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб жив довго.

І тут мені терпець урвався — адже треба було якнайхутчій розбирати й лагодити двигун, — і я награмузляв такий малюнок.

І заявив:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, який тобі до вподоби.

Я був неабияк вражений, побачивши, як заяснів мій юний суддя:

— Саме такого я й хотів! Як ти гадаєш, багато паші треба для цього баранця?

— А хіба що?

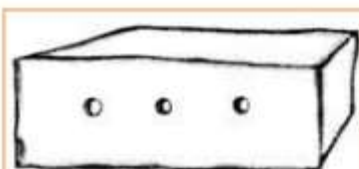
— Таж у мене вдома все маленьке.

— Йому, певне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранчика.

Хлопчик схилив голову над малюнком.

— Не такий він і маленький! Глянь-но, він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом.

III

Збігло чимало часу, поки я втямив, звідки він узявся. Маленький принц про все допитувався в мене, зате моїх питань, здавалося, не чув. Лише з випадково зронених слів мені по-малу все стало зрозумілим. Так, побачивши мій літак уперше (я не малюватиму літака — для мене це дуже морочливо), він спитав:

— Що то за штукovina?

— То не штукovina. Ця річ літає. Це літак. Мій літак.

І я гордо розтлумачив йому, що вмю літати. Тоді він вигукнув:

— Як? Ти упав з неба?

— Авжеж, — відказав я скромно.

— От дивина!

І маленький принц так голосно зареготав, що мені стало досадно. Я хочу, щоб моєму лихові бодай співчували. Потім він додав:

— Отже, і ти прибув з неба. А з якої планети?

Ось де розгадка його таємничої появи тут, у пустелі!

— То ти потрапив сюди з іншої планети? — гостро спитав я.

Та він не відповів. Розглядаючи мого літака, він тихо хитав головою:

— Але ж на ньому ти не міг прилетіти здалеку...

І надовго поринув у роздуми. Потім дістав з кишені мого баранця і почав роздивлятися цей скарб.

Уявляєте, як зацікавило мене оте напіввизнання, ота загадка про інші планети. Я спробував дізнатися більше.

— Звідки ж ти прибув, хлопче? Де твій дім? Куди ти хочеш забрати мого баранця?

На хвилю він замислився, потім промовив:

— Добре, що ти дав мені ящик: баранець тут ночуватиме, це буде його оселя.

— Атож. А коли ти шануватимешся, я дам тобі ще й мотузок, щоб припинати його удень. І пакіл.

Мої слова нібито прикро вразили маленького принца.

— Припинати? Яке безглуздя!

— Бач, коли його не припнеш, він залізе в шкodu або втече.

Пакіл — кілок.

Мій приятель знову засміявся:

— А куди ж, по-твоєму, йому тікати?

— Будь-куди. Просто перед собою, куди очі світять.

Тоді маленький принц зауважив серйозно:

— Пусте, у мене там усе дуже маленьке.

І дещо журливо додав:

— Коли йти просто перед собою, куди очі світять, то далеко не зайдеш.

IV

Так я довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета завбільшки десь із хату!

А втім, це й не так уже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як-от Земля, Юпітер, Марс, Венера, уже давно названих, є сила інших, і між них такі маленькі, що їх нелегко побачити навіть у телескоп. Коли астроном відкриває таку планетку, він дає їй не ймення, а номер. Називає, скажімо, астероїд 3251.

Я маю всі підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, астероїд В-612. Цей астероїд бачили лише раз, 1909 року, його помітив у телескоп один астроном турецький.

Астроном доповів тоді, навівши всі докази, про своє відкриття на міжнародному астрономічному з'їзді. Але він був одягнутий у східні шати, і йому ніхто не повірив. Отакі ті дорослі!

Я залюбки почав би цю повість так, як починають якусь казку. Почин би я вивів такий:

«Був собі маленький принц, і жив він на планетці, трошечки більшій від нього самого, і дуже тому принцові хотілося мати друга... «Ті, хто розуміється на житті, відразу б побачили, що все це щирісінька правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали лише для розваги. Мені стає дуже боляче, коли я згадую свого маленького приятеля й розповідаю про нього. Уже минуло шість років відтоді, як він зі своїм баранцем покинув мене. І я силкуюся розповісти про нього, щоб не забути його. Живий жаль бере, коли забувають друзів. Не кожен має друга. І я можу стати таким, як дорослі, котрі нічим не цікавляться, окрім своєї циферії. От я ще й тому купив коробочку з фарбами та олівці. Нелегко в мої літа знову братися до малювання,

якщо за все життя лише й зобразив, що удава в натурі та в розрізі — колись там у шість років! Я, звісно, намагатимусь якнайліпше передати схожість. Я зовсім не певен, що мені з цим пощастить. На одному малюнку виходить вдало, на іншому портрет зовсім не схожий. Я можу схибити і щодо зросту. Ось тут маленький принц завеликий. А он там він замаленький. Я вже вагаюсь, згадуючи барву його одягу. Тож мазюкаю і так і сяк, навмання. Можу, зрештою, помилитися і в деяких важливих подробицях. Ви вже даруйте. Мій приятель ніколи нічого мені не пояснював. Певне, гадав, що я такий самий, як і він. Але я, на жаль, не вмію побачити баранця крізь стінки ящика.

Певне, я трохи скидаюся на дорослих. Очевидно, дещо постарів.

V

Щодень я дізнавався щось про його планету, про те, як він покинув її і як мандрував по світах. Він розповідав про це поступово, і то принагідно. Отак третього дня я дізнався про трагедію з баобабами.

Це також сталося завдяки баранцеві. Маленького принца обсіли тяжкі сумніви, і він раптом спитав мене:

— А правда, що баранці їдять кущі?

— Авжеж, правда.

— О, я радий!

Я не второпав, чому так важливо, щоб баранці їли кущі. Але маленький принц додав:

— То вони їдять і баобаби?

Я сказав маленькому принцові, що баобаби не кущі, а височенні, з дзвіницю, дерева, і хоч би він привів навіть цілий табун слонів, то й вони не з'їдять і одного баобаба.

Почувши про табун слонів, маленький принц засміявся:

— Їх би довелося поставити один на одного...

А далі промовив розважливо:

— Баобаби, поки виростуть, бувають зовсім маленькі.

— А й справді. Але навіщо тобі, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— А то як же! — одказав він, ніби йшлося про щось цілком очевидне. І мені довелося добре поміркувати, поки я здогадався, в чому тут річ.

Справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли трава і бур'ян. Отож є там добре насіння доброго, корисного зілля і погане насіння поганого зілля, бур'яну. Але насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, аж поки якийсь насініні заманеться прокинутись. Тоді воно потягається і спершу несміливо пускає до сонця паросток — безневинну чарівну муравочку. Якщо це редиска або рожа, хай собі здорові ростуть. А коли це якийсь бур'ян, треба його одразу, як тільки розпізнаєш пагін, виполоти з корінням. Ну, а на планеті маленького принца було жахливе насіння... Це насіння баобабів. Земля на планеті була вражена тим насінням. А баобаб — така рослина, що коли не розпізнаєш її вчасно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить цілу планету. Він пониже її своїм корінням. А якщо планета дуже маленька, а баобабів забагато, вони роздеруть її на клапті.

— Є такий закон, — сказав мені згодом маленький принц. — Причепурився сам уранці, причепури гарненько і свою планету. Треба полоти баобаби зараз же, як тільки побачиш, що то не рожі, бо молоді пагінці рож і баобабів майже однакові. Ця праця дуже нудна, але зовсім легка...

VII

П'ятого дня, знов-таки завдяки баранцеві, я довідався про таємниці життя маленького принца. Він спитав зненацька, на-впростець, ніби це було наслідком довгих мовчазних роздумів:

- Якщо баранець їсть куці, то він і квіти їсть?
- Баранець їсть усе, що попадеться.
- Навіть квіти з колючками?
- Авжеж, навіть квіти з колючками.
- Навіщо ж тоді колючки?

Цього я не знав. Я саме порався: ніяк не міг одгвинтити в двигуні міцно закручений шуруп. Мене дуже турбувало, чим обернулася вимушена посадка: питної води лишалось обмаль, і я вже боявся найгіршого.

- Нащо ж ті колючки?

Як уже маленький принц про щось питав, він не заспокоювався, поки не діставав відповіді. Шуруп той дався мені взнаки, і я сказав навмання:

— Колючки ні на що не потрібні, квіти випускають їх просто од злості!

- О!

Відтак, трохи помовчавши, гукнув майже сердито:

— Я тобі не вірю. Квіти такі кволі. І простодушні. І вони підбадьорюють себе. Гадають, що колючі вони страшніші...

Я не відповів нічого. В ту хвилину я казав собі: «Якщо цей шуруп і зараз не піддасться, я розстрощу його молотком».

Маленький принц знов перебив мої думки:

— І ти гадаєш, що квіти...

— Де ж пак! Нічого я не гадаю! Я відповів тобі навмання. Я заклопотаний поважною справою!

Він глянув на мене здивовано.

— Поважною справою!

Він дивився на мене, на молоток у моїй руці, на чорні від мастила пальці, дивився, як я схилився над річчю, такою, в його очах, потворною.

— Ти говориш, як дорослі!

Мені стало соромно. А він додав безжально:

— Ти все плутаєш... ти все перекинув догори ногами!

Маленький принц і справді дуже розсердився. Труснув головою, і вітер розмаяв його золоту чуприну.

— Я знаю одну планету. Живе там такий собі червонопикий добродій. Він не понюхав ні разу жодної квітки. Зроду не глянув на зірку. Нікого ніколи не любив. Він тільки й робить, що підбиває цифри. І цілий день торочить: «Я людина поважна! Я людина поважна!» — достоту, як ти. І дметься з пихи. А насправді він не людина, він гриб.

— Що?

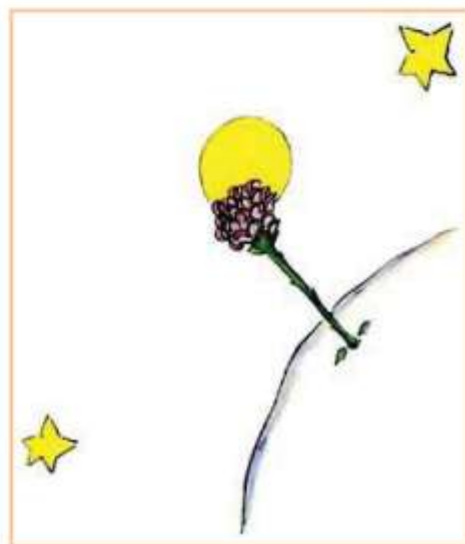
— Гриб!

Маленький принц аж поблід із гніву:

— Мільйони років у квітів ростуть колючки. І мільйони років баранці все ж їдять квіти. То хіба це не поважна річ — зрозуміти, чому вони так стараються випустити колючки, які їм нічого не дають? Хіба це не важливіше і не поважніше, ніж рахунки червонопикого гладуна? І коли я знаю квітку, яка є єдина на світі і росте лише на моїй планеті, а якийсь баранець одного ранку з'їсть її, не тямлячи навіть, що він накоїв, це теж, по-твоєму, байдуже? Він зашарівся, потім озвався знову:

— Якщо ти любиш квітку, яка існує єдина на світі і лише на одній з мільйо-

Обротька — прив'язь.

нів і мільйонів зірок, цього досить: милуєшся на зорі і чуєшся щасливий. Кажеш собі:

«Десь там і моя квітка...» Але коли баранець її з'їсть, це все одно, мовби всі зорі раптово згасли! І це, по-твоєму, байдуже!

Він більше не міг нічого сказати. Він раптом заридав. Спонучіло. Я відклав інструмент. Смішно було думати про молоток, про шуруп, про спрагу й смерть. На цій зірці, на планеті — на моїй планеті Земля — плакав маленький принц, і його треба було втішити! Я взяв його на руки і почав люляти. Я казав йому:

— Квітці, яку ти любиш, не загрожує ніяка небезпека... Я намалюю твоєму баранцеві обротьку... Намалюю для твоєї квітки броню... Я...

Я вже й не тямив, що кажу. Я здавався собі страшенно незграбним. Не знав, як підійти до нього, як прихилити його до себе... Вона така загадкова, ота країна сліз.

VIII

Незабаром я навчився краще розпізнавати ту квітку. На планеті маленького принца завше росли звичайні прості квіти — вони мали нерясно пелюсток, місця займали мало й нікого не турбували. Вони розпускалися вранці в траві, а надвечір никли.

А та квітка проклюнулась із насінини, занесеної невідомо звідки, і маленький принц викохував той пагінчик, такий неподібний до інших билинок. А що, як це якась одміна баобаба? Та кущик незабаром перестав рости, і на ньому виліз пуп'янок. Маленький принц ізроду не бачив ще таких буйних пуп'янків і відчував, що от-от станеться якесь диво. Одначе квітка, схована в своїй зеленій світличці, ще не була готова, вона все чепурилася. Старанно добирала барви. Вона виряджалася поволі, приміряючи одну по одній пелюстки. Вона не хотіла виходити скуйовджена, як самосійний мак. Вона хотіла показатись у всій своїй пишноті.

Авжеж, вона була така чепурушка! Таємниче вбирання тривало багато днів. Аж от якось уранці, тільки встало сонце, квітка розпустилась.

Як дбайливо вона готувалася, стільки поралася, а нині, позіхаючи, сказала:

— Ох! Я ледве прокинулась!.. Даруйте мені... Я ще зовсім не зачесана...

Маленький принц не тямився од захвату:

— Яка ви гарна!

— Правда? — тихо озвалася квітка.— І народилась я разом із сонцем...

Маленький принц, звісно, здогадався, що красуня не надто скромна, зате вона була така прегарна!

— Здається, пора снідати, — додала вона по хвили.— Прошу, потурбуйтеся про мене...

Збентежений маленький принц розшукав поливальницю й полив квітку.

Скоро з'ясувалося, що красуня гордовита й вередлива, і маленький принц попомучився з нею. Якось, мовлячи про свої чотири колючки, вона заявила йому:

— Хай приходять хоч тигри пазуристі — не страшно!

— На моїй планеті тигри не водяться, — відказав маленький принц, — а потім тигри не їдять трави.

— Я не трава, — стиха кинула квітка.

— О, пробачте...

— Тигрів я не боюся, зате терпіти не можу протягів. У вас немає ширми?

«Не може терпіти протягів... для рослини кепсько, — подумав маленький принц.— З цією квіткою морока та й годі...»

— Увечері накрийте мене ковпаком. У вас тут надто холодно. Дуже незатишна планета. Там, звідки я прибула...

І затнулася. Її занесло сюди ще зернинкою. Вона нічого не могла знати про інші світи. Навіщо брехати, коли тобі так легко завдати брехню! Красуня знітилася і кахикнула раз-другий — хай маленький принц відчує свою провину.

— То де ж та ширма?

— Я збирався саме по неї піти, але ж ви говорили до мене!

Тоді вона закахикала дужче — вирішила покарати його гризотами сумління.

Отож маленький принц, хоч він і любив прегарну квітку, пройнявся якоюсь недовірою. Порожні необов'язкові слова він узяв близько до серця і відчув себе нещасливим.

— Не треба було слухати її, — довірливо мовив він мені якимось.— Ніколи не треба слухати квітів. Треба просто милуватися ними і дихати їхніми пахощами. Моя квітка напахтила всю мою планету, а я не умів нею тішитися. Оті балачки про тигрячі пазури... вони б мали зворушити мене, а я розгнівався...

А ще він признавався:

— Тоді я ще нічого не розумів! Треба було зважати не на слова, а на діла. Вона впоювала мене своїм ароматом, ряхтіла, як сонце. То чом би я мав від неї тікати?

Адже за тими її нелукавими хитрощами я мав би вгадати ніжність. Квіти-бо такі свавільні! Але я був занадто молодий, щоб уміти любити.

ІХ

Мені здається, що він утік з мандрівними птахами. Вранці того дня ретельно попорав свою планету. Дбайливо прочистив діючі вулкани. Два вулкани в нього діяли. На них було дуже зручно розігрівати сніданок. А ще він мав один погаслий вулкан. Але, сказав він собі, мало що може статися! Отож він прочистив і згаслий вулкан. Добре прочищені вулкани горять тихо й рівно, без виверження. Виверження вулкана — все одно що пожежа в комині, як там загориться сажа. Земляни, звісно, вулканів не прочистять: для цього ми замалі. Тим-то вони й завдають нам стільки лиха.

Зажурений маленький принц вирвав також останні пагінці баобабів. Він гадав, що ніколи більше не вернеться. Але того ранку звична праця здавалася йому такою любовою. А коли востаннє полив квітку й лагодився накрити її ковпаком, йому навіть збиралося на плач.

— Прощавайте, — мовив він квітці.

Красуня не відповіла.

— Прощавайте, — сказав він ще раз.

Вона кахикнула. Не від застуди.

— Я була нерозумна, — озвалася нарешті квітка. — Даруй мені. І спробуй бути щасливим.

І ні слова докору. Маленький принц був вражений. Стояв, збентежений і знічений, з скляним ковпаком у руці. Не розумів, звідки ця погідна ніжність.

— Авжеж, я люблю тебе, — почув він. — Моя вина, що ти цього не знав. Але це пусте.

Ти був такий самий дурненький, як і я. Спробуй знайти свою долю... Облиш цей ковпак, він уже мені не потрібний.

— А вітер...

— Не так я вже й застуджена... Нічна прохолода піде мені на користь. Я ж квітка.

— А звірята...

— Слід перетерпіти, коли заведеться дві-три гусениці: я ж хочу познайомитися з метеликами. Здається, вони прегарні.

Та й хто ж мене провідуватиме? Ти-бо будеш далеко. А великих звірів я не боюся. Я теж пазуриста.

І простодушно показала свої чотири шпичаки. Потім дала:

— Та не барися, це мене дратує. Намислив іти, то йди.

Бо не хотіла, аби маленький принц бачив, як вона плаче. То була дуже гонориста квітка...

ХІІІ

Четверта планета належала ділкові. Цей чолов'яга був такий заклопотаний, що коли прийшов маленький принц, навіть голови не звів.

— Добридень, — сказав маленький принц. — У вас погасла цигарка.

— Три та два — п'ять. П'ять та сім — дванадцять. Дванадцять та три — п'ятнадцять. Добридень. П'ятнадцять та сім — двадцять два. Двадцять два та шість — двадцять вісім. Нема коли прикурити. Двадцять шість та п'ять — тридцять один.

Ху! А всього виходить п'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять один.

— П'ятсот мільйонів чого?

— Га? Ти ще тут? П'ятсот мільйонів... уже не знаю чого... У мене стільки роботи!

Я людина поважна, мені нема коли язика чесати! Два та п'ять — сім...

— П'ятсот мільйонів чого? — повторив маленький принц: питаючи про щось, він не заспокоювався, поки не діставав відповіді.

Ділок зрозумів, що йому не дадуть спокою.

— Отих маленьких штучок, що їх іноді можна бачити в повітрі.

— Це що ж, мухи?

— Та ні, такі дрібненькі, блискучі.

— Бджоли?

— Та ні. Дрібненькі золоті штучки, що викликають мрії у ледацюг. А я людина поважна. Мені мріяти нема коли.

— А-а! Це зорі!

— От-от, зорі.

— П'ятсот мільйонів зірок? А що ж ти з ними робиш?

— П'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять одна. Я людина поважна, я люблю точність.

— То що ж ти робиш із тими зірками?

— Що роблю?

— Так.

— Нічого. Я ними володію.

— Володієш зірками?

— Так.

— Але я вже бачив короля, який...

— Королі нічим не володіють. Вони лише правлять. Це велика різниця.

— А нащо тобі володіти зірками?

— Щоб багатим бути.

— А нащо бути багатим?

— Щоб купувати ще нові зірки якщо їх там хтось відкриє.

— А як можна володіти зірками?

— Зірки, вони чії? — буркотливо спитав ділок.

— Не знаю. Нічії.

— Отже, вони мої, бо я перший до цього додумався.

— І цього досить?

— Авжеж. Коли ти знайдеш діамант, який не належить нікому, то він твій. Коли ти знайдеш острів, який не належить нікому, то він твій. Коли тобі першому спаде якась думка, ти береш на неї патент: вона твоя. Я володію зорями, бо до мене ніхто не здогадався ними заволодіти.

— Оце правда, — мовив маленький принц. — І що ж ти з ними робиш?

— Завідую ними, — відказав ділок. — Лічу їх і перелічую. Це дуже важко. Але я людина поважна.

Однак маленького принца ще це не вдовольнило.

— Якщо я маю шовкову хустинку, я можу пов'язати її на шию й забрати з собою, — мовив він. — Якщо я маю квітку, я можу її зірвати і взяти з собою. А ти ж не можеш забрати зорі?

— Ні, зате я можу покласти їх у банк.

— Як це розуміти?

— А так: пишу на папірці, скільки в мене зірок. Потім кладу цього папірця до шухляди й замикаю її на ключа.

— Та й усе?

— Цього досить.

«Цікаво! — подумав маленький принц. — І навіть поетично. Але це не дуже серйозно!»

Що серйозно, а що несерйозно — маленький принц розумів по-своєму, зовсім не так, як дорослі.

— Я маю квітку, — сказав він, — і щоранку її поливаю. У мене три вулкани, я щотижня їх прочищаю. Усі прочищаю: і діючі, і погаслий. Мало що може статися. І моїм вулканам, і моїй квітці корисно, що я ними володію. А зорям від тебе нема ніякої користі...

Ділок відкрив рота, але так і не здобувся на відповідь, і маленький принц рушив далі.

«Дорослі таки справді дивацьке поріддя», — простодушно казав він собі в дорозі.

XVII

...Потрапивши на Землю, маленький принц не побачив ані лялечки і вельми здивувався. Він уже злякався, що помилково залетів на якусь іншу планету, аж тут у піску ворухнулося кільце такої барви, наче місяць.

— Добри вечір, — мовив про всяк випадок маленький принц.

— Добри вечір, — відповіла гадюка.

— На яку це планету я потрапив?

— На Землю, — мовила гадюка. — До Африки.

— Ага. То що, на Землі нема нікого?

— Це пустеля. В пустелях ніхто не живе. Земля велика, — сказала гадюка.

Маленький принц присів на камінь і звів очі до неба.

— От цікаво — чому зорі світяться, — сказав він. — Мабуть, щоб кожен рано чи пізно міг відшукати свою зірку. Диви, он моя планета — саме над нами. Але як до неї далеко!

— Гарна планета, — мовила гадюка. — А чого ти сюди завітав?

— Я посварився з одною квіткою, — зітхнув маленький принц.

— Ага, он воно що...

І обоє змовкли.

— А де ж люди? — знов озвався нарешті маленький принц. — У пустелі все-таки самотньо...

XX

Довго простував маленький принц пісками, скелями й снігами і набрів зрештою на дорогу. А всі дороги провадять до людей.

— Добридень, — промовив він

Рожа — народна назва троянди.

Перед ним був садок, повний квітучих рож.

— Добридень, — відгукнулися рожі.

Маленький принц поглянув на них. Усі вони скидалися на його квітку.

— Хто ви? — спитав він, вражений.

— Ми — рожі, — відказали квіти.

— Он як... — сказав маленький принц.

І почувся дуже нещасливим. Його квітка запевняла його, що вона на всьому світі одна така. А ось тут буяло п'ять тисяч таких самих квіток, лише в одному саду!

«Як би вона досадувала, коли б побачила це! — помислив маленький принц. — Вона б страшенно закахикала і вдала, що помирає, аби лише не стати смішною. А мені довелося б удавати, ніби я доглядаю її, бо ж інакше, аби принизити й мене, вона справді могла б умерти...»

А потім він ще сказав собі: «А я гадав, що маю такий скарб — єдину в світі квітку, а то звичайнісінька рожа. Проста рожа і три вулкани заввишки до колін, і то один з них погас, певне, назавжди — цього замало, щоб величати себе принцом...»

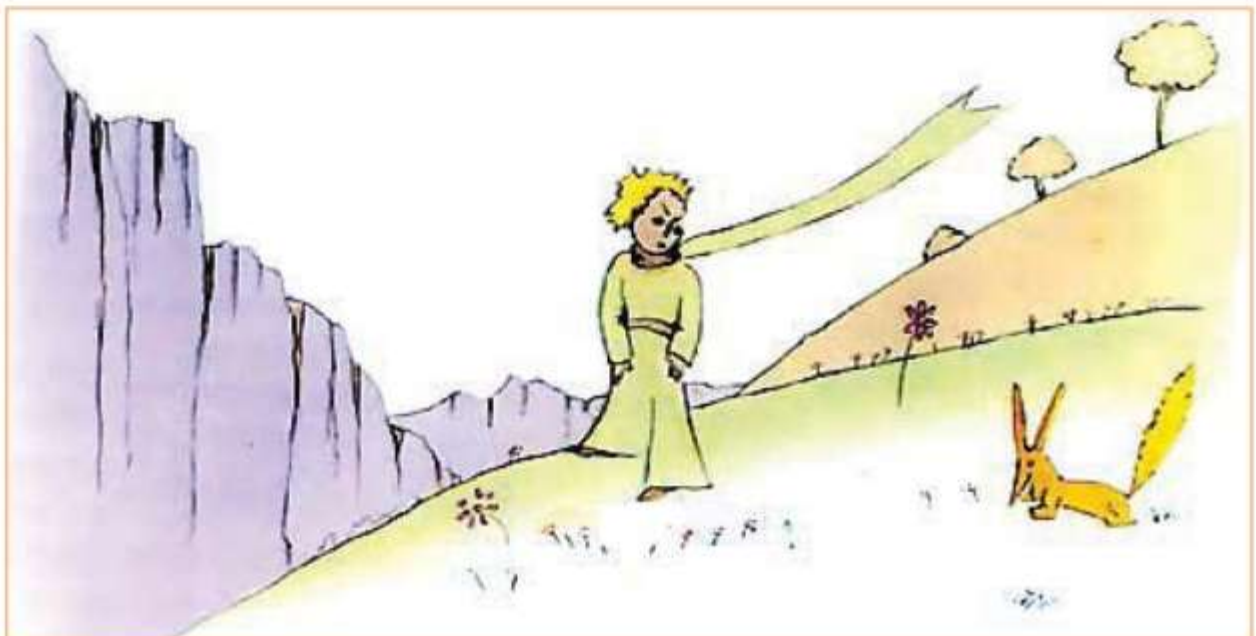
Він упав на траву й заплакав.

XXI

Отоді-то й показався лис.

— Добридень, — мовив лис.

— Добридень, — звичайненько відказав маленький принц і озирнувся, та нікого не побачив.

— Осьдечки я, — озвався голос, — під яблунею.

— Хто ти? — спитав маленький принц. — Ти такий гарний!

— Я лис, — відповів той.

— Пограйся зі мною, — попрохав маленький принц. — Мені так журно...

— Я не можу з тобою гратися, — мовив лис. — Я не приручений.

— О, даруй, — сказав маленький принц. Але подумав і додав:

— А що означає — приручити?

— Ти нетутешній, — сказав лис. — Що ти тут шукаєш?

— Шукаю людей, — відповів маленький принц. — А що означає — приручати?

— Люди, — мовив лис, — мають рушниці і ходять на лови. Це так ускладнює життя. А ще вони розводять курей. То єдина користь від людей. Ти шукаєш курей?

— Ні, — сказав маленький принц. — Я шукаю приятелів. А що означає — приручати?

— Це поняття давно забуте, — мовив лис, — Воно означає: прихилити до себе...

— Прихилити до себе?

— Авжеж, — мовив лис. — Ти для мене поки що лише маленький хлопчик, достоту такий, як сто тисяч інших. І ти мені не потрібний. І я тобі теж не потрібний. Я для тебе всього тільки лис, достоту, як сто тисяч інших лисів. Та як ти мене приручиш, ми станемо потрібні одне одному. Ти будеш для мене єдиний на цілім світі. І я буду для тебе єдиний на цілім світі...

— Я вже трошки розумію, — проказав маленький принц. — Є одна рожа... мабуть, вона мене приручила...

— Цілком можливо, — відповів лис. — На Землі чого тільки не побачиш...

— О, це не на Землі, — заперечив маленький принц.

Лис нібито дуже здивувався.

— На іншій планеті?

— Так.

— А мисливці є на тій планеті?

— Нема.

— Як цікаво! А кури є?

— Нема.

— Ех, світ недосконалий! — зітхнув лис.

А потім знову повернувся до того самого:

— Одноманітне в мене життя. Я полюю на курей, а люди полюють на мене. Всі кури однакові, і люди всі однакові. І я нуджусь. Але як ти мене приручиш, моє життя буде ніби сонцем осяяне. Я знатиму твою ходу й розрізнятиму її серед усіх інших.

Почувши чийсь кроки, я ховаюся в нору. Зате твоя хода, як музика, викличе мене з нори. А потім — дивись! Бачиш, он там, на ланах, досягає пшениця? Я не їм хліба. Збіжжя мені ні до чого. Пшеничні лани не ваблять мене. І це сумно. Але в тебе чуб ніби золотий. І як добре буде, якщо ти мене приручиш! Золоте збіжжя нагадуватиме мені про тебе. І я полюблю шелест колосся на вітрі...

Лис замовк і довго глядів на маленького принца. А потім попросив знову:

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б радо, — відмовив маленький принц, — але в мене обмаль часу. Мені ще треба знайти приятелів і узнати багато всяких речей.

— Узнати можна лише те, що приручиш, — мовив лис. — Людям уже бракує часу щось узнавати. Вони купують готові речі в торгівців. Але ж немає таких торгівців, що продавали б приятелів, і тим-то люди не мають приятелів. Як хочеш мати приятеля — приручи мене! — А що для цього треба зробити? — спитав маленький принц.

— Треба бути дуже терплячим, — відказав лис. — Спершу ти сядеш трошки далі від мене на траву, ось так. Я краєчком ока позиратиму на тебе, дивитимусь, а ти мовчатимеш. Мова — це джерело непорозуміння. Але щодня ти сідатимеш трошки ближче...

Назавтра маленький принц прийшов знову.

— Краще, якби ти приходив о тій самій порі, — попросив лис. — Якщо ти прийдеш, скажімо, о четвертій дня, то я вже з третьої години відчуватиму себе щасливим. О четвертій я вже почну хвилюватися і непокоїтися. Я узнаю ціну щастю. А як ти приходитимеш коли попало, то я ніколи не знатиму, на яку годину готувати своє серце... Повинні бути обряди.

— А що таке обряд? — поцікавився маленький принц.

— Це теж річ давно забута — розтлумачив лис. — Це те, що робить один день несхожим на інші дні, одну годину — на всі інші години. Є, приміром, такий обряд у двох мисливців. У четвер вони танцюють з сільськими дівчатами. І який же це чудовий день — четвер! Я йду на прогулянку й доходжу

аж до виноградника. А якби мисливці танцювали коли попало, всі дні скидалися б один на один і я зовсім не мав би дозвілля.

Так маленький принц приручив лиса. І коли настала пора прощатися, лис казав:

— О, я плакатиму по тобі.

— Сам винний, — мовив маленький принц. — Я ж не хотів тобі нічого лихого, а ти зажадав, щоб я тебе приручив...

— Авжеж, — згодився лис.

— Але ж ти плакатимеш! — мовив маленький принц. — Виходить, ти нічого не вигadaв.

— Вигадав, — заперечив лис. — Згадай, що я казав про золоте збіжжя.

Він замовк. Потім додав:

— Піди ще поглянь на рожі. Ти зрозумієш, що твоя рожка — єдина на світі. А як вернешся попрощатися зі мною, я подарую тобі одну таємницю.

Маленький принц пішов глянути на рожі.

— Ви нітрохи не схожі на мою рожу, — мовив він їм. — Ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він нічим не різнився від ста тисяч інших лисів. Але я з ним заприятелював, і нині він — єдиний в усьому світі.

Рожі дуже зніяковіли.

— Ви дуже гарні, але порожні, — сказав іще маленький принц. — Задля вас не схочеться померти. Звісно, випадковий перехожий і про мою рожу подумає, що вона така сама, як і ви. Але вона одна-єдина, над усе найдорожча. Я-бо полив її. Я-бо накрив її склянним ковпаком. Я-бо затулив її ширмою. Я-бо нищив задля неї гусінь, лишив тільки двох чи трьох, щоб повиводились метелики. Я чув, як вона нарікала і як хвалилась і навіть як замовкала. Рожка ця — моя.

І маленький принц вернувся до лиса.

— Прощавай... — мовив він.

— Прощавай, — відповів лис. — Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачиш очима.

— Найголовнішого не побачиш очима, — повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.

— Твоя рожка дорога тобі тому, що ти присвятив їй стільки часу.

— Моя рожа дорога мені... — повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.

— Люди забули цю істину, — мовив лис, — але ти не забувай. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив. Ти відповідаєш за свою рожу.

— Я відповідаю за свою рожу, — повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.

Переклад з французької Олега Жупанського за редакцією Анатолія Перепаді та Івана Малковича

Діалог мистецтв

За повістю-казкою «Маленький принц» знято чотири кінофільми, два мультфільми, два мультсеріали, аніме-серіал, поставлено балет, мюзикл і численні театральні вистави. За сюжетом повісті-казки Антуана де Сент-Екзюпері створюють ігри. Про маленького принца пишуть пісні, знімають кліпи, йому присвячують вірші, ставлять пам'ятники, його згадують у різних творах.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Алегорія — це інакомовлення. Під зображеними в алегоричному творі істотами маються на увазі інші особи, речі.

■ Пам'ятник маленькому принцу у м. Дніпро в парку Лазаря Глоби

ВІДЧУВАЮ

1. Чим незвичайна повість-казка А. де Сент-Екзюпері? Що в ній вас особливо зацікавило?
2. Яке враження склалося у вас про її героїв — пілота-оповідача, маленького принца, лиса?

ДУМАЮ

3. Подумайте, чому пілот і маленький принц заприятелювали після малюнка баранця в коробці? Що спільного в них у сприйнятті світу?
4. Маленький принц прибирав свою планету: щоранку виполював баобаби, щотижня чистив вулкани. Як він пояснює необхідність своєї праці? Прочитайте виразно уривок про баобабів.
5. Поміркуйте, чому знання про навколишній світ і турбота про нього такі важливі?

6. Прочитайте за ролями діалог маленького принца з ділком (розділ XIII). Дайте розгорнуту відповідь на запитання: що таке серйозне ставлення до життя?
7. Повість-казку А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» називають **алегоричною**. Поясніть призначення в казці «Маленький принц» образів рожі і лиса.
8. Про які найголовніші людські почуття і обов'язки дізнався маленький принц на Землі?
9. «Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали лише для розваги», — написав автор у IV розділі. Розкажіть, як ви читали повість про маленького принца. Які розділи її стали вашими улюбленими?

ТВОРЧИСТЬ

10. Повість-казку «Маленький принц» автор проілюстрував сам. А які ілюстрації до цього твору хотілось би створити вам? Об'єднайтеся у пари або групи, обговоріть і намалюйте власні ілюстрації до «Маленького принца». Створіть у класі виставку ілюстрацій.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Перегляньте за інтернет-джерелами французький мультфільм «Маленький принц» за повістю-казкою А. де Сент-Екзюпері (режисер Марк Осборн) та підготуйте 1–2 запитання для його обговорення з однокласниками та однокласницями.

5.2 Джеймс Олдрідж. «Останній дюйм»

Джеймс Олдрідж (1918 — 2015) — англійський письменник, журналіст, австралієць за походженням, автор багатьох романів, повістей та оповідань. Герої його книжок — сміливі, мужні люди, які мають свою життєву позицію і вміють відстояти її. Чимало творів Олдрідж написав для дітей. Серед них повісті «Дивовижний монгол», «Зламана сідло», оповідання «Хлопчик з лісового берега», «Останній дюйм» та інші.

■ Джеймс Олдрідж.
Фото XX ст.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Майбутній письменник народився в Австралії, в багатодітній родині. З 14 років почав працювати: допомагав батькові редагувати газетні статті та репортажі. Поєднував роботу з навчанням.
2. Коли Олдріджу виповнилося 20 років (в 1938 р.), сім'я переїхала до Лондона. Хлопець навчався в Оксфордському університеті, вивчав економіку; водночас записався в авіаційну школу, мріяв стати пілотом.
3. Під час Другої світової війни працював журналістом та військовим кореспондентом, побував у багатьох країнах Європи, Америки, Азії. Письменник був активним борцем за мир.
4. Довгий час Олдрідж жив у Каїрі, столиці Єгипту, якому присвятив книгу «Каїр. Біографія міста» (1969).

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Перебуваючи в Єгипті, Джеймс Олдрідж відвідав знамениту Акулячу бухту, де вів ризиковані підводні зйомки. Це знайшло відображення в його оповіданнях «Останній дюйм» і «Акуляча клітка», які сприймаються не як екзотичні замальовки, а як своєрідні притчі про становлення людини, про духовне зближення батька та сина, про мужність і сміливість.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ**ОСТАННІЙ ДЮЙМ***(Скорочено)*

— Найголовніше — це правильно розрахувати, — сказав Бен. — Коли вирівнюєш літак, треба, щоб відстань до землі була шість дюймів. Не фут і не три, а рівно шість дюймів! Якщо вище — стукнешся під час посадки, і літак буде пошкоджено. Надто низько — наскочиш на горбик і перекинешся. Головне — останній дюйм.

Деві кивнув. Він уже це знав.

— Бачиш! — закричав батько. — Шість дюймів. Коли він почне сідати, я беру ручку на себе. Отак! — сказав він, і літак торкнувся землі легко, мов сніжинка. — Останній дюйм! — Бен зразу ж вимкнув мотор і натиснув на ножні гальма. Ніс літака

Дюйм — 2,54 см.
Фут — 30,48 см.

■ Тут і далі ілюстрації Г. Філіповського

задерся вгору, а гальма не дали йому зануритись у воду — до неї лишилося шість чи сім футів...

Двоє льотчиків повітряної лінії, які відкрили цю бухту, назвали її Акулячою — не через форму, а через її мешканців. У ній завжди водилася сила-силенна великих акул, які запливали з Червоного моря. Бен і прилетів сюди, власне, заради акул, а тепер, коли потрапив у бухту, зовсім забув про хлопчика і тільки часом давав йому розпорядження: допомогти розвантажувати речі, закопати мішок з продуктами в мокрий пісок, змочити пісок морською водою, подавати інструменти і всякі дрібниці, потрібні для акваланга і камер.

— А сюди хтось заходить коли-небудь? — запитав Деві.

Бен був надто зайнятий, щоб звертати увагу на те, що питає хлопчик, але все ж, почувши запитання, похитав головою:

— Ніхто! Ніхто не може сюди потрапити інакше, як легким літаком.

Більше Деві ні про що не питав. Коли він про що-небудь запитував батька, голос його зразу ставав сумним: він наперед чекав різкої відповіді. Тепер хлопчик уже й не пробував розмовляти і мовчки виконував те, що йому наказували. Він уважно спостерігав, як батько готує свій акваланг і кіноапарат для підводних зйомок, збираючись опуститися в напрочуд прозору воду, щоб знімати акул.

— Гляди ж, не підходь до води! — наказав батько.— Акули неодмінно спробують відкусити від тебе шматок, особливо коли сплинуть на поверхню. Не смій навіть ступати в воду!

Деві кивнув.

Бену хотілося чим-небудь утішити хлопчика, але за багато років йому ні разу не вдалося цього зробити, а тепер було пізно. Коли Бен вирушав у політ (а це бувало майже завжди, відтоді як хлопчик народився, почав ходити, а потім став підлітком), він подовгу не бачив сина. Так було в Колорадо, у Флориді, в Канаді, в Ірані, в Бахреїні і тут, у Єгипті. Це його дружина, Джоанна, мала подбати, щоб хлопчик ріс жвавим і веселим.

Спочатку він старався завоювати прихильність хлопчика. Та хіба встигнеш чогось добитися за короткий тиждень, прожитий удома, і хіба можна назвати домом чужоземне селище в Аравії, яке Джоанна ненавиділа й щоразу згадувала тільки для того, щоб посумувати за тихими росяними вечорами, ясними морозними зимами і спокійними університетськими вуличками рідної Нової Англії? Він одвезе до неї хлопчика, і тепер, коли вона живе там, де їй хочеться, Джоанна, можливо, зуміє пробудити в собі хоч якусь цікавість до дитини. Поки що дружина не виявила ніякої цікавості, а минуло вже три місяці відтоді, як вона поїхала додому.

— Затягни на мені цей ремінь! — звелів він Деві. — На спині в нього був важкий акваланг. — Дай мені маску!

Деві передав йому маску із скляним забралом.

— Мене не буде хвилин двадцять. Потім я піднімусь, і ми поснідаємо, бо сонце вже високо. Ти поки що обклади камінням колеса машини і посидь під крилом у затінку. Зрозумів?

— Зрозумів, — відповів Деві.

Взявши в рот трубку й опустивши вниз кіноапарат, щоб той своєю вагою тягнув його на дно, Бен зник під водою.

Деві відчув свободу. Кругом на цілих сто миль не було нікого, і він міг посидіти в літаку та добре його роздивитись. Але запах, що йшов від літака, знов запаморочив йому голову. Хлопець виліз і облив водою пісок, де лежала їжа, а потім сів і став дивитись, чи не з'являться акули, яких знімав його батько. Під водою нічого не було видно, і в розпеченій тиші, залишившись сам один, — про що він не жалкував, хоч і гостро відчував свою самотність, — хлопчик роздумував, що ж з ним буде, якщо батько так ніколи й не впливе з морської глибини.

Бен, притулившись спиною до корала, мучився з клапаном, що регулює подачу повітря. Він опустився неглибоко, не більше як на двадцять футів, але клапан працював нерівномірно,

і йому доводилося з зусиллям втягувати повітря. А це дуже втомлювало і було не зовсім безпечно.

Акул було багато, але вони тримались на відстані. Вони ніколи не підпливали так близько, щоб на них можна було як слід націлити об'єktiv. Доведеться після обіду приманити їх до себе. Для цього він взяв у літак пів кінської ноги; загорнута в целофан, вона лежала закопана в піску.

— Цього разу, — сказав він собі, шумно випускаючи пухирці повітря, — я вже назнімаю їх не менше як на три тисячі доларів.

Телевізійна компанія платила йому по тисячі доларів за кожні п'ятсот метрів фільму про акул і тисячу доларів окремо за зйомку молота-риби. Але в цих водах молот-риба не водиться. Його цікавив великий орляк, який жив під навісом коралового рифу. За нього теж платили п'ятсот доларів, їм потрібен був кадр з орляком на відповідному фоні. Підводний кораловий світ, що кишів тисячами риб, був добрим фоном, а сам орляк лежав у своїй кораловій печері.

— Ага, ти ще тут! — сказав Бен тихенько.

Риба була чотири фути завдовжки, а важила один бог знає скільки. Вона поглядала на Бена із своєї схованки, як і минулого разу — тиждень тому. Жила вона тут, мабуть, не менше ста років. Лягнувши у неї перед мордою лапами, Бен примусив її податися назад і зробив добрий кадр з панорами, коли риба не поспішаючи, але сердито пішла головою вниз, на дно.

Поки що це було все, чого він добився. Акули нікуди не дінуться й після обіду. Йому треба берегти повітря, тому що балони ніяк не перезарядиш тут на березі. Обернувшись, Бен відчув, як повз його ноги прошелестіла плавниками акула. Поки він знімав орляка, акули зайшли йому в тил.

— Ану, геть звідси, капосні душі! — закричав він, випускаючи величезні пухирі повітря.

Вони відпливли: голосне булькання сполохало їх. Піщані акули пішли на дно, а акула-кішка попливла на рівні його очей, уважно стежачи за ним. Таку криком не злякаєш. Бен притулився спиною до рифу і раптом відчув, як його руку обпекло гострим виступом корала. Але він не спускав очей з кішки до того часу, поки не вплив на поверхню. Навіть і тоді він тримав голову під водою, щоб стежити за кішкою, яка помалу наближалася до нього. Бен незграбно відступив за вузький край рифу над поверхнею моря, перевернувся і пройшов останній дюйм шляху до безпечного місця.

Авантюрист — нерозважливий, шукач пригод.

— Мені ця погань зовсім не подобається! — сказав він уголос, виплюнувши з рота воду.

І тільки тут він помітив, що над ним стоїть хлопчик. Бен зовсім забув про його існування і не знайшов за потрібне пояснити, кого стосуються ці слова.

— Виймай сніданок з піску і приготуй їжу на брезенті, в затінку під крилом літака. Кинь-но мені великий рушник.

Деві дав йому рушник, і Бену довелось миритися з життям на сухій, гарячій землі. Він відчув, що зробив велику дурницю, взявшись за таку роботу. Він був добрим льотчиком по нерозвіданих трасах, а зовсім не якимсь авантюристом, що ганяється за акулами з підводним кіноапаратом. І все-таки йому пощастило, що він дістав хоч цю роботу. Йому дали напрокат апаратуру, а він найняв маленький «Остер» у єгипетській льотній школі.

Гроші, які Бен старанно заощаджував два роки, літаючи над розпеченою пустелею, давали можливість дружині добре жити в Кембріджі. Тих невеликих коштів, що в нього лишилися, вистачало на утримання його самого, хлопчика, французької жінки із Сирії, яка доглядала дитину, і маленької квартирки в Каїрі, де вони жили утрюх.

Поки вони мовчки їли, Бен перемотав плівку у французькому кіноапараті, полагодив клапан акваланга.

— А хто-небудь знає, що ми тут? — спитав Деві батька, коли той знову збирався спуститися під воду.

— Ніхто не знає, що ми тут, — сказав Бен. — Ми дістали в єгиптян дозвіл летіти в Хургаду. Вони не знають, що ми залетіли так далеко. І не повинні знати. Це ти запам'ятай.

— А нас можуть знайти?

Бен подумав, що хлопчик боїться, чи не звинуватять їх у чомусь недозволеному. Діти завжди бояться, що їх спіймають на гарячому.

— Ні, прикордонники нас не знайдуть. З літака вони навряд чи помітять нашу машину. А сухоходом ніхто сюди не добереться, навіть на віллісі. — Він показав на море. — І звідти ніхто не прийде: там рифи...

Вілліс — джип, автомобіль підвищеної прохідності.

— Невже ніхто-ніхто про нас не знає? — тривожно запитав хлопчик.

— Я ж кажу, що ні! — роздратовано відповів батько. Але раптом зрозумів,

хоч і пізно, що Деві непокоїть не страх бути пійманим, він просто боїться лишитися сам. — Ти не бійся, — промовив Бен грубувато, — нічого з тобою не станеться!— Я пробуду під водою лише півгодини.

Занурившись у воду разом із принадою з конини, Бен міцно прив'язав м'ясо телефонним дротом до корала, щоб акулам важче було його відірвати, і відступив у невелику нішу, щоб захистити себе ззаду.

Акули прийшли зразу ж, почувши запах крові. Вони не пливли і навіть не ворушили плавниками; вони летіли вперед з великою швидкістю, наче сірі ракети. Підійшовши до м'яса, акули трохи звернули вбік, на ходу відриваючи шматки.

Він зняв на плівку все: наближення акул до цілі, якусь дерев'яну манеру роззявляти пащу, наче в них боліли зуби, пожадливий пакосний укус — найогидливіше видовисько, яке йому доводилось бачити в житті. Як і кожен підводник, він їх ненавидів і дуже боявся, але не міг не захоплюватись ними.

Бен глянув на камеру і пересвідчився, що плівка кінчилась. Підвівши очі, він побачив, що вороже настроєна акула-кішка пливе просто на нього.

— Геть! Геть! Геть! — загорлав Бен у трубку.

Кішка на ходу повернулася на бік, і Бен зрозумів, що вона зараз кине на нього. Тільки в цю мить він помітив, що руки і груди в нього вимазані кров'ю від кінського м'яса. Бен прокляв свою необережність. Але докоряти собі було безглуздо і пізно, і він почав відбиватися від акули кіноапаратом.

Кішка випередила його, і камера тільки злегка ковзнула по ній. Бокові різці з розмаху схопили праву руку Бена, ледве не зачепили грудей і пройшли крізь його руку, наче бритва. Від страху і болю Бен почав розмахувати руками; кров його зразу ж скаламутила воду, але він уже нічого не бачив і тільки відчував, що акула зараз нападе знов. Одбиваючись ногами, Бен посувався назад і раптом відчув, що його різонуло по ногах. Судорожно кидаючись, він заплутався в гіллястих заростях; Бен тримав трубку в правій руці, боячись випустити її. І тої миті, коли він побачив, що на нього напала ще одна акула, трохи менша, він ударив її ногами і сам одкинувся назад.

Бен ударився спиною об надводний край рифу, якимсь викотився з води і, весь у крові, повалився на пісок, як сніп...

Опам'ятавшись, Бен одразу ж згадав усе, що сталося, хоч і не розумів, чи довго він був непритомний і що було потім: усе тепер, здавалося, вже не корилося його владі.

— Деві! — закричав він.

Десь зверху почувся приглушений голос хлопця, але в очах у Бена було темно — він знав, що ще не минув шок. Але він побачив сина, його нахилене, сповнене жаху обличчя і зрозумів, що був без пам'яті лише кілька секунд. Рухатись він майже не міг.

— Що мені робити? — кричав Деві. — Бачиш, що з тобою сталося?

Бен заплющив очі, щоб зібратися з думками. Він знав, що вже не зможе вести літак: руки горіли, як у вогні, і були важкі, наче свинець, ноги не рухались, а в голові стояв туман.

— Деві, — ледве-ледве вимовив Бен в заплющеними очима, — що у мене з ногами?

— У тебе руки... — почув він невиразний голос Деві, — руки зовсім порізані, просто жах!

— Знаю! — сердито сказав Бен, не розтуляючи зубів. — А що у мене з ногами?

— Ноги в крові, теж порізані...

— Дуже?

— Дуже, але не так, як руки. Що мені робити?

Тоді Бен глянув на руки і побачив, що права майже зовсім одірвана, — він бачив м'язи, сухожилля, крові майже не було. Ліва була схожа на шматок пожованого м'яса і сильно кровоточила; він зігнув її, підтягнув кисть до плеча, щоб зупинити кров, і застогнав від болю.

Бен знав, що справи його дуже погані. Але тут же змиркував, що треба щось робити: коли його не стане, хлопець залишиться сам, і про це страшно було навіть думати. Це було ще гірше, ніж його власне становище. Хлопця не скоро знайдуть у цій спаленій сонцем країні, якщо взагалі його знайдуть.

— Деві, — сказав він рішуче, ледве володіючи недоладними думками, — слухай-но... Візьми мою сорочку, розірви і перев'яжи мені праву руку. Чуєш?

— Чую.

— Міцно обв'яжи мені ліву руку вище ран, щоб зупинити кров. Потім якось прив'яжи кисть до плеча. Так міцно, як тільки зможеш. Зрозумів? Перев'яжи обидві руки.

Бен не почув відповіді, тому що знову знепритомнів; цього разу він був без пам'яті довше і опам'ятався тоді, коли хлопчик перев'язував йому ліву руку. Серйозне, напружене, бліде личко сина скривилось від жаху, але він з відчайдушною мужністю старався виконати своє завдання.

— Ти мусиш мене витягнути, ясно? — прикрикнув Бен за своєю звичкою, але тут же зрозумів, що єдина надія врятуватись і хлопчикові і йому — це примусити Деві самотійно думати, впевнено робити те, що він повинен зробити. Треба якось переконати в цьому хлопчика. — Я тобі скажу, синку, а ти постарайся зрозуміти. Чуєш? — Бен ледве чув сам себе і на секунду навіть забув про біль. — Тобі, бідоласі, доведеться все робити самому, так уже сталося. Не сердься, коли я на тебе гримну. Тут уже не до образ. На це не треба зважати, зрозумів?

— Добре, — сказав Деві, підводячись. Він подивився на свої вимазані в кров руки і позеленів. — Якщо можеш хоч трохи підвести голову, я витягну один ремінь, я його розстебнув.

— Гаразд, постараюсь.

Бен трошки підвів голову і сам здивувався, як важко йому навіть поворухнутися. Спроба ворухнути шиєю знесилила його, і він знепритомнів; цього разу він провалився в чорну безодню нестерпного болю, який, здавалося, ніколи не вгамується. Повільно прийшов до пам'яті і відчув навіть полегкість.

— Це ти, Деві?.. — запитав звідкись здалеку.

— Я зняв з тебе акваланг, — почувся тремтячий голос хлопчика. — Але в тебе на ногах усе ще тече кров.

— Не звертай уваги на ноги, — сказав він, розплющуючи очі.

Бен трошки підвівся, щоб подивитись, в якому він стані, але побоявся знову знепритомніти. Він знав, що не зможе сісти, а тим більше звестись на ноги, і тепер, коли хлопчик перев'язав йому руки, верхня половина тулуба в нього була скута. Найгірше — ще попереду, і йому треба було все обмірковувати...

Єдиною надією врятувати хлопця був літак, і Деві повинен буде його вести. Не було ні іншої надії, ні іншого виходу. Але спочатку треба все добре продумати. Хлопця не можна лякати. Якщо сказати Деві, що йому доведеться вести літак, його охопить жах. Треба добре подумати, як про це сказати синові, підготувати його й переконати зробити це, хоч і несвідомо. Треба було навпомацки знайти шлях до пойнятої страхом свідомості дитини. Бен уважно подивився на сина і пригадав, що давно вже як слід не приглядався до нього.

— Знаєш, що ми з тобою зробимо? Візьми великий рушник і розстели біля мене, а я на нього перекочусь, і ми якось доберемося до літака. Згода?

— Я не зможу втягнути тебе в машину, — сказав хлопчик; в голосі його звучала туга.

— Е, що там, — сказав Бен, стараючись говорити якомога лагідніше, хоч це було йому дуже важко. — Ніколи не знаєш, на що ти здатний, доки не спробуєш. Тобі, мабуть, пити хочеться, а води й немає, га?

— Ні, я не хочу пити...

Деві пішов по рушник, а Бен сказав йому все тим же голосом:

— Іншим разом ми захопимо дюжину кока-коли. І льоду візьмемо.

Деві розстелив біля нього рушника. Бен смикнувся, щоб перевернутись. Йому здалося, що в нього розірвалися на шматки і руки, і груди, і ноги, але йому пощастило лягти на рушник спиною, упершись п'ятами в пісок, і він не втратив свідомості.

— Тепер тягни мене до літака, — ледве чутно промовив Бен. — Ти тягни, а я буду відштовхуватись п'ятами. На поштовхи не звертай уваги, головне — швидше дістатись туди.

— Як же ти зможеш вести літак? — запитав його зверху Деві.

Бен заплющив очі, він хотів уявити собі, що переживає зараз син. «Хлопчик не повинен знати, що машину доведеться вести йому, — думав він. — Якщо сказати, це перелякає його

— Цей маленький «Остер» літає сам, — відповів Бен. — Треба тільки покласти його на курс, а це не важко.

— Але ж ти не можеш поворушити рукою. І очей зовсім не розплющуєш.

— А ти про це не думай. Я можу літати наосліп, а правити коліньми. Давай тягни...

Нарешті вони дісталися до машини. Бену пощастило навіть сісти, притулившись спиною до хвостової частини літака, і оглянутись. Та сидіти було справжнім пеклом, і зомлівав він усе частіше...

— Тепер, — сказав Бен, ледве ворушачи в роті пересохлим язиком, — треба навалити каміння біля дверцят літака.

Деві зразу взявся до роботи: він почав складати уламки коралів біля лівих дверцят — з того боку, де сидить пілот.

— Не там складай, — обережно промовив Бен. — Біля правих дверцят. Якщо я полізу з цього боку, мені заважатиме рульове управління.

Хлопчик підозріливе глянув на батька, але тут же з великим завзяттям узявся знову за каміння. Коли Деві пробував підіймати надто важкі брили, Бен казав йому, щоб він не напружувався.

— У житті можна зробити все, що завгодно, Деві, — промовив він кволим голосом, — якщо не надірвешся. Не надривайся.

— Ми не можемо летіти, — сказав хлопчик. — Ти не зумієш вести літак. Краще й не пробувати.

— Е, — заперечив Бен з тією навмисною лагідністю, від якої йому ставало ще сумніше, — вітер сам донесе нас додому!

Вітер міг віднести їх куди завгодно, тільки не додому; а коли він подме надто сильно, вони не побачать під собою ні посадочних знаків, ні аеродромів — нічого.

— Рушаймо, — знову сказав він хлопчикові, і той з новою силою взявся тягнути його, а Бен відштовхувався, доки не опинився на саморобних східцях з коралової брили біля дверцят. Тепер лишалося найважче, але відпочивати не було часу.

— Обв'яжи мені груди рушником, лізь у літак і тягни, а я буду відштовхуватись ногами.

Ех, коли б він міг рухати ногами! Видно, щось сталося у нього з хребтом; він тепер був майже певен, що кінець кінцем усе-таки помре. Головне — вижити до Каїра і показати хлопцеві, як посадити літак. Цього буде досить. Тільки на це

І ця надія допомогла йому забратися в літак, він вповз у кабіну зігнувшись, напівсидячи, майже непритомний. Потім спробував сказати хлопцеві, що треба зробити, але не зміг вимовити й слова. Хлопця охопив страх. Обернувшись до нього, Бен відчув це і зробив ще одне зусилля.

— Ти не бачив, я витягнув з води кіноапарат? Чи залишив його в морі?

— Він унизу, біля води.

— Підди принеси його. І маленьку сумку з плівкою. — Тут Бен пригадав, що заховав зняту плівку в літак, щоб уберегти її від сонця. — Не треба плівки. Візьми тільки апарат...

— Розклеївся твій батько, га? — сказав Бен і навіть відчув деяке задоволення від цієї одвертості. Справа йшла на добре. Він знаходив шлях до серця хлопчика. — Тепер слухай... Доведеться тобі взятися за діло самому, Деві. Нічого не вдієш. Слухай. Колеса вільні?

— Так, я забрав усе каміння.

Деві сидів зціпивши зуби.

— Що це нас погойдує?

— Вітер.

Про вітер Бен забув.

— Ось що треба зробити, Деві, — повільно вів батько. — Потягни важіль газу на дюйм, не більше. Одразу. Зараз же. Постав усю ступню на педаль. Добре! Молодець! Тепер поверни чорний вимикач з мого боку. Чудово! Тепер натисни оту кнопку, а коли мотор заведеться, потягни важіль ще трохи. Стій! Коли мотор заведеться, постав ногу на ліву педаль, увімкни мотор до краю і розвернись проти вітру. Чуєш?

— Здорово дме вітер, — додав хлопець. — Надто сильно, мені це не подобається.

— Коли будеш вирулювати проти вітру, подай уперед ручку. Починай! Запускай мотор!

Бен відчув, що Деві перехилився через нього і ввімкнув стартер; потім чхнув мотор. Тільки б не надто сильно пересував ручку, доки не заведеться мотор! «Зробив! їй-богу, зробив!» — подумав Бен, коли мотор почав працювати. Він кивнув, і в голові одразу ж запаморочилось від напруження. Бен зрозумів, що хлопчик дає газ і намагається розвернути літак. А потім його всього неначе поглинув якийсь нестерпний шум: він відчув поштовхи, спробував підняти руки, але не зміг і опам'ятався від надто сильного ревіння мотора.

— Зменши газ! — закричав він якомога голосніше.

— Ми стали проти вітру? Ти повернув проти вітру?

— Так, але вітер нас перекине.

Бен відчув, що літак розгойдується в усі боки, хотів виглянути, але поле зору було таке мале, що йому доводилось цілком покладатися на сина.

— Відпусти ручне гальмо! — сказав Бен. Він забув про нього.

— Готово! — відгукнувся Деві. — Я відпустив.

— Ага, відпустив! Хіба я не бачу! Старий дурень! — вилаяв Бен сам себе.

Тут він згадав, що його не чути за гуркотом мотора і що треба кричати.

— Слухай далі! Це зовсім просто. Тягни важіль і тримай ручку посередині. Коли машина підстрибуватиме, то нічого. Зрозумів? Уповільни хід. І держи прямо. Держи її проти вітру, не бери на себе ручки, доки я не скажу. Ну! Не бійся вітру!..

Залишившись сам на висоті трьох тисяч футів, Деві подумав, що вже ніколи більше не зможе плакати. У нього на все життя висохли сльози.

Тільки раз за свої десять років він похвалився, що його батько — льотчик. Але він пам'ятав усе, що батько розповідав йому про цей літак, і багато про що догадувався, чого батько не говорив.

У картах Деві розумівся. Тут не було нічого складного. Він знав, де лежить їхня карта, витягнув її з сумки в дверцятах і задумався про те, що доведеться робити, коли підлетить до Суеца. Але, зрештою, хлопець знав і це. Від Суеца вела дорога до Каїра, вона йшла на захід через пустелю. Летіти на захід буде легше. Дорогу не важко розглядіти, а Суец він упізнає по тому, що там закінчується море і починається канал. Там треба повернути ліворуч...

Бену здавалося, що від поштовхів його тіло пронизують крижані стріли, розривають на шматки. У роті в нього пересохло. Він повільно приходив до пам'яті. Глянувши вгору, Бен побачив куряву, а над нею тьмяне небо.

— Деві! Що сталося? Що ти робиш? — закричав він сердито.

— Ми майже прилетіли, — відповів Деві. — Але вітер піднявся зараз високо, і вже смеркає.

— Не спускай з очей аеродрому! — крикнув Бен крізь напад болю. — Стеж за ним!

Настала вирішальна хвилина. Підняти літак у повітря і вестися йому не так важко, а посадити на землю — оце завдання!

— Там великі літаки! — кричав Деві. — Один, здається,

Бену видно було великий літак. До літака лишилося не більше п'ятисот футів, і вони йшли прямо на нього. Бен з зусиллям розплющив очі і кинув погляд поверх носа машини, що хиталася вгору і вниз. До великого ДК-4 лишилося щонайбільше двісті футів, він просто заступав їм дорогу, але йшов з такою швидкістю, що вони розминуться. Бен відчув, що охоплений жахом Деві почав тягнути на себе ручку.

— Не можна! — крикнув Бен. — Гни її донизу!

Ніс літак задерся, і вони втратили швидкість. Якщо втратити швидкість на такій висоті та ще при цьому вітрі, їх рознесе на шматки.

— Вітер! — гукнув хлопець; його маленьке личко застигло і перетворилося на трагічну маску.

Бен знав, що наближається останній дюйм і все в руках у хлопчика...

Залишилася хвилина до посадки.

— Шість дюймів! — кричав Бен Деві; язик його наче розпухнув від напруження і болю, а з очей текли гарячі сльози. — Шість дюймів, Деві!.. Стій! Ще рано! Ще рано... — плакав він.

На останньому дюймі, що відділяв їх від землі, Бен усе-таки втратив самовладання. Та ось хвіст і колеса літака торкнулися землі, — це був останній дюйм. Вітер закрутив літак; машина забуксувала, описала на землі петлю і завмерла. Настала тиша...

У житті не раз настають вирішальні хвилини і залишаються вирішальні дюйми, а в пошматованому тілі льотчика знайшлися вирішальні сили — кістки і кровоносні судини, про які люди й не підозрювали. Коли здається, що все вже кінчено, вони беруть своє. Єгипетські лікарі, несподівано для себе, виявили, що у Бена їх невичерпний запас, а здатність відроджувати розірвані тканини, здавалося, була дана льотчикові самою природою.

Коли привели Деві, Бен побачив, що це була та сама дитина, з тим самим обличчям, яке він зовсім недавно вперше розглядив. Але справа була не в тому, що розглядив Бен, важливо було дізнатися, чи зумів хлопець що-небудь побачити в своєму батькові?

— Ну як, Деві? — несміливо спитав він сина. — Здорово було, га?

Деві кивнув. Бен знав: хлопчина зовсім не думає, що було здорово, але настане час, і він зрозуміє. Колись хлопець зрозуміє, як було здорово. До цього варто було докласти рук.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Послухайте оповідання Джеймса Олдріджа «Останній дюйм» у виконанні актора Юрія Сушка за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Прокоментуйте, чим сподобалося вам читання твору майстром художнього слова.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Що в оповіданні Дж. Олдріджа «Останній дюйм» вас найбільше схвилювало?
2. Чим зацікавив вас твір з самого початку?

ДУМАЮ

3. Розкажіть, якими ви уявляєте батька й сина на початку оповідання. Які стосунки склалися між ними?
4. Поспостерігайте, як розкривається характер Бена у його спогадах про минуле, у зйомках фільму про акул, у прагненні вижити і врятувати сина. Які риси притаманні цьому героєві?
5. Поміркуйте, чому в найкритичніші хвилини Бен думає про сина. У чому він себе звинувачує?
6. Оцініть поведінку Деві в ситуації що склалася. Знайдіть у тексті художні деталі, які допомагають зрозуміти його переживання.
7. Зауважте, як пригодилися хлопчику його знання з географії, уміння користуватися компасом і картою, орієнтування на місцевості, знання будови літака.
8. Звернувшись до тексту, розкрийте майстерність письменника в змалюванні екстремальної події: відтворенні думок і почуттів героїв, їхніх діалогів і дій.
9. Яка художня деталь є ключовою в цьому оповіданні? Наведіть приклади її використання автором.

СТВОРЮЮ

10. Позначте на географічній карті маршрут літака Бена. Сформулюйте висновок про реальні ризики героїв оповідання.
11. З допомогою двох-трьох речень висловіть припущення (з наведенням аргументів) про можливість або неможливість налагодження стосунків між Беном і Деві після описаних подій.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

12. Об'єднайтесь у пари, виберіть один із діалогів оповідання і підготуйте його виразне читання за ролями. Сформулюйте і запишіть правила конструктивного спілкування в екстремальній ситуації.
13. Об'єднайтесь у групи й доберіть із інтернет-джерел фото із зображенням єгипетської пустелі, Червоного моря, акул.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Підготуйте репортаж за сюжетом оповідання Олдріджа «Останній дюйм»:

- підберіть виконавців на ролі Бена і Деві;
- представтесь як очевидець події (репортер);
- коротко і чітко відтворіть зміст події і вчинки її учасників;
- задайте запитання батькові і сину;
- передайте атмосферу події і власні враження від неї.

Теорія літератури

Герой і обставини

Як би ви повели себе в ситуації, описаній в оповіданні Джеймса Олдріджа «Останній дюйм»? Чи зуміли б ви опанувати страх, чи є у вас зібраність, рішучість, знання, які знадобилися вашому ровесникові Деві у вирішальні хвилини його життя? Тобто чи змогли б ви подолати обставини, в яких опинився літературний герой?

Обставини в художньому творі — це події, ситуації, явища, факти життя, які виявляють почуття героїв, спонукають їх до тих чи інших вчинків.

Необережність Бена в поводженні з акулами призвела до численних поранень, і це могло коштувати життя батькові й сину, якби вони не зуміли підняти літак в Акулячій бухті й посадити його в Каїрі. Потрібно було зібратися з духом, діяти спільно. Бен спрямовував, підтримував і підбадьорював сина, а Деві був уважним і чітко виконував інструкції батька. Бен довіряв синові, і це допомогло Деві бути самостійним, почуватися впевнено.

Батько і син змогли врятуватися, виявивши такі риси характеру, як самовладання, рішучість, зібраність, витримка, мужність. Разом здолавши смертельну небезпеку, вони зробили перший крок назустріч один одному.

Завдання для самоперевірки

1. Що таке обставини в художньому творі?
2. Як впливають обставини на почуття та поведінку літературних героїв? Наведіть приклади із прочитаних вами творів.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

«**Маленький принц**» — алегорична повість-казка французького письменника **Антуана де Сент-Екзюпері**, в якій головний герой відвідує різні планети, включаючи Землю. У пустелі Сахара маленький принц зустрічає пілота, що здійснив вимушену посадку, і розмірковує з ним про життя та дорослих, самотність і дружбу, обов'язок і відповідальність.

«**Останній дюйм**» — оповідання англійського письменника **Джеймса Олдріджа** про те, як десятирічний хлопчик Деві керував літаком за вказівками пораненого акулами батька, зміг долетіти від Акулячої бухти до Каїра і здійснити посадку, врятувавши життя собі й батькові.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Усе своє життя Антуан де Сент-Екзюпері присвятив літературі та авіації.

так

ні

2. А. де Сент-Екзюпері слово *Людина* писав з великої літери.

так

ні

3. За фахом батько Деві був кінооператором.

так

ні

4. **Вибери одну правильну відповідь.**

Бен із сином вирушають до Єгипту

А полювати на акул

Б Бен хоче навчити сина керувати літаком

В знімати на відеокамеру акул

5. **Вибери одну правильну відповідь.**

Останній шанс Деві врятуватися та врятувати батька – це

А змусити його вести літак

Б змусити його розпалити вогнище

В самому керувати літаком

6. Вибери одну правильну відповідь.

Головний герой повісті-казки Антуана де Сент-Екзюпері —

А маленький принц

Б рожа

В лис

7. Установи відповідність між твором і автором.

1 «Останній дюйм»

А Антуана де Сент-Екзюпері

2 «Маленький принц»

Б Джеймс Джойс

3 «Ніч перед Різдвом»

В Карел Чапек

Г Микола Гоголь

8. Установи відповідність між образами повісті-казки «Маленький принц» і тим, що вони символізують.

1 пустеля

А смерть

2 троянда

Б дружба

3 лис

В кохання

Г самотність

9. Установи відповідність між твором і персонажем.

1 Бен

А «Маленький принц»

2 Лис

Б «Останній дюйм»

3 Скрудж

В «Різдвяна пісня в прозі»

Г «Колекція марок»

10. Обґрунтуй, кому з героїв повісті-казки «Маленький принц» належать ці слова: *Люди забули цю істину, але ти не забувай. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив.*

11. Розкрий зміст вислову з оповідання Джеймса Олдріджа: *Останній дюйм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати, якщо не бути майстром своєї справи.*

12. Поясни, що таке алегорія. Наведи приклади алегоричних образів у повісті-казці «Маленький принц».

Розділ 6

Прекрасне в житті і в літературі

«Прекрасне в житті, прекрасне в мистецтві допомагає людині жити», — сказав Йоганн Вольфганг Гете. Важко не погодитися з цими словами великого німецького поета й філософа.

Напевно, кожен із нас хоча б раз замислювався над питанням про те, що таке краса. Краса — дещо непідвладне людині, ми лише відчуваємо її тонкими вібраціями душі, проте вона необхідна людству. Важко навіть уявити, як би ми жили у світі, де ніщо не тішить око. Зоряне небо, схід або захід сонця, краплини роси на квітах, дерева в цвіту або в золотому листі, сніжинки на долоні: до кожного з нас промовляє краса природи. Вона чудова в усіх куточках нашої голубої планети, та найбільше радує око й тішить серце рідна природа.

Людина з прадавніх часів намагається оточувати себе красою. Від давніх цивілізацій залишилися нам дивовижні витвори мистецтва. Античні статуї, середньовічні собори, картини доби Відродження. Краса, втілена в архітектурі, живописі, музиці, поезії — це те, чим пишається людство.

Мало хто так уміє бачити й цінувати красу так, як поети. Вони шукають красу всюди, де тільки можна її знайти, у звичайних, здавалося б, буденних речах, і дарують нам, тим, хто читатиме їхні твори. Вони вчать нас бачити прекрасне навколо нас і прекрасне всередині нас, у наших душах та серцях.

Опрацювавши розділ, ви:

- **будете вражені** умінням японців бачити красу в, здавалося б, найбуденніших речах;
- **дізнаєтеся** про особливості японської традиційної поезії;
- **зрозумієте**, як надихає поетів краса рідної природи;
- **поміркуєте** про утвердження в поетичних картинах природи любові до батьківщини;
- **замислитесь** над проблемами цивілізації і руйнування краси;
- **відкриєте для себе**, як краса може врятувати душу людини.

■ Йоса Бусон.
Портрет Басьо. XVIII ст.

У середині XVII ст., коли в Японії стихли війни, почали розвиватися наука, ремесла та різні види мистецтва, колишні воїни — самураї — стали заробляти на життя не мечами, а мирними справами.

Каліграфія — мистецтво писати розбірливим, гарним і чітким почерком; досконала форма рукописного шрифту стародавніх книг або офіційних документів.

Японська каліграфія — різновид мистецтва каліграфії, або художнього письма, символів і текстів японською мовою.

6.1 Мацуо Басьо. Хайку.

Життя Японії неможливо уявити без поезії. Одна з найдавніших традицій у цій країні — довіряти віршам свої почуття й думки. Поетичні рядки тут можна знайти скрізь: на картинах, дерев'яних ляльках, рушниках, серветках тощо.

Мацуо Басьо́ (1644–1694) — один із найвідоміших японських поетів, визнаний майстер коротких і чітких японських віршів. Його справжнє ім'я — Мацуо Му-нефуса.

Батько та старший брат Мацуо Басьо, самураї за походженням, викладали каліграфію. Басьо з дитинства вивчав не тільки каліграфію, а й китайську та японську класичну літературу. Свої перші твори молодий поет написав, коли йому було 18 років. А потім їх назбиралося більше 1000.

Пізніше Мацуо став учителем віршування. Мацуо Басьо довго мандрував і обійшов майже всю Японію. Ці подорожі надихали поета на творчість. Значна частина віршів Басьо — це його роздуми в дорозі. Творчість Басьо відома у багатьох країнах світу і перекладена багатьма мовами. У Японії його поезія відтворена на пам'ятниках, що стоять на шляху мандрів поета, та у визначних місцях.

Мацуо Басьо увійшов в історію світової літератури як майстер *хайку*.

Теорія літератури

Хайку́ — традиційний для японської поезії неримований трирядний вірш, що містить сімнадцять складів (зазвичай вони розподіляються за схемою: п'ять складів у першому рядку, сім — у другому, п'ять — у третьому).

Мистецтво написання хайку — це вміння в трьох рядках описати момент. У ма-

ленькому вірші кожне слово, кожен образ вагомі, вони набувають особливого значення. Сказати багато, використовуючи мало слів, — головний принцип хайку.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Коли цвіте сакура (японська вишня), усі японці стають поетами, вони приколюють папірці зі своїми віршами до квітучих дерев або голосно їх декламують.
2. Японці дуже цінують неяскраву красу.
3. Поетична форма хайку була відома в Японії й раніше, але саме Мацуо Басьо зробив її довершеною.
4. «Стиль Басьо» визначив розвиток японської поезії на наступних 200 років.
5. У самому центрі Токіо створено Музей Мацуо Басьо. Довкола вирує сучасне місто, а тут — тиша та поезія.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Поезія японців дуже незвична для європейців. Вона нерідко нагадує малюнок, створений тушшю кількома штрихами, і залишає простір для уяви і роздумів читача. У ній немає рими, але мають значення ритм (дуже простий), кількість складів і лаконізм. А ще вона сповнена натяків, недомовленостей та іносказань.

Обов'язковим складником хайку є образи природи. Зазвичай вони пов'язані з порами року, за кожною з яких закріплений спеціальний набір слів (їх так і називають: «сезонними»). Скажімо, на весну у вірші вказують квітки сливи, персика, сакури (японської вишні), а також соловей, жайворонок, метелик, дим, павутиння тощо. Зображуючи літо, японські поети використовували такі слова й словосполучення, як «злива», «спека», «зозуля», «прохолода», «прополювання

У японців заведено називати спочатку прізвище, а вже потім ім'я людини. Тому *Мацуо* — це прізвище поета, а *Басьо* — літературний псевдонім. У перекладі з японської «басьо» означає «банан».

■ Музей Мацуо Басьо.
м. Токіо (Японія)

Сучасний японський художник Коукеї Кодзіма — пейзажист, який пише в традиційному стилі «сансуй» — натуральними барвниками по шовку. Малюнки художника викликають почуття спокою та умиротворення. Дійсно, дивлячись на ці гармонійні пейзажі, уявляєш плюскіт струмка, запах лісових квітів і легкий дотик вітру. Вони чудово ілюструють хайку Мацуо Басьо.

Хайку Мацуо Басьо відкривають для людей **красу, яка поруч.**

Загальна кількість «сезонних слів» сягає трьох-чотирьох тисяч. Утім, теми хайку досить різноманітні: праця й відпочинок, самотність і дружба, подорожі й мистецтво.

У збірниках хайку кожен вірш часто друкується на окремій сторінці. Це робиться для того, щоб читач / читачка могли вдумливо, не поспішаючи, перейнятися атмосферою вірша.

■ Кокуеї Кодзіма. Водяний млин

■ Кокуеї Кодзіма. Весняний пейзаж

■ Кокуеї Кодзіма. Зимовий пейзаж

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

* * *

Метелик літає.
Одна-однісінька тінь
на всьому полі.

* * *

Старий ставок!
Жабка стрибне —
сплеск пролунає.

* * *

Вище від жайворонка
відпочиваю в небі. —
Гірський перевал!

* * *

І зимування — свято,
якщо в твоєму серці —
квітуха слива!

Переклад з японської Геннадія Туркова

* * *

Все вибілів ранковий сніг.
Одна прикмета для погляду —
стрілки цибулі в саду...

* * *

Тиха місячна ніч.
Чутно, як надра каштана
гризе хробак.

Переклад з японської Артура Сіренка

* * *

Як шумить-гуде банан,
як у кадуб капа дощ —
чую цілу ніч.

* * *

Пущу коня вбрід —
полегесеньку впишусь
в літній краєвид.

* * *

В мандрах весь і вмру...
Вітер в душу наганя
холод і журу.

* * *

Чужина чужа —
знов мандрую у світи...
Мжить осіння мжа.

* * *

Мандрівник — і все:
це тепер моє ім'я.
Йде осінній дощ.

* * *

На голій гілці
самотній ворон тихо старіє.
Осінній вечір.

* * *

Чом так постарів
я цієї осені?
Птиці, хмари.

* * *

Отакий я єсть:
глянь на росяні дзвонки —
то й сніданок весь.

■ Коукеї Кодзима.
Літній пейзаж

■ Коукеї Кодзима.
Осінній пейзаж

* * *

Мій капелюше плетений, вперед!
Ти справжню сакуру
у Йосіно побачиш!

* * *

У той же день, що й Будда,
народилось
на божий світ маленьке оленя!

Переклад з японської Івана Бондаренка

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Дайте визначення поняття «хайку».
2. Перерахуйте характерні ознаки хайку.

ДУМАЮ

3. Розкрийте інакомовний зміст хайку «Метелик літає...».
4. У японській поезії використовують так звані «сезонні слова», що відповідають кожній порі року. Знайдіть ці «сезонні слова» у хайку Мацуо Басьо.
5. Поясніть, про яку пору року йдеться в кожному з прочитаних вами віршів Басьо. Обґрунтуйте свою думку відповідними деталями або «сезонними словами».
6. Проаналізуйте, як пов'язані в хайку образи природи й життя людини (або її душевний стан).
7. Розкрийте інакомовний зміст поетичної картини й визначте основну думку вірша (на вибір).
8. Простежте, на яких деталях-«штрихах» автор будує поетичну картину. Розкрийте значення цих деталей у вірші.

ВІДЧУВАЮ

9. Поміркуйте, яким настроєм пройнятий кожний вірш. Які почуття він навіює?
10. Поясніть, які душевні стани (емоції, почуття) відтворюють картини природи у віршах митця.

СТВОРЮЮ

11. На основі зображеної в хайку деталі усно «домалюйте» повну картину.

12. Вивчіть напам'ять три прочитані хайку Басьо, які вам найбільше сподобались, і прочитайте виразно в класі.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

1. Спробуйте себе у ролі автора / авторки хайку. Для цього:
 - Продумайте закінчену картину, яку ви зобразите у хайку.
 - Сформулюйте головну думку (ідею), яку будете висловлювати.
 - Складіть перелік художніх деталей, які вам допоможуть.
 - Створіть хайку.

Увага! Якщо ваше хайку має більше 17 складів, то зверніться за допомогою до статті «Теорія літератури».

2. Спробуйте себе в ролі ілюстратора / ілюстраторки.
 - Оберіть для ілюстрування хайку, написане Мацуо Басьо або вами.
 - Укладіть кольорову гаму, яку ви б використали у своїх ілюстраціях до хайку.
 - Створіть макет ілюстрації і розфарбуйте її.
 - Презентуйте свою ілюстрацію однокласникам і однокласницям. Поспостерігайте, скільки захопливих поглядів викликала ваша робота.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в пари і порівняйте два українських переклади хайку Басьо. Поясніть, чим вони різняться. Обґрунтуйте, який із цих перекладів подобається вам більше.

* * *

На всохлу гілку
сів ночувати крук.
Глибока осінь.

Переклад з японської Геннадія Туркова

* * *

Засохла гілка —
крука притулок.
Осінній вечір.

Переклад з японської Івана Бондаренка

Україна і світ

Творчість Мацуо Басьо була відома в Україні, та нею цікавились в основному літератори й поціновувачі поезії. Чудовий японський поет-мандрівник став широко відомий в нашій країні від часу введення в шкільну програму його творів.

На українську мову Мацуо Басьо перекладали Микола Лукаш, Іван Бондаренко, Геннадій Турков та інші.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Перегляньте відеоролик «Японська поезія: хайку Басьо» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Розкажіть, якою інформацією збагатилися ваші знання про хайку.

■ Ярослав Сайферт в молодості

6.2 Ярослав Сайферт. «Гора Ржип»

Ярослав Сайдферт (1901-1986) — видатний чеський поет і перекладач, перший письменник Чехії, який отримав Нобелівську премію (1984).

Чеське суспільство по-особливому шанує його творчість — вірші поета можна побачити в метро, у путівниках, у каталогах художніх виставок, у рекламних буклетах. Ім'ям Ярослава Сайферта названо одну з найбільших вулиць Жижкова — пражького району, де він народився.

■ Будинок у Празі, в якому Сайферт жив з 1938 р.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Усе життя Ярослава Сайферта пов'язане з Прагою. Він змальовував місто, його околиці та визначні місця.
2. Ярослав Сайферт написав багато творів для дітей та молоді. Для наймолодших читачів та читачок поет створив збірку віршів на малюнки Міколаша Алеша «Ішов художник убого світами».
3. Я. Сайферт описував екзотичні країни, мріяв подорожувати, оспівував Париж — столицю всіх поетів, проте був поетом Праги, яку називав раєм для душі.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Вірші Ярослава Сайферта вважаються винятково легкими, мелодійними, зрозумілими, близькими до народної пісні. Таким мелодійним, сповненим любові до природи рідної землі, до своєї Батьківщини, є вірш «Гора Ржип». Поет не випадково оспівує цю невисоку гору, яка самотньо стоїть на рівнині, не випадково вона миліша його серцю за сяючі сніжні вершини. Адже гора Ржип — це національний символ Чехії.

Теорія літератури.**Ліричний вірш**

Ліричний вірш — твір, у якому художньо зображуються думки, почуття і переживання людини. У ліричному вірші може бути зображене все, що хвилює, радує чи засмучує поета — це пейзажі, речі, інтер'єр тощо. Поети змальовують чудові картини природи або вишукано говорять про звичайні речі, діляться своїми враженнями від побаченого або пережитого, за допомогою яскравих художніх образів пробуджують уяву і почуття читачів/читачок. Поетичні твори часто називають ліричними або лірикою (від слова *ліра* — музичний інструмент, під акомпанемент якого виконували вірші в Давній Греції). Для ліричного вірша характерні *віршова форма, велика кількість художніх засобів, високий рівень емоційності*, він не має чітко окресленого сюжету.

- Перше видання збірки 1954 року

- Пам'ятник Ярославу Сайферту в його рідному пражському районі Жижков

За легендою, прабацько чеського народу Чех, ім'я якого в латинізованій формі звучало як Bohemus, вів свій народ в пошуках підходящого місця для поселення. За горою Ржип він виявив невідому і ніким незаселену країну, красиву, як Едем, і оселився там зі своїм родом. Так було покладено початок історії чеського народу.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ
ГОРА РЖИП

Я бачив верхів'я, укриті снігами, —
 Однак не прославив його я піснями.
 Верхів'я іскриться, міняється, квітне,
 немовби коштовне каміння блакитне...
 Високе верхів'я — аж страшно — до неба!
 Та я не прославив його, як би треба.
 Коли ж в ріднім краї побачу я гору —
 низеньку, зелену й ніяк не сувору,
 ще й хмари легкої на ній білосніжність, —
 така в моїм серці з'являється ніжність!
 Хмарки ось летять і над житом в розгоні,
 тупочуть в конюшнях стривожені коні.
 Снопи люд трудящий у копи складає,
 а Юрій Святий уже списа здійсмає:
 встромить його хоче він в серце дракона...
 Спішить тут метелик до квітного лона.
 Он видно, як в персні, брильянтну, зелену
 краплину тремтливу на квітці ромену.
 Яка ж це природа! Які на ній шати!
 І все тут в мені починає співати.
 Співаю я, плачу... Ой мамо, — з тобою
 в нас гарно ж так дома — своєю красою!

Переклад із чеської Павла Тичини

Святий Юрій — у християнській релігії відважний воїн. З-поміж інших він виділявся розумом, хоробрістю, фізичною силою, військовою поставою та красою.

Тичіна Павло Григорович (1891–1967) — український поет, перекладач, публіцист. Самотужки досконало опанував майже двадцять іноземних мов, зокрема вірменську, грузинську, арабську, турецьку, їдиш та інші й зробив із них цінні поетичні переклади. Збереглися переклади Павла Тичини на українську мову із сорока мов світу.

■ Павло Тичина, кінець 1920-х рр.

Україна і світ

Чеські трамваї здавна їздять українськими містами. У Львові на честь 120-річного ювілею Ярослава Сайферта прикрасили трамвай уривком із його вірша з вигаданим словом *емпуза*. Трамвай їздив центром міста, рекламуючи поезію славетного чеського письменника.

? ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Визначте тему вірша Ярослава Сайферта «Гора Ржип».
2. Розкажіть, якою ви побачили гору Ржип у вірші. Використайте у відповіді авторські епітети.

ДУМАЮ

3. Поміркуйте, які почуття переживає герой, коли розповідає про гору Ржип. Підтвердіть свої висновки цитатами з твору.
4. Поясніть, чому у героя при згадці про гору Ржип все «починає співати».
5. Знайдіть у вірші антитезу, поясніть її роль у розкритті замислу митця.
6. У вірші Ярослава Сайферта передано наближення грози — блискавку — через біблійний образ Святого Юрія-змієборця. Прокоментуйте оригінальність автора у створенні цього художнього образу.

ВІДЧУВАЮ

7. Сформулюйте, які почуття викликав у вас прочитаний вірш.
8. Поміркуйте, чи переживали ви ті почуття, що й ліричний герой.

СТВОРЮЮ

9. Намалюйте усно картину, яка передавала б вашу любов до своєї Батьківщини.
10. Поділіться з однокласницями/однокласниками символами, які уособлюють для вас Україну.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі читця-декламатора.

- Вивчіть вірш напам'ять та прочитайте його в класі.
- Поспостерігайте, чи сподобалося ваше декламування слухачам.

- Підсумуйте, які виконавські вміння (*темп читання, логічні паузи і наголоси, інтонація, ритміка*) вас вирізняють?
- Поміркуйте, чого б ви ще хотіли навчитися для кращого декламування?
- Укладіть план розвитку свого виконавського таланту й обговоріть його з батьками або іншими дорослими.

6.3 Рей Дуглас Бредбері. «Усмішка»

■ Рей Дуглас Бредбері

Рей Бредбері, за його визнанням, все життя мріяв одного разу полетіти на Марс, можливо, тому деякі його твори були пов'язані з колонізацією інших планет. У своїх інтерв'ю письменник неодноразово заявляв, що будь-які технічні нововведення, крім космічних кораблів, викликають у нього паніку.

Рей Дуглас Бредбері (1920–2012) народився в родині справжнього нащадка англійців-переселенців, які прибули в Північну Америку в XVII столітті.

Писати перші оповідання хлопець почав у дванадцять. До двадцяти років він твердо вирішив, що стане письменником.

У 1938 році в Лос-Анджелесі Рей закінчив середню школу. До коледжу йому вступити не вдалося через фінансові проблеми, проте юнак постійно займався самоосвітою.

З вісімнадцяти років Рей почав продавати газети на вулиці — продавав їх кожен день упродовж чотирьох років, поки літературна творчість не почала приносити йому більш-менш регулярний зарібок.

Рей Бредбері отримав безліч нагород в галузі літератури і мистецтва в цілому. Він традиційно вважається класиком наукової фантастики.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Дитяче захоплення Рея Бредбері — читання, а своїм найкращим учителем він вважав бібліотеки. «Замість університету я закінчив бібліотеку», — підсумовував письменник.
2. Рей Бредбері мав унікальну пам'ять. За його словами, він пам'ятав все, що почув і побачив, чи не з моменту народження. Пізніше з такою ж легкістю він запам'ятовував все прочитане.

3. Про що б не писав Рей Бредбері, він завжди стверджував, що найголовніше у житті людини — це *любов, краса, доброта і мрія*.
4. Бредбері не користувався комп'ютером, у комп'ютерний вік він друкував свої тексти на старій друкарській машинці.
5. За своє життя Рей Бредбері створив понад 800 різних літературних творів.

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Леона́рдо да Вінчі (1452–1519) — італійський художник (живописець, скульптор, архітектор), науковець (анатом, натураліст), винахідник, письменник, музикант, один з найбільших представників мистецтва Відродження, яскравий приклад «універсальної людини».

■ Автопортрет Леонардо да Вінчі

«**Мона Ліза**» («**Джоконда**») — картина доби Відродження італійського художника Леонардо да Вінчі. Повна назва «Портрет пані Лізи дель Джокондо». Картина є одним з найвідоміших і безцінних творів живопису у світі.

Рей Бредбері із хвилюванням замислювався про майбутнє людства, про те, що несе людині технічний прогрес, про ймовірний занепад цивілізації, загибель краси та ідеалів. Письменника глибоко тривожили машинізація і породжене нею надзвичайне поширення бездуховності в сучасному суспільстві, реальна небезпека ядерного апокаліпсису, проте він був сповнений віри в силу людського розуму, в силу любові й доброго начала в людині.

Події оповідання Бредбері «Усмішка» відбуваються восени 2061 року. Велике місто після атомної війни понівечене бомбами, всюди руїни, доріг майже немає, навколо радіоактивні поля. Зневірені й знесилені жителі ненавидять мину-

■ Леонардо да Вінчі.
Мона Ліза. 1503 р.

Відродження — культурно-філософський рух XV–XVI ст, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину Давньої Греції та Давнього Риму.

ле, через яке, як вони вважають, всі, хто вижив, опинилися в такому становищі. Уцілілі після бомбардувань люди відмовляються від цивілізації, вже не вірять ні в ідеали, ні в красу.

У місті свято й базарний день. Свята в цьому понівеченому місті дивні: відзначають їх, ламаючи й паплюжачи все, що збереглося після катастрофи. От і сьогодні влада дозволила кожному охочому, яких зібралася чимала черга, плюнути на... картину Леонардо да Вінчі «Джоконда». Натовп не тільки плює на картину, але й рве її на шматки, утоптує в бруд, ламає раму. Жахливе і страшне видовище. Та письменник залишає читачеві надію — в руки хлопчика Тома, якого картина вразила своєю красою, потрапляє шматочок полотна з усмішкою Джоконди.

Оповідання вчить людей не шукати винних у своїх нещастях, не озлоблятися і не вдаватися до ненависті та пристрасті руйнування. Варто залишатися людиною, незважаючи ні на що, і пам'ятати, що в світі є вищі цінності, які людство не повинно втратити.

Теорія літератури

Фантастичне оповідання

Оповідання — невеликий прозовий художній твір про одну чи кілька подій із життя героя чи героїні, що відіграють важливу роль у їх долі. Події в оповідання тривають недовго, їм характерна проста композиція, однолінійний сюжет.

Читаючи твір Рея Бредбері, ви познайомитеся з різновидом оповідань — *фантастичним оповіданням*.

Ви також знаєте, що *фантастика в художній літературі* — це вигадані письменником неправдоподібні, нереальні предмети або явища, чарівні персонажі, яких немає у реальному світі.

Якщо в оповіданні зображуються наукові або технічні відкриття, прогнозується розвиток людства у майбутньому, то такі оповідання називаються *науково-фантастичними*.

Науково-фантастичне оповідання — художній твір, у якому автор під впливом науково-технічного прогресу в образній формі прогнозує майбутнє, зображує прийдешню долю людства.

У своїх фантастичних оповіданнях, мандруючи разом з героями у далеке майбутнє, автор передбачає можливі ситуації, шукає рішення певних проблем і знаходить вихід із складних обставин.

УСМІШКА

(Скорочено)

На головному майдані черга постала ще о п'ятій годині, коли за вибіленими інеем полями співали далекі півні та ніде не було вогнів. Хлопчисько стояв одразу за двома чоловіками, які гучно розмовляли між собою, але у чистім холоднім повітрі звук голосів здавався удвічі гучнішим. Хлопчисько притупцьовував на місці і дмухав на свої червоні, у саднах, руки, позираючи то на брудну, з грубої мішквини, одержу сусідів, то на довгий ряд чоловіків та жінок попереду.

— Чуєш, хлопче, а ти що тут робиш так рано? — мовив чоловік за його спиною.

— Це моє місце, я тут чергу зайняв, — відповів хлопчик.

— Біг би ти, хлопче, звідси та поступився своїм місцем тому, хто знається на цій справі!

— Облиш хлопця, — втрутився, різко обернувшись, один із чоловіків, які стояли попереду.

— Я ж жартую, — задній поклав руку на голову хлопчиська. Хлопчик похмуро скинув її. — Просто зважив: дивно це — дитина, так рано, а він не спить.

— Цей хлопець знається на мистецтві, зрозуміло? — сказав захисник, його прізвище було Грігсбі. — А як тебе звать, хлопче?

— Том.

— Наш Том, вже він плюне як слід, вцілить, правда, Томе?

— Авжеж!

Сміх покотився людською шеренгою.

Том кинув погляд туди, де черга зникла за зруйнованою вибухом кам'яною стіною.

— Кажуть, вона усміхається, — сказав хлопчик.

— Еге ж, усміхається, — відповів Грігсбі.

— Кажуть, вона зроблена з фарби та полотна.

Улюбленими письменниками-фантастами Рея Бредбері були Жуль Верн і Герберт Веллс.

■ Віктор Баріба. Ілюстрація до оповідання «Усмішка», 2003 р.

— Правильно. Саме тому і здається мені, що вона не справжня. Та, справжня, я чув, була на дошці намальована, у давню давнину.

— Кажуть, їй чотириста років.

— Якщо не більше. Коли вже так казати, нікому не відомо, який зараз рік.

— Дві тисячі шістдесят перший!

— Правильно, так кажуть, хлопче, кажуть. Брежуть. А може, трьохтисячний. Чи п'ятитисячний. Звідки нам знати! Стільки часу самісінька веремія була... І лишилися нам лише уламки...

Вони човгали ногами, поволі просуваючись уперед по холоднім камінні бруківки.

— А навіщо ми усі тут зібралися? — спитав, поміркувавши, Том. — Чому ми повинні плювати?

Грігсбі їй не глянув на нього, він дивився на сонце, розмірковуючи, котра година.

— Е, Томе, причин безліч. — Він розгублено простягнув руку до кишені, якої вже давно не було, за неіснуючою цигаркою. Том бачив цей рух мільйон разів. — Тут уся справа в ненависті, ненависті до усього, що пов'язане з минулим. Дайно відповідь мені, як ми дійшли до такого стану? Міста — купи руїн, дороги від бомбардувань — наче пилка, вгору-вниз, поля ночами світяться, радіоактивні... Ось і скажи, Томе, що це, коли не остання підлота?

— Так, сер, звичайно.

— У тому-то й річ... Людина ненавидить те, що її занапастило, що їй життя поламало. Вже так вона влаштована. Нерозумно, можливо, але така людська природа.

— А чи є хоч хто-небудь чи що-небудь, чого ми б не ненавиділи? — мовив Том.

— Ось-ось! А усе ця зграя ідіотів, яка орудувала світом у минулому! От і стоїмо тут із самісінького ранку, кишки судомить, стукотимо від холоду зубами — нові троглодити, ні покурити, ні випити, жоднісінької тобі втіхи, крім цих наших свят, Томе. Наших свят...

Том подумки перебрав свята, в яких брав участь останніми роками. Згадав, як шматували та палили книжки на майдані й усі реготали, наче п'яні. А свято науки місяць тому, коли притягли до міста останнього автомобіля, потім кинули жереб, і щасливці могли по одному разу довбонутися машиною кувалдою!

— Чи пам'ятаю я, Томе? Чи пам'ятаю? Та ж я розбив передне скло — скло, чуєш? Господи, звук який був, розкіш! Тррахх!

Том і справді наче почув, як скло розсипається, виблискуючи осколками.

— А Біллу Гендерсону випало двигун роздвобати. Хех, і завзято ж він це спрацював, просто майстерно. Бамм! Та найкраще, — продовжував згадувати Грігсбі, — було того разу, коли громили завод, який ще намагався виробляти літаки. Ну й потішили ж ми душу! А потім знайшли друкарню та склад боєприпасів — і висадили їх у повітря разом! Уявляєш собі, Томе?

Том поміркував.

— Еге ж.

Полудень. Пахощі зруйнованого міста отруювали спекотливе повітря, щось порпалося серед уламків будівель.

— Сер, це більше ніколи не повернеться?

— Що — цивілізація? А кому вона потрібна? Будь-кому, не мені!

— А от я готовий її терпіти, — мовив один з черги. — Не все, звичайно, але були й у ній свої добрі риси...

— Нащо марнословити! — гукнув Грігсбі. — Будь-що безсенсово.

— Е, — наполягав один із черги, — не поспішайте. Ось побачите: ще з'явиться тямовита людина, яка її підлатає. Запам'ятайте мої слова. Людина з душею.

— Не буде цього, — сказав Грігсбі.

— А я кажу, з'явиться. Людина, в якої душа горнеться до гарного. Він поверне нам — ні, не стару, а, так би мовити, органічну цивілізацію, таку, щоб ми могли жити мирно.

— Не встигнеш отямитись, як знову війна!

— Чому ж? Може, цього разу все буде інакше.

Кінець кінцем і вони ступили на головний майдан. Водночас до міста вїхав вершник, тримаючи в руці аркуш паперу. Том, Грігсбі та всі інші, накопичуючи слину, просувалися вперед — ішли, приготувавшись, засмаковуючи, з розширеними зіницями. Серце Тома билось часто-часто, і земля палила його босі п'яти.

— Ну, Томе, зараз наша черга, не барися!

Том завмер перед картиною, дивлячись на неї. У хлопчиська пересохло в роті.

— Томе, нумо! Спритніше!

— Але, — повільно мовив Том, — вона ж гарна!

— Гаразд, я плюну за тебе!

Плювок Грігсбі блиснув у сонячнім промінні. Жінка на картині посміхалася таємничо-сумовито, і Том, відповідаючи на її погляд, відчував, як калатається його серце, а у вухах неначе лунала музика.

— Вона гарна, — повторив він.

— Іди вже, поки поліція...

— Увага!

Черга принишкла. Тільки що вони сварили Тома — став як пень! — а тепер усі повернулися до вершника.

— Як її звати, сер? — тихо спитав Том.

— Картину? Здається, «Монна Ліза»... Точно «Монна Ліза».

— Слухайте оголошення, — мовив вершник. — Влада постановила, що сьогодні опівдні портрет на майдані буде віддано в руки тутешніх мешканців, аби вони могли взяти участь у знищенні...

Том і отямитися не встиг, як натовп, гукаючи, штовхаючись, борсаючись, поніс його до картини. Різкий звук полотна, що рветься... Натовп вив, і руки дзьобали портрет, наче голодні птахи. Том відчув, як його буквально кинули крізь розбиту раму. Сліпо наслідуючи інших, він простяг руку, схопив клапот лисніючого полотна, смикнув та впав, а поштовхи та стусани вибили його з натовпу на землю. Весь у саднах, одяг розірваний, він дивився, як стареча жувала шматки полотна, як чоловіки розмальовували раму, розкидали ногами жорсткі клапти, шматували їх у найдрібніше лахміття.

Лише Том стояв притихлий обіч цієї свистопляски. Він зиркнув на свою руку. Вона гарячково притиснула до грудей шматок полотна, ховаючи його.

— Гей, Томе, чого ж ти? — гукнув Грігсбі.

Не кажучи ні слова, схлипуючи, Том побіг геть. За місто, на поранену воронками дорогу, через поле, через мілку річечку він біг, не обертаючись, і стиснута в кулак рука була захищена під куртку.

Додому Том дістався, коли вже вся родина спала. Він тихо ліг скраю на вільне місце.

Том дихав уже рівніше. Довкола панувала тиша. Рука його була щільно-щільно притиснута до грудей. Пів години лежав

він так, заплющивши очі. Потім відчув щось: холодне біле світло. Високо в небі плив місяць, і маленький квадратик світла проповзав тілом Тома. Тільки тепер його рука послабилася хватку. Тихо, обережно, прислухаючись до рухів сплячих, Том підняв її, він поквапився, глибоко-глибоко зітхнув, потім, весь охоплений чеканням, розтиснув пальці та розглядав клаптик зафарбованого полотна.

Світ спав, осяяний місяцем.

А на його долоні лежала Усмішка. Він дивився на неї у білім світлі, яке падало з опівнічного неба, і тихо повторював про себе, знову й знову: «Усмішка, чарівна усмішка...»

За годину він усе ще бачив її, навіть після того, як обережно склав та заховав. Він заплющив очі, і знову у темряві перед ним — Усмішка. Лагідна, щира, вона була там і тоді, коли він заснув, а світ охопила німа тиша, і місяць плив у холоднім небі спочатку вгору, потім униз, назустріч ранку.

Переклад з англійської Ярослава Веприняка

Україна і світ

Творчість Рея Бредбері широко відома в Україні з 70-х років ХХ століття. Українською мовою перекладено більшість з того, що написав письменник.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Визначте тему оповідання Рея Бредбері.
2. Назвіть фантастичні елементи в оповіданні «Усмішка».

ДУМАЮ

3. Прокоментуйте, на яке свято збиралися люди. Чи було це свято традиційним для містян?
4. Поясніть, чому люди ненавиділи Минусе. Чи були їх оцінки справедливими?
5. З'ясуйте, чому з усього натовпу лише хлопчик не зміг плюнути на картину.
6. Розкажіть, що зробив хлопчик з клаптиком відірваного полотна. Поясніть його вчинок.

7. Визначте, з якою метою автор поєднує у творі фантастичні і реальні ситуації. Чи можна назвати фантастичними почуття людей на святі?
8. Знайдіть у творі художні деталі і поясніть їх роль. У відповіді використайте визначення поняття *художня деталь*.
9. Розгляньте уважно репродукцію картини Леонардо да Вінчі. Проаналізуйте, що символізують в оповіданні картина «Мона Ліза» та усмішка Джоконди? Чи може усмішка Мони Лізи вплинути на життя людей?
10. Поясніть, чому автор закінчує оповідання описом місяця, що пливе назустріч ранкові.

ВІДЧУВАЮ

11. Розкрийте своє ставлення до хлопчика Тома. Поясніть, чому він вирішив зберегти усмішку «Джоконди».

СТВОРЮЮ

12. Запропонуйте кольори, які ви обрали б для характеристики головних героїв оповідання Рея Бредбері «Усмішка». Використайте у відповіді свої знання з курсу мистецтва.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Прослухайте аудіокнижку за оповіданням Рея Бредбері «Усмішка» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Прокоментуйте, як майстер художнього слова прочитав оповідання.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі літературних критиків. Розкрийте головну думку, з якою письменник звертається до читача / читачки в оповіданні «Усмішка».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

1. Об'єднайтеся в пари і подискутуйте, чи є майбутнє у героїв твору. Презентуйте свої висновки однокласницям і однокласникам.
2. Об'єднайтеся в групи і підсумуйте, що ви відкрили для себе під час читання оповідання Рея Бредбері «Усмішка». Свій висновок сформулюйте та запропонуйте для обговорення в класі.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Один з найвідоміших японських поетів **Мацуо Басьо (1644–1694)** увійшов до історії світової літератури як майстер хайку (хоку), традиційних для японської поезії неримованих трирядних віршів, що містять сімнадцять складів.

Для хайку характерні: стислість; зв'язок життя або станів людини з природою; утілення краси природного й повсякденного; прийоми малювання словом (миттєві враження, зорові та звукові образи); філософський зміст.

Ярослав Сайферт (1901-1986) — чеський поет і перекладач, перший чеський митець, який отримав Нобелівську премію (1984).

Американець **Рей Бредбері (1920–2012)** традиційно вважається класиком наукової фантастики. В оповіданні Бредбері «**Усмішка**» йдеться про те, що які б лиха не спіткали людство, люди не повинні втрачати віру в красу й у безсмертне мистецтво.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Один з найвідоміших японських поетів Мацуо Басьо увійшов до історії світової літератури як майстер хайку.

так

ні

2. Американський письменник Рей Бредбері традиційно вважається класиком наукової фантастики.

так

ні

3. Гора Ржип — це гора на батьківщині чеського поета Ярослава Сайферта.

так

ні

4. Вибери одну правильну відповідь.

Псевдонім японського поета Басьо означає:

А вишню

Б яблуко

В банан

5. Вибери одну правильну відповідь.

Гору Ржип поет Ярослав Сайфер порівнює з:

А кам'яними скелями

Б сніжними вершинами

В гірськими масивами

6. Вибери одну правильну відповідь.

Жителі міста з оповідання «Усмішка» зібралися в чергу, щоб:

А помилуватися картиною Леонардо да Вінчі

Б роздивитися усмішку «Джоконди»

В плюнути на картину да Вінчі

7. Установи відповідність між твором і автором:

1. «Усмішка»	А Ярослав Сайферт
2. «Гора Ржип»	Б Мацуо Басьо
3. «Метелик літає»	В Рей Бредбері
	Г Чарлз Діккенс

8. Установи відповідність між творами та дійовими особами:

1. «Старий ставок»	А Том
2. «Гора Ржип»	Б жабка
3. «Усмішка»	В ліричний герой
	Г маленький принц

9. Установи відповідність між авторами творів та дійовими особами:

1. Мацуо Басьо	А Грігсбі
2. Ярослав Сайферт	Б метелик
3. Рей Бредбері	В Гора Ржип
	Г Джонні

10. Розкрий, як пов'язані в хайку образи природи й життя людини (або її душевний стан).

11. Поміркуй про задум автора «Усмішки»: про що хотів попередити читачів Рей Бредбері?

12. Аргументуй, яким почуттям сповнена поезія Ярослава Сайферта «Гора Ржип».

Розділ 7

Для читання та обговорення (2–3 твори — на вибір учителя / учительки і учнів / учениць)

У цьому розділі ви познайомитеся з творами відомих зарубіжних письменників, які читають ваші однолітки в усьому світі, розширите коло свого читання та зможете обговорити цікаві книжки зі своїми подругами та друзями.

Опрацювавши розділ, ви:

- **зануритеся** у світ сучасної літератури різних країн світу;
- **дізнаєтеся** про дивовижні пригоди юного героя Міо;
- **порадієте** за друга хлопчика Ульфа, який знайшов дідуся;
- **вирушите** в захопливу мандрівку разом з Джимом Гудзиком і машиністом Лукасом;
- **посмієтеся** з хлопчиком із бляшанки Конрадом та з неповторною міс Гармидер на її цікавих уроках.

7.1 Астрід Ліндгрен. «Міо, мій Міо»

Астрід Анна Емілія Ліндгрен (1907–2002) — шведська дитяча письменниця, відома своїми творами «Карлсон, який живе на даху» та «Пеппі Довгапанчоха».

Головним завданням літератури Астрід Ліндгрен вважала розвиток уяви читачів, для чого не залишають простору ні кіно, ні телебачення. Крім того, книга для дітей, на думку письменниці, повинна розвивати віру в саме існування див, а дива у творах Ліндгрен завжди народжуються із самої реальності.

■ Пам'ятник Астрід Ліндгрен у Стокгольмі

Астрід Ліндгрєн називали Андерсеном нашої доби.

■ Обкладинка українського видання твору про Карлсона

Спочатку шведські видання відмовлялися друкувати повість про Пеппі, вважаючи її антипедагогічною. Тільки в 1944 році Ліндгрєн отримала право видаватися після того, як отримала друге місце на відомому творчому конкурсі. Після виходу першої книги «Пеппі Довгапанчоха» письменниця здобула світову популярність.

Астрід Ліндгрєн стала першою жінкою, якій за життя був поставлений пам'ятник — він знаходиться в центрі Стокгольма. Письменниця була присутня на урочистій церемонії його відкриття.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Перша повість-тетралогія А. Ліндгрєн «Пеппі Довгапанчоха» вийшла в світ завдяки її дочці Карін. Коли дівчинка захворіла, Астрід довелося щовечора розповідати їй різні історії. Одного разу Карін замовила історію про Пеппі Довгапанчоха, ім'я якої вигадала на ходу.
2. Історія про Карлсона також з'явилася завдяки Карін, яка часто розповідала про загадкового чоловічка, що залітав у вікно.
3. У вільний від письменства час Астрід Ліндгрєн вела різні ток-шоу та вікторини на шведському телебаченні та радіо.
4. Нині твори письменниці перекладено на мови більш ніж 60-ти країн світу.
5. Твори Астрід Ліндгрєн перекладають Ольга Сенюк, Галина Храповицька,

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Це розповідь про дивовижні пригоди юного героя — хлопчика Міо, сироту, який знайшов любов і родинне тепло в чарівній країні; про одвічну боротьбу добра і зла, втіленого в особі лиходія Като; про дружбу та взаємовиручку дітей, які не розгубилися, а згуртувалися у спільній боротьбі зі злом. Добро, як завжди в казках, тут перемагає.

МІО, МІЙ МІО

(Уривок)

Того дня нам було весело, як ніколи. Ми гралися в трояндовому садку — я, Юм-Юм, Нонно зі своїми братами й сестрами і решта дітей. Вони побачили курінь, який ми з Юм-Юмом спорудили, і він їм сподобався. Ми їздили на Мірамісі, і він перестрибував через трояндові живоплоти. Гралися ми також моїм плащем, бо брат Нонно не захотів узяти його назад.

— Адже підшивка на ньому твоя, Міо, — сказав він. Отож ми гралися в хованки. Я надягав плаща навиворіт, бігав поміж кущами троянд, зовсім невидимий, і вигукував:

— Ніхто мене не спіймає! Ніхто мене не спіймає!

І діти не могли мене спіймати, хоч як гналися за мною.

Почало смеркати, і дітям довелося йти додому. Їхні батьки не хотіли, щоб вони так довго гралися першого ж вечора після повернення.

Ми з Юм-Юмом залишилися в курені самі. Коли в трояндовому садку запав присмерк, ми заграли на своїх сопілках.

— Збережімо їх, — мовив Юм-Юм. — І якщо колись розлучимося, то гратимемо собі стародавню мелодію пастухів.

Надійшов мій тато-король, щоб і мене забрати з садка. Я попрощався з Юм-Юмом, і він побіг додому. Попрощався я і з Мірамісом, що пасся біля куреня. Тоді взяв свого тата-короля за руку, і ми теж пішли з трояндового садка додому.

...Я і мій тато-король ішли, трималися за руки й вимахували ними. Мій тато-король дивився на мене згори й усміхався, а я дивився на нього знизу й радів, що йду поруч із ним.

— Міо, мій Міо, — казав мій тато-король.

І більше нічого.

— Міо, мій Міо, — казав мій тато-король, поки ми йшли додому смерком.

Потім настав вечір, а за ним ніч.

- Одна з найкращих робіт Астрід Ліндгрен — дитяча казкова повість «Міо, мій Міо» вперше опублікована в 1954 році

Я вже давно живу в Країні Далекій. Я рідко згадую той час, коли мешкав на Упландській вулиці. Тільки інколи згадую Бенка, бо він дуже схожий на Юм-Юма. Сподіваюся, що Бенко не дуже тужить за мною. Бо ніхто краще за мене не знає, як важко людині, коли вона тужить за кимось. Але ж у Бенка принаймні є тато й мама, і він напевне знайшов собі нового найкращого Друга. Часом я згадую тітку Едлю та дядька Сікстена і більше не гніваюся на них. Мені тільки цікаво, що вони казали, коли я зник. Чи вони помітили, що мене немає? їм було байдужісінько до мене, може, вони взагалі не завважили, що я зник. Тітка Едля, може, думає, що варто їй тільки піти в парк Тегнера й пошукати, і вона знайде мене десь на лавці. Може, вона думає, що я сиджу на лавці під ліхтарем, їм яблуко і граюся порожньою пляшкою з-під пива абощо. Може, вона думає, що я сиджу там і дивлюся на будинки, де світяться вікна й де діти зі своїми батьками сідають вечеряти. Може, вона думає так і лютує, що я й досі не повернувся додому з сухариками.

Але тітка Едля помиляється. О, як вона помиляється! На лавці в парку Тегнера немає ніякого Буссе. Він подався в Країну Далеку. Він живе в Країні Далекій, де дзвенять срібні тополі, де вночі пастухи розпалюють вогнища, щоб світили їм і гріли їх, де є хліб, що втишує голод, і де в нього є тато-король, якого він дуже любить і який дуже любить його.

Ось де тепер Бу Вільгельм Ульсон. Він живе в Країні Далекій, і йому там добре, дуже добре у свого тата-короля.

Переклад зі шведської Ольги Сенюк

Ольга Дмитрівна Сенюк (1929–2019) — перекладачка з англійської, данської, ісландської, норвезької, шведської мов, лауреатка Премії імені Максима Рильського.

■ Ольга Сенюк

Діалог мистецтв

«Міо, мій Міо» — шведсько-норвезько-радянський пригодницький фільм 1987 року. Зйомки фільму проводились в Україні (Крим), у Великій Британії та Швеції.

Україна і світ

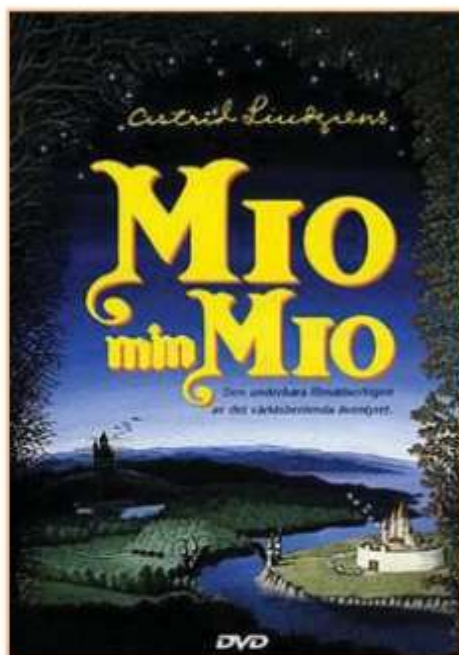
П'єси за творами Астрід Ліндгрєн «Пеппі Довгапанчоха», «Малюк і Карлсон», «Ковбаска, Буман та інші» йдуть на українській сцені (Чернігів, Харків, Київ та ін.).

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Якщо вас зацікавила повість-казка «Міо, мій Міо», то прочитайте повністю текст твору за покликанням у цифровому додатку до підручника (Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»). Підготуйте рекламне повідомлення про твір для однокласників та однокласниць.

2. Послухайте аудіокнигу за повістю «Міо, мій Міо» за інтернет-джерелами. Зверніть увагу на інтонацію, з якою майстериня художнього слова читає текст цього твору. Доберіть 2–3 факти, які підтвердять, що виконавиці вдалося передати казкову атмосферу.

■ Постер фільму «Міо, мій Міо»

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Розкажіть, чим зворушила вас повість-казка «Міо мій, Міо».
2. Аргументуйте, чому ви порекомендували б почитати її своїм знайомим.

ДУМАЮ

3. Визначте тему повісті-казки «Міо мій, Міо».
4. Поясніть назву повісті.
5. Розкрийте, які моральні принципи утверджує авторка.
6. Схарактеризуйте головних героїв.
7. Складіть сюжетний ланцюжок повісті.
8. Поміркуйте, про битву між чим і чим ідеться у творі.

СТВОРЮЮ

9. Підготуйте рекламне повідомлення до повісті-казки Астрід Ліндгрєн «Міо мій, Міо».

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

1. Виступіть у ролі художника / художниці та запропонуйте власні ілюстрації до повісті-казки Астрід Ліндгрен «Міо мій, Міо».
2. Розробіть літературну гру «Упізнай героя за ключовими словами» за твором Астрід Ліндгрен «Міо мій, Міо».

7.2 Ульф Старк. «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

- Ульф Старк на «Книжковому арсеналі». Київ, 2016 р.

Шведський письменник **Ульф Старк (1944-2017)** дебютував у 1964 році як автор книг для дорослих. У 1984 році У. Старк вирішив писати лише для дітей. Зараз він вважається одним з найвідоміших і шанованих у світі дитячих письменників.

У 1998 Ульф Старк отримав скандинавську Дитячу Книжкову премію, а в 2000 році Міжнародне журі Премії Г. К. Андерсена відзначило його заслуги особливим дипломом.

Старк написав близько 30 книг, які перекладені більш ніж на 25 мов.

Українською мовою твори Ульфа Старка перекладають Галина Кирпа, Євдокія Кашуба, Наталі Касторф.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Ульф Старк був шульгою (писав лівою рукою), хоча в школі його постійно намагалися змусити писати правою.
2. У його батька була чимала бібліотека, тому У. Старк з дитинства читав багато книг.
3. В 15 років Ульф почав писати перші твори, а у 19 вже написав першу книгу (поетичну збірку).
4. До того, як стати відомим письменником, У. Старк працював в газеті, в лікарні, викладачем в університеті, чиновником в міністерстві праці. Бо неможливо було прожити тільки письменницькою працею, особливо на початку кар'єри.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Повість шведського письменника Ульфа Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» що вийшла друком у 1992 році над-

звичайно популярна у всьому світі. А у Швеції з 1994 року є традиція на Різдво показувати по телебаченню екранізацію повісті.

Герой повісті Ульф вважає, що дідусі існують для того, щоб ловити з онуками рибу і вчити їх свистати. Він переконує в цьому свого друга Берру. Не біда, що в Берри дідуся немає, адже є місце, де його можна знайти. Так герої повісті «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» знайомляться з дідусем Нільсом, і ця дружба дає їм найважливіший у житті досвід чуйності та любові.

«Чи вмієш ти свистати, Юганно?» — назва пісні, яку насвистує дідусь Нільс в пам'ять про свою дружину Юганну. Сам письменник згадував, що цю пісню він пам'ятає і любить з дитинства.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

«ЧИ ВМІЄШ ТИ СВИСТАТИ, ЮГАННО?»

(Уривок)

Якось увечері ми з Беррою гойдалися на саморобній гойдалці, і я сказав йому, що збираюся в гості до дідуся. Там мене пригостять тортом. Адже у дідуся день народження.

— А ще мені дадуть п'ять крон, — похваستився я.

— Тобі що, завжди дають по п'ять крон на дідусів день народження? — зацікавився Берра.

— Ага, — признався я. — Та й взагалі кожен раз, як я до нього приходжу в гості.

— Ну і ну! А він у тебе добряк!

Берра тоскно подивився в небо.

— От би в мене був дідусь! — зітхнув він. — Чим вони взагалі займаються, дідусі?

— Ну, запрошують у гості, пригощають кавою. Іще їдять свинячі ніжки.

— Шуткуєш? — не повірив Берра.

— Та ні, точно. Заливне із свинячих ніжок — їх улюблена страва. А іноді вони беруть онуків на озеро порибалити.

— Ну чому у мене немає дідуся! — засмутився Берра.

— От уже не знаю. Зате можу показати одне місце, де їх видимо-невидимо! Там собі і вибереш.

— Де?

■ Тут і далі ілюстрації Ольги Гринюк

На наступний день я взяв Берру з собою.

Він навіть умився з такої нагоди. На підборідді у нього красувався чистий пластир, а в руках він стискав ромашку, яку зірвав у саду Густавсона.

— Ну як, нормальний я вигляд маю? — непокоївся Берра.
Я схвально кивнув. А й справді, Берра рідко виглядав таким чистунчиком.

І нарешті прийшли.

— Тут, — оголосив я. — Тут ти зможеш знайти собі дідуся. Тут повнісінько старих.

І я вказав йому на будинок для людей похилого віку.

Ми пройшли по темному коридору з картинами на стінах і зупинилися біля одних відкритих дверей.

— Давай заглянемо, — запропонував я.

В кімнаті сидів дідусь у штанях на підтяжках і розкладав пасьянс.

— Ось він! — шепнув я в почервоніле Беррине вухо. — Цей цілком підходящий.

— Так, — погодився Берра, придивившись до старика. — Але, здається, я передумав.

— Безглуздо! — прошипів я. — Зайди і поздоровкайся.

Берра слухняно увійшов у кімнату.

— Здрастуйте! — крикнув він. — Чи любите ви свинячі ніжки?

— Що таке? — перепитав старий і обернувся в нашу сторону, так що став помітний пластир на підборідді. — Чи їм я свинячі ніжки? Та ні, я в карти граю сам з собою. А ви хто такі?

— Берра, — представився Берра. — Я прийшов вас провідати. Ось квітку приніс.

І він показав квітку, яку до цього тримав за спиною.

— Дуже мило, — усміхнувся дідусь. — Заходьте, будь ласка.

Ми увійшли, і Берра простягнув квітку.

— Це тобі, дідусю!

Старий подивився спочатку на квітку, потім подивився на Берру, потім провів долонею по довгому сивому волоссю.

— Як ти сказав? — перепитав він. — Я — твій дідусь?

— Так, — усміхається Берра. — Ось я і прийшов. Раніше не міг.

Тоді дідусь обійняв Берру.

— Ну і виріс же ти! — пробурмотів він і навіть потер рукою очі. — Скільки ж тобі років?...

— Сім.

— Ну і ну! — здивувався дідусь. — Я сиджу тут самісінький, а тут ти з'являєшся!

— Ага, — підтвердив Берра.

— А це хто? — спитав старенький, вказуючи на мене. — Іще один внучок?

Берра розсміявся так, що стала помітна дірка замість переднього зуба.

— Та ні, це Ульф. У нього вже є дідусь.

— Нільс, — представився старий і потис мені руку.

Потім він показав нам свою кімнату. Фотографію тітоньки з величезними очима в капелюсі, золотий годинник, опудало птаха і половину лося, яку він сам вирізав з дерева.

— Усе. Більше нічого нема, — зітхнув він, закінчивши показ. — Ну, що тепер будемо робити? У нас тут не дуже-то розгуляєшся.

— Дідусь Ульфа завжди пригощає його кавою, — підказав Берра.

— Прекрасна ідея, — зрадів новоспечений дідусь Нільс. — Я тільки капелюх візьму.

У їдальні будинку для пристарілих було повно-повнісінько дідусів і бабусь.

Поки ми пили каву з булочками, я розповідав про свого дідуся, про його день народження. Раптом Нільс схватив Берру і поставив на стіл. Затим він постукав ложечкою об склянку, і всі замовкли.

— ЦЕ МІЙ ОНУК! — гордо оголосив Нільс. — ЙОГО ЗВАТИ БЕРТИЛЬ. ВІН ПОДАРУВАВ МЕНІ КВІТКУ!..

Переклад зі шведської Євдокії Кашуби

Діалог мистецтв

Твори Ульфа Старка екранізували не один раз. У 1994 році шведський режисер Румле Гаммерих зняв фільм за повістю «Чи вмієш ти свистати, Юганно?».

Щемлива історія про хлопчика, який вирішив знайти дідуся для свого друга, стала надзвичайно красивим фільмом

- Постер фільму «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

- Ульф Старк на автограф-сесії в Києві

Україна і світ

У квітні 2016 року за сприяння Посольства Швеції в Україні, Swedish Arts Council і Шведського інституту Ульфа Старка запросили до Києва як почесного гостя Дитячої програми Книжкового Арсеналу. Автор презентував свої твори «Чи вмієш ти свистати, Юганно?», «Диваки і зануди», які вийшли в українському перекладі у «Видавництві Старого Лева» в перекладі Галини Кирпи.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Прочитайте повністю повість «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Прокоментуйте, у чому проявляється особливий духовний зв'язок між дітьми та дідусем Нільсом.
2. Послухайте аудіокнижку «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» за інтернет-джерелами. Поділіться думками про те, чим вона вас захопила.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Поділіться своїми враженнями про повість Ульфа Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»
2. Прокоментуйте, чи порадили б ви прочитати цей твір своїм одноліткам.

ДУМАЮ

3. Визначте тему повісті «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»
4. Поясніть назву повісті.
5. Поміркуйте, що об'єднує повість Ульфа Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» і повість Астрід Ліндгрєн «Міо, мій Міо».
6. Розкрийте, які проблеми піднімає автор у повісті.
7. Схарактеризуйте головних героїв твору «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»
8. Проаналізуйте, чого вчить повість.

СТВОРЮЮ

9. Укладіть стрічку подій у повісті.
10. Створіть буктрейлер до твору Ульфа Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

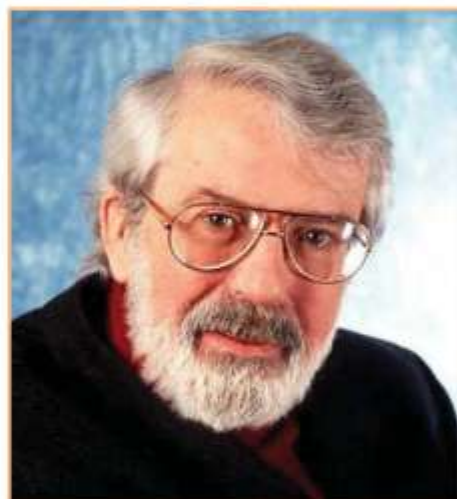
Уявіть себе ілюстратором / ілюстраторкою і запропонуйте власні ілюстрації до твору Ульфа Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

7.3 Міхаель Енде. «Джим Гудзик і машиніст Лукас»

Міхаель Андреас Гельмут Енде (1929–1995) — класик німецької дитячої літератури, чії твори перекладено майже на 50 мов. Він автор багатьох чудових книг, але саме історія про Джима Гудзика та машиніста Лукаса принесла йому світову славу.

«Джим Гудзик і машиніст Лукас» в усіх відношеннях непересічна книга, розвиток подій, персонажі в ній абсолютно непередбачувані. Негативні персонажі волею автора стають позитивними, проблеми вирішуються, герої досягають поставленої мети. Сюжет твору дуже динамічний, обставини магічно загадкові. Тут і дракони, і пірати, це просто скарб для тих, хто полюбляє пригоди.

Міхаель Енде неодноразово нагороджений найвищими преміями за різні твори.

■ Міхаель Андреас Гельмут Енде

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Міхаель закінчив вальдорфську школи в Штутгарті.
2. У молодості М. Енде працював театральним актором. Він активно писав вірші і п'єси, які сам ставив на сцені в Мюнхенській школі.
3. У 22 роки юнак залишив театральну діяльність, щоб цілковито присвятити себе літературі.

■ Обкладинка українського видання твору

Книжки про пригоди Джима Гудзика були перекладені 19 мовами, а в 1961-му і 1966-му роках за ними було створено радіовистави.

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Наприкінці 1950-х років Міхаель Енде зустрівся зі своїм однокласником, який попросив «черкнути» кілька рядків для дитячої ілюстрованої книжки. Але замість короткої розповіді з-під пера Енде вийшов великий твір. Так були написані історії про Джима Гудзика.

У першій книзі «Джим Гудзик і машиніст Лукас» ідеться про те, як мешканці крихітної Усландії отримали незвичайну посилку, у якій був... маленький хлопчик, названий згодом Джимом Гудзиком. Коли Джим трохи підріс, він вирушив зі своїм найкращим другом машиністом Лукасом у далеку і, як виявилося, надзвичайно небезпечну мандрівку на паротяжці Еммі, яка вміє не тільки їздити по землі...

📖 ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ДЖИМ ГУДЗИК І МАШИНІСТ ЛУКАС

(Уривок)

Країна, у якій жив Лукас-машиніст, називалася Усландія та була дуже маленькою.

Навіть виключно маленька порівняно з іншими країнами, Німеччиною, наприклад, чи з Африкою, чи з Китаєм. Будучи десь рази в два завбільшки нашої квартири, вона переважно складалася з гори з двома верхівками, одна нижча за іншу.

Гору оповивали усілякі дороги з малесенькими мостами та переїздами. Крім того, малося залізничне сполучення, вельми звивисте. Рейки вели крізь п'ять тунелів, вздовж та поперек прокладених крізь гору та дві її верхівки.

Були в Усландії, звісно, і будинки: один звичайний, а інший — із крамничкою. Ще до будинків відновилася маленька будівля залізничної станції, що стояла просто біля підніжжя гори. У ньому жив Лукас-машиніст. А наверху, на горі між двома верхівками, стояв замок. Так що країна була забудована ґрунтовно. Більше в неї нічого не вміщувалося.

Так, ось що може бути важливим: поводитися там треба було обережно, щоб не порушити державний кордон, бо інакше миттєво промокли б ноги, адже Усландія була ще й островом.

Острів цей лежав посеред безкрайого океану, і хвилі, великі й маленькі, день та ніч поспіль, шиплячи, омивали усландські кордони. Іноді, щоправда, океан бував тихим і рівним, так що в ньому по ночах віддзеркалювався місяць, а вдень — сонце.

Кожного разу це було по-особливому красиво та святково, і Лукас-машиніст завжди присідав на берег та милувався. До речі, чому острів називався саме Усландією, нікому не відомо. Проте це напевно колись буде досліджено.

Отже, тут жили Лукас-машиніст та його особистий локомотив. Локомотив звали Еммою, це був добрий, хоча й, мабуть, дещо старомодний тендер. До того ж він був дещо товстуватий.

Лукас-машиніст був невисоким та дещо огрядним, і його анітрохи не хвилювало, вважається локомотив потрібною річчю чи ні. Він носив робочого комбінезона та кашкета із козирком.

Очі в Лукаса були сині, як небо над Усландією в сонячний день, а обличчі та руки — майже зовсім чорними від мастила та кіптяви. І хоча він щодня мився особливим милом для локомотивних машиністів, кіптява так і не сходила. Вона дуже глибоко в'їлася до його шкіри, тому що на роботі Лукас багато років заново бруднився щодня. Коли Лукас сміявся — а робив він це часто, було видно, як блищать його чудові білі зуби, якими він міг розколоти будь-який горіх. Крім того, Лукас носив у лівому вусі маленьку золоту сережку в формі кільця та палив коротеньку товсту люльку-носогрійку. Хоча Лукас не вирізнявся великим ростом, силою він володів неабиякою. Наприклад, якби він захотів, то залюбки зав'язав би залізного прутка на бантик. Але ніхто достеменно не знав, скільки в ньому сили, бо він любив мир та спокій, і йому було ні до чого цю силу показувати.

■ Тут і далі ілюстрації
Ф. Й. Тріппа

Кожного дня багато-багато разів їздив Лукас на своєму локомотиві на ім'я Емма звивистими рейками крізь п'ять тунелів з одного кінця острова до іншого та назад, і при цьому не відбувалося нічого, вартого згадки. Емма пихтіла та насвистувала від задоволення. Іноді Лукас теж насвистував якусь пісеньку, а потім вони свистіли дуетом, і лунало це дуже весело. Особливо в тунелях, адже там така гарна луна.

Крім Лукаса та локомотива на ім'я Емма в Усландії малося ще кілька жителів. Був там, наприклад, король, який управляв країною та жив у замку між двома верхівками. А звали його Альфонс

За-Чверть-Дванадцятий, тому що він народився рівно об одинадцятій годині сорок п'ять хвилин.

У короля Альфонса За-Чверть-Дванадцятого було рівно два підданих — якщо не брати до уваги Лукаса, який, власне кажучи, був не підданий, а машиніст. Перший підданий був чоловік, і звали його пан Ермель. Пан Ермель носив шляпу із твердими полями і зі складаною парасолькою під пахвою частіше за все ходив на прогулянки. Жив він у найзвичайнісінькому будинку і не мав жодної певної професії. Тільки ходив гуляти. Він був перш за все підданим, і ним управляли. Іноді він розкривав свою парасольку, частіше тоді, коли йшов дощ. Ось і вся його історія.

Іншим підданим, а точніше підданою, була жінка, до того ж дуже-дуже мила, повна й кругленька, щоправда, не така товстушка, як локомотив на ім'я Емма. Щоки в неї були як два рум'яних яблука, і звали її пані Ваас. Через два «а». Можливо, що хтось із її предків був тугуватий на вухо, і люди прозвали його так, бо він увесь час перепитував, якщо чогось не розумів. Жила вона в будинку, де знаходилася крамниця. У крамниці продавалися всілякі потрібні речі, а саме: жувальна гумка, свіжі газети, шнурки для чобіт, молоко, устілки, вершкове

масло, шпинат, напилки, цукор, батарейки для кишенькових ліхтариків, точилки для олівців, гаманці у формі маленьких шкіряних штанців, льодяники, сувеніри, універсальний клей, — коротше, все.

Щоправда, торгівля сувенірами йшла погано, тому що туристи до Усландії не приїжджали. Тільки пан Ермель іноді купував дещо, але переважно через люб'язність та через їхню дешевизну, а не тому, що вони дійсно були йому потрібні. Крім того, він любляв трохи потеревенити із пані Ваас.

Так, до речі, аби не забути: короля можна було побачити тільки в святкові дні, бо весь інший час він повинен був управляти. Але по святах рівно за чверть дванадцять він підходив до вікна та привітно махав рукою. Тоді його піддані раділи та підкидали у повітря шляпи, а Лукас дозволяв Еммі весело свиснути. Потому всі пригощалися морозивом, у звичайні свята — ванільним, а в особливо урочисті дні — полуничним. Морозиво король замовляв у пані Ваас, вона була майстринею з його приготування.

Життя в Усландії протікало спокійно, але одного разу — так, отут і починається наша справжня історія.

Переклад із німецької Ігоря Андрущенка

Ігор Андрущенко (нар. 1971 р.) — український перекладач. 1993 року закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Працював журналістом, нині — на творчій роботі. Автор численних перекладів із німецької, польської, англійської мов.

■ Ігор Андрущенко

Діалог мистецтв

У 2018 році в Німеччині було знято пригодницький фільм «Джим Гудзик і машиніст Лукас» за однойменним твором Міхаеля Енде.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Поділіться своїми враженнями про повість Міхаеля Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас».

ДУМАЮ

2. Визначте тему повісті «Джим Гудзик і машиніст Лукас».
3. Назвіть казкові елементи в повісті.
4. Поміркуйте, яку роль відіграє гумор у повісті.
5. Розкрийте, які проблеми піднімає автор у повісті.
6. Схарактеризуйте головних героїв твору «Джим Гудзик і машиніст Лукас».
7. Проаналізуйте, чого вчить повість.

СТВОРЮЮ

8. Укладіть стрічку подій у повісті.
9. Створіть буктрейлер до твору Міхаеля Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в групи розробіть літературну гру «Упізнай героя за ключовими словами» за повістю М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас».

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Послухайте аудіокнижку «Джим Гудзик і машиніст Лукас» за посиланням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Прокоментуйте, чим вам сподобалося виконання твору майстром художнього слова.

7.4 Крістіне Нестлінгер. «Конрад, або Дитина з бляшанки»

■ Крістіне Нестлінгер

Крістіне Нестлінгер (нар. 1936 р.) — одна з найуспішніших австрійських авторок книжок для дітей та молоді.

Герої книг К. Нестлінгер — звичайні сучасні діти. Вони живуть не в ізольованому літературному світі, а по сусідству з нами, і, якщо подивитися навколо, їх напевно можна зустріти.

У персонажах Нестлінгер читачі впізнають самих себе: недосконалих, які помиляються, шукають вихід зі складних ситуацій, живуть звичним життям з його радощами і негараздами.

Крістіне Нестлінгер — лауреатка більш ніж 30 літературних премій, серед них — Медаль Ганса Крістіана Андерсена. У 2003 році К. Нестлінгер стала першим лауреатом премії пам'яті Астрід Ліндгрен.

Книги письменниці перекладені понад 38 мовами світу.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Крістіне Нестлінгер закінчила середню школу з гуманітарним ухилом, потім навчалася у Віденській Академії мистецтв.

2. У молодості К. Нестлінгер ілюструвала книги для дорослих.

3. Свою першу книгу «Рудоволоса Фредеріка» Крістіне Нестлінгер склала в 1968 році і сама її ілюструвала. Книга вийшла в 1970 році, і письменниця отримала за неї літературну премію Фрідріха Бедекера.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Великою популярністю серед дітей, що люблять читати фантастику, користується книга Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки». Це своєрідна пародія на антигуманні прояви технічного прогресу і віра в неповторність кожної людини. Штучно створена дитина, яка живе згідно із закладеною в неї генетичною програмою, — карикатура на умовності і надумані цінності дорослих.

Українською повість переклав Євген Попович.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

КОНРАД, АБО ДИТИНА З БЛЯШАНКИ

(Уривок)

Пані Берті Бартолотті сиділа в кріслі-гойдалці й снідала. Вона випила чотири чашки кави, з'їла три булочки з маслом і медом, двоє некруто зварених яєць, скибку чорного хліба з шинкою і сиром та скибку білого хліба з паштетом із гусячої

■ Обкладинка українського видання

Ще в дитинстві Крістіне Нестлінгер придумала цю історію про дитину з консервної бляшанки, а написала її німецькою мовою у 1975 році.

■ Ілюстрація
Анатолія Василенка

печінки. Снідаючи, вона гойдалася, — бо крісло-гойдалка на те й зроблене, щоб у ньому гойдалися, — тому на її халаті з'явилися руді плями від кави й жовті від яєць. Крім того, їй за викот напало повно крихт із булочок і хліба.

Пані Бартолотті підвелася й доти стрибала по кімнаті на одній нозі, доки всі крихти повитрушувалися з-під халата на підлогу. Тоді вона облизала липкі від меду пальці й сказала сама до себе:

— Ану, дитино моя, вмийся, перевдягнися і швидше берись до роботи!

Пані Бартолотті завжди казала «дитино моя», коли розмовляла сама з собою. Свого часу, як вона справді була ще дитиною, до неї так завжди зверталася мати.

...Наостанці пані Бартолотті ще глянула в дзеркало над умивальником, хотіла побачити, яка вона тепер на вигляд, молода чи стара. Бо в неї були молоді й старі дні. Сьогодні їй випав молодий день, вона була задоволена своїм обличчям.

— Молодшою і не треба бути, а кращою і не можна, — схвально промурмотіла вона сама до себе.

Всі її зморшки навколо уст і навколо очей сховалися під шаром пудри.

Скільки їй було років, пані Бартолотті нікому не казала, тому ніхто й не знав цього. І тому вона була різного віку.

Її сусідка, старезна пані Маєр, коли заходила мова про пані Бартолотті, казала: «Молода пані Бартолотті». Онук старезної пані Маєр, малий Міхі, казав: «Стара пані Бартолотті». А пан Егон, який продавав у аптеці порошки, свічки та масті й на лобі в якого від читання безлічі рецептів пролягли дві гіркі зморшки, казав: «Берті Бартолотті — жінка в розповні сил!»

Надивившись на себе в дзеркалі, пані Бартолотті нарешті вернулася до кімнати. Вона знов сіла в крісло-гойдалку, запалила сигару й почала зважувати, що їй далі робити: чи взятися до праці, чи йти по закупи, чи, може, краще лягти ще раз у ліжку. Саме тієї миті, коли вона вирішила лягти в ліжку, в сінях почувся дзвоник. Дуже гучний і дуже довгий. Пані Бартолотті злякано здригнулася. Так дзвонили тільки листоноші, носії телеграм і пожежники.

Пані Бартолотті поклала сигару на блюдечко з квітчастим візерунком і пішла відчиняти двері. Вона сподівалася, що той,

переказів. Пані Бартолотті завжди чекала носія грошових переказів. Часом той справді приходив до неї і приносив гроші. Тисячу шилінгів, або дві тисячі, або навіть п'ять тисяч шилінгів. Залежно від того, який завбільшки був килим, що його пані Бартолотті продала.

Тоді на грошовому переказі стояло:

«ФІРМА БАРТОЛОТТІ Й КОМПАНІЯ
РУЧНЕ ТКАННЯ І РУЧНЕ ПЛЕТІННЯ»

«Фірма Бартолотті й компанія» — це й була пані Бартолотті. «Компанію» вона вигадала, щоб її візитка була показніша й солідніша.

Пані Бартолотті ткала найкращі і найбарвистіші в місті килими. Торговці килимами й торговці меблями, що продавали її вироби, завжди казали покупцям:

— Пані Бартолотті — мисткиня. Справжня мисткиня! Її килими — мистецькі твори. Тому вони такі дорогі!

Торговці килимами й торговці меблями правили за них утричі більше грошей, ніж самі платили пані Бартолотті, тому килими й були такі дорогі.

Той, хто так гучно й довго дзвонив, стоячи за дверима, не був носієм грошових переказів. Виявилося, що то носій посилок. Відсапуючись, витираючи піт з лоба, він показав на великий, обгорнений білим папером пакунок і мовив:

— Важкений, хай йому біс. Кілограмів двадцять, не менше!

Потім носій посилок затяг пакунок через передпокій до кухні, пані Бартолотті розписалася на квитанції й дала йому п'ять шилінгів на чай. Носій посилок сказав:

— До побачення.

— До побачення, — відповіла пані Бартолотті й провела його до сінешніх дверей.

Тоді принесла з кімнати сигару, сіла на ослінчик перед великим білим пакунком, занурила пальці з блакитними полакованими нігтями в пофарбоване у білявий колір волосся, провела ними по шорстких пасмах і задумалася.

«Це не вовна, — міркувала вона. — Де там! Вона не така важка. Такий пакунок вовни важив би щонайбільше п'ять або шість кілограмів».

Пані Бартолотті підвелася, обійшла пакунок, шукаючи адреси відправника. Але не знайшла. Не знайшла вона її й тоді, коли, натужившись, перевернула пакунок, щоб поглянути на нього знизу...

Україна і світ

В Україні Крістіне Нестлінгер знають за такими книжками: «Конрад, або Дитина з бляшанки» (переклад Є. Поповича), «Летить, хрущі», «Пес іде у світ», «Начхати нам на огіркового короля», «Гном у голові» (переклад В. Василюка), «Обзивають мене Мурахоїдом» (переклад О. Мокровольського), «Маргаритко, моя квітко!» (переклад О. Сидор).

Діалог мистецтв

За повістю Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки» знято художній фільм (Німеччина, 1983 р., режисер Клаудія Шредер).

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Прочитайте повністю повість «Конрад, або Дитина з бляшанки» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Прокоментуйте, завдяки чому авторці вдалося передати атмосферу дружби і взаємоповаги між людьми.
2. Послухайте аудіокнигу «Конрад, або Дитина з бляшанки» за інтернет-джерелами. Розкажіть, чим захопило вас виконання твору майстринею художнього слова.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Поділіться своїми враженнями про повість Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки».
2. Прокоментуйте, чи порадили б ви прочитати цей твір своїм одноліткам.

ДУМАЮ

3. Визначте тему повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки».
4. Назвіть елементи фантастики в повісті.
5. Поміркуйте, яку роль відіграє гумор у повісті.
6. Розкрийте, які проблеми порушує авторка.
7. Схарактеризуйте головних героїв твору «Конрад, або Дитина з бляшанки».
8. Проаналізуйте, чого вчить повість.

СТВОРЮЮ

9. Укладіть стрічку подій у повісті

10. Створіть буктрейлер до твору Крістіне Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтеся в групи і розробіть літературну гру «Упізнай героя за ключовими словами» за повістю Крістіне Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки».

7.5 Джеремі Стронґ. «Гармидер у школі»

Джеремі Стронґ (нар. 1949 р.) — відомий англійський письменник, який спеціалізується на створенні дитячої та юнацької літератури. З роботами цього автора знайомі діти з усіх континентів планети, а сам письменник очолює список найпопулярніших митців Англії. Після закінчення Йоркського університету став учителем початкової школи. Перший твір Джеремі Стронґ опублікував у 1978 р.

На сьогодні бібліографія письменника налічує близько 100 книг. Усі книги написані простим і приємним складом, завдяки чому читаються легко і невимушено. А цікаві повісті і захоплюючі історії викликають у молодих читачів захват і живу непідробну зацікавленість. Прочитати книги Джеремі Стронґа варто не тільки дітям, а й їхнім батькам, які цінують якісну дитячу літературу.

■ Джеремі Стронґ

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Джеремі Стронґ спочатку працював пекарем. Він начиняв близько 1000 пиріжків джемом щоночі.

2. Перш ніж взятися описувати наступну пригоду, Джеремі багато думає, хаотично нотує ідеї, а згодом помічає, як міркування складаються у справжню історію. Більшість персонажів — то реальні люди і тварини.

3. У лондонській домівці Джеремі Стронґ полюбляє писати в сарайчику в саду, а на відпочинку — у віллі на узбережжі Туреччини.

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Гармидер — прізвище вчительки молодших класів, яка може навчити кого завгодно і чого завгодно!

Одного ранку третьокласники Далендонської школи опинилися під загрозою лишитися без уроків, бо їхній учитель ходив уві сні, впав зі сходів і зламав собі два ребра та руку. До початку уроку залишилося п'ять хвилин, а ніхто з учителів не захотів приїхати до школи, а точніше, до її старого директора містера Шрапнеля. І тут на порятунок прийшла незамінна міс Гармидер, яка примчала до школи на власній машині ... швидкої допомоги.

З її появою у школі почалися дивовижні пригоди, які супроводжують цю незвичайну вчительку на кожному кроці. Разом із третьокласниками диво-вчителька заповнила всю школу живим дріжджовим тістом, випустила з клітки двох мишок. Її педагогічні методи незвичайні, проте дуже веселі, наприклад, виготовляти літальні пристрої із велосипедів або переправлятися на інший бік басейну в старій ванні. Звичайно, вони дуже подобаються дітям!

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ГАРМИДЕР У ШКОЛІ

(Уривок)

Таким чином, залишилася тільки міс Гармидер.

У трубці почувся тільки один гудок, перш ніж на тому кінці взяли трубку і відповіли — дуже-дуже схвильованим голосом.

— Не турбуйтеся, — прощобетала міс Гармидер. — Я буду за хвилину. Та яке там, навіть швидше — за мить! Я тільки візьму сумку і скочу нагору намалюватися... Та ні, не буду, я встигну це зробити у машині, по дорозі. О Боже, уроки починаються через п'ять хвилин! Я мушу рухатися.

— Міс Гармидер, — почала місіс Штурх. — Ви знаєте...

— Так-так, Дандербанківська школа, — вигукнула міс Гармидер у трубку на тому боці. Її голос звучав дуже дивно, бо, мабуть, саме в цей момент вона стрибала на одній нозі, натягуючи на другу ногу колготки.

— У вас там нічого не сталося? — стурбовано запитала місіс Штурх після громового удару, що прокотився по телефонній лінії і влетів у її праве вухо.

— Нічого, нічого! Усе гаразд! — тепер голос міс Гармидер чувся якось наче звіддалік. Мабуть, це було тому, що вона впала, тимчасом як телефон полетів у протилежний бік. — Не переживайте, я вже виїжджаю, — повідомила міс Гармидер, і в трубці почулися гудки, перш ніж міс Штурх встигла сказати їй, що їхня школа називається Далендонська, а не Дандербанківська.

Міс Штурх злегка потрясла головою, ніби намагаючись отямитись. Вона встала з крісла, щоб піти і сказати директоріві, однак зупинилася. На її тонких губах з'явилася легенька усмішка. У неї виникло передчуття стосовно міс Гармидер, передчуття, від якого вона почувалася знервованою, але водночас їй хотілося хихикати. Невідомо, що було причиною цього почуття. Можливо, думка про те, як містер Шрапнель зустрінеться з новою вчителькою.

Як би там не було, директор був задоволений новиною. Він глянув на годинник.

— Залишилося чотири, ні, три хвилини до свистка на початок уроків. Ви молодець, міс Штурх. Сподіваймося, вона встигне. Що ми про неї знаємо?

Міс Штурх подивилася у свій список учителів на підміну.

— Вона пише, що може навчати кого завгодно і чого завгодно.

Директор потер руки:

— Справді? Добре, добре. Сподіваюся, вона вже їде сюди. Я мушу йти дати свисток.

Він схопив свисток, який висів коло дверей, з його боку, і розмашисто пішов через хол у шкільний двір.

Діти кричали, верещали і гасали навсібіч, мов кульки у фліпері. Але що таке діти для містера Шрапнеля?! Він командував школою, немов своєю власною приватною армією. Тут було місце для всього — і все мало своє місце. Тут був час для всього і на все... Він не зводив очей з годинника. Десять секунд, дев'ять, вісім — свисток уже був наготові.

Пронизливий свист — і вся біганина, шум і гам припинилися. Усі діти завмерли нерухомо, кожен на тому місці, де його застав свисток.

— Фрейзер! Ти ворухнув ногою. Стій і не рухайся, хлопче. Дівчинка отам, так, ти, перестань чухатися!

■ Ілюстрація
Максима Паленка

Містер Шрапнель глянув на автостоянку. Міс Гармидер ніяк не давала про себе знати. Десь далеко почулося завивання сирени. «Мабуть, пожежники», — подумки відзначив він. Директор почав перекличку. Діти рівненькими рядами тихесенько заходили в школу. Звук сирени наблизився. Декотрі з дітей оберталися, щоби подивитися, чи машина з сиреною проїде перед воротами школи. Цікаво, це пожежники чи поліція?

На розі вулиці звискнули колеса автомобіля — і з-за повороту виринула швидка допомога з увімкненими маячками і сиреною, яка ревіла голо-

сом, що доводив до шалу. Усі зачаровано дивилися, як вона промчала повз школу. Навіть містер Шрапнель не втримався від того, щоби простежити, куди ж вона поїде.

Раптом швидка допомога зупинилася, верескнувши гальмами, і на ній загорілися ліхтарі заднього ходу. Сирена і далі завивала. На боці водія опустилося віконце, у віконце висунулася рука, показуючи правий поворот. Тоді заревів мотор, зі скреготом увімкнулася передача, швидка допомога рвонула у в'їзну браму школи і, черговий раз звискнувши гальмами і шинами, зупинилася на автостоянці. З машини вискочила невисока постать, тягнучи за собою шість різнокаліберних торб, сумок і пакетів, причому половина їх вмісту висипалася на асфальт. Вона швиденько озирнулася, а тоді провела рукою по зачісці, яка нагадувала вороняче гніздо. Губна помада піднімалася до половини одної з її щік, а тіні для очей були розмазані по більшій частині носа. Жінка люб'язно посміхнулася містерові Шрапнелю й пішла до нього через майданчик, похитуючись під вагою сумок.

— Доброго ранку! — закричала вона ще звіддаля. — Який прекрасний ранок! Лілія Гармидер. Як ся маєте?

— А... а... — почав містер Шрапнель. — Ця швидка допомога...

— Надзвичайна, правда? Я купила її торік на розпродажу...

Переклад з англійської Андрія Поритка

Діалог мистецтв

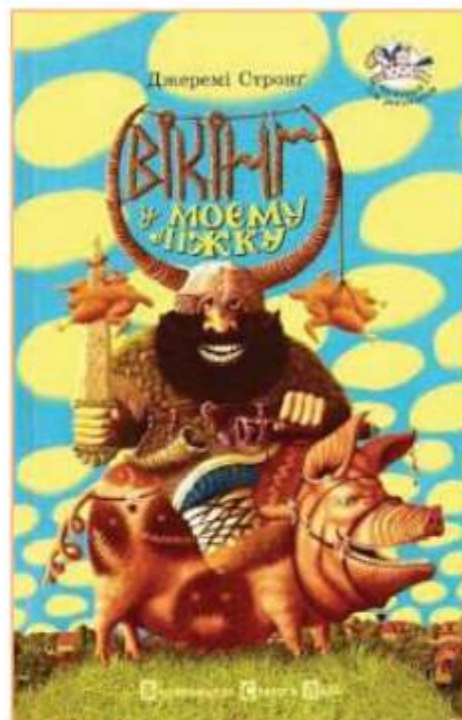
За мотивами книги Джеремі Стронга «Вікінг у моєму ліжку» у Великій Британії знято дитячий серіал.

Україна і світ

В Україні перекладами творів з 2005 р. опікується львівське Видавництво Старого Лева, що спеціалізується на дитячій літературі.

У 2013 році Джеремі Стронг завітав до Львова на запрошення видавництва. Він став спеціальним гостем ювілейного двадцятого Форуму видавців, під час якого познайомився із сотнями своїх юних шанувальників. Деякі з них заради зустрічі зі своїм улюбленим письменником перетнули всю Україну.

В Театрі юного глядача у Львові Джеремі Стронг зустрівся з дітьми в ігровому форматі. Актори в костюмах героїв Стронгових книжок розважали глядачів. «Приємно вперше приїхати в країну і дізнатися, що тебе тут чекали. Я познайомився і поспілкувався з багатьма своїми маленькими читачами, які розповіли мені про свої враження від моїх книг», — розповідав автор.

- Обкладинка українського видання «Вікінг у моєму ліжку» Видавництва Старого Лева із серії «Читання для реготання»

- Джеремі Стронг на зустрічі з українськими читачами та читачками

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Поділіться своїми враженнями про повість Джеремі Стронга «Гармидер у школі».
2. Прокоментуйте, чи порадили б ви прочитати цей твір своїм одноліткам.

ДУМАЮ

3. Визначте тему повісті «Гармидер у школі».
4. Поясніть, як ви розумієте назву повісті.
5. Поміркуйте, яку роль відіграє гумор у повісті.

6. Розкрийте, які проблеми порушує автор.
7. Схарактеризуйте головних героїв твору «Гармидер у школі».
8. Проаналізуйте, чого вчить повість.

СТВОРЮЮ

9. Укладіть стрічку подій у повісті.
10. Створіть буктрейлер до твору Джеремі Стронґа «Гармидер у школі».

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

1. Спробуйте себе в ролі ілюстраторів / ілюстраторок художнього твору. Об'єднайтеся у групи і створіть ілюстрації або комікс до повісті Джеремі Стронґа «Гармидер у школі».
2. Спробуйте себе в ролі педагогів-новаторів. Запропонуйте своє бачення школи майбутнього. Чим така школа відрізнятиметься від вашого навчального закладу і які принципи від нього успадкує?

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

1. Прочитайте текст повісті Джеремі Стронґа «Гармидер у школі» за покликанням у цифровому додатку до підручника (**Покликання буде розміщено на платформі «Якість освіти»**). Поясніть, чи збігається ваш ідеал учительки з ідеалом британського письменника. Про що це свідчить?
2. Послухайте аудіокнигу за повістю «Гармидер у школі» за інтернет-джерелами. Простежте, чи вдалося майстрині художнього твору передати гумористичну атмосферу твору.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Казкова повість «**Міо, мій Міо**» шведської письменниці **Астрід Ліндґрен**, розповідь про дивовижні пригоди хлопчика Міо, сироти, який знайшов любов і родинне тепло в чарівній країні; про одвічну боротьбу добра зі злом, у якій добро перемагає.

«**Чи вмієш ти свистати, Юганно?**» шведського письменника **Ульфа Старка** — повість про те, як хлопчик Берра з допомогою друга знайшов дідуся, розповідь про важливість любові, тепла й співчуття в житті людини.

«**Джим Ґудзик і машиніст Лукас**» — фантастичний роман для дітей німецького автора **Міхаеля Енде**, в якому головні персонажі твору — локомотив Емма, машиніст Лукас та юнак на ім'я Джим Ґудзик — разом вирушають на пошуки пригод з маленького вигаданого острова.

Повість австрійської письменниці **Крістіне Нестлінгер** «**Конрад, або Дитина з бляшанки**» — історія про те, як штучно зроблений «ідеальний» хлопчик під впливом любові й дружби стає нормальною звичайною дитиною.

Повість «**Гармидер у школі**» англійського письменника **Джеремі Стронґа** — цікава й весела розповідь про дивовижну вчительку міс Гармидер та її надзвичайні уроки.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Одна з найкращих робіт Астрід Ліндґрен — дитяча казкова повість.

так

ні

2. Назва повісті шведського письменника Ульфа Старка «**Чи вмієш ти свистати, Юганно?**» — це рядок з пісні.

так

ні

3. Гармидер — прізвище вчительки молодших класів, яка може навчити кого завгодно і чого завгодно.

так

ні

4. **Вибери одну правильну відповідь.**

Пані Бартолотті з повісті письменниці Крістіне Нестлінгер познайомила з Конрадом:

- А коли гуляла по вулиці
- Б коли зайшла до сусідки
- В коли отримала посилку
- Г у пана Егона

5. **Вибери одну правильну відповідь.**

Джим Гудзик і машиніст Лукас з роману Міхаеля Енде вирушили в подорож на паротягу на ім'я:

- А Флора
- Б Анна
- В Емма
- Г Луїза

6. Установи відповідність між авторами та їхніми творами.

1. Астрід Ліндгрен	А «Гармидер у школі»
2. Ульф Старк	Б «Конрад, або Дитина з бляшанки»
3. Крістіне Нестлінгер	В «Міо, мій Міо»
4. Джеремі Стронг	Г «Джим Гудзик і машиніст Лукас»
Д «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

7. Установи відповідність між творами й літературними героями.

1. «Гармидер у школі»	А пані Бартолотті
2. «Конрад, або Дитина з бляшанки»	Б Юм-Юм
3. «Міо, мій Міо»	В тато-Король
4. «Джим Гудзик і машиніст Лукас»	Г Емма
Д містер Шрапнель

8. Установи послідовність подій у творі Джеремі Стронга «Гармидер у школі».

- А Міс Гармидер влаштовує велике літакове змагання.
- Б Пиріг дружби.
- В Міс Гармидер прибуває в школу на швидкій допомозі.
- Г Перевірка у школі.

9. Поясни, яку думку стверджує Ульф Старк у повісті «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»**10. Запропонуй епізоди до фотоквесту за повістю Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки».**

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Гумор — різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

Інтрига — складність, напруженість дії, яка тримає інтерес читача до кінця твору.

Казкова повість, як і літературна казка, — вигадана розважально-пізнавальна або повчальна історія.

Композиція — це будова художнього твору.

Ліричний вірш — твір, у якому художньо зображуються думки, почуття і переживання людини. Для ліричного вірша характерні *віршова форма, велика кількість художніх засобів, високий рівень емоційності*.

Міфи — це фантастичні оповідання про виникнення світу, народження богів, появу людей на землі, про початки культури (вміння використовувати і добувати вогонь), про стосунки людей і тварин, про дива, про все надприродне. Міфи відображають світогляд давніх людей.

Новела — невеликий прозовий твір, близький за обсягом до оповідання. Новела відрізняється незвичайністю сюжету та несподіваним фіналом.

Оповідання — невеликий прозовий художній твір про одну чи кілька подій із життя героя чи героїні, що відіграють важливу роль у їх долі. Події в оповідання тривають недовго, їм характерна проста композиція, однолінійний сюжет.

Оповідання науково-фантастичне — оповідання, у якому зображуються наукові або технічні відкриття, прогнозується розвиток людства у майбутньому.

Фантастична література — це вигадані письменником неправдоподібні, нереальні предмети або явища, чарівні персонажі, яких немає у реальному світі.

Фантастична повість описує вигадані, але умовно можливі події і спонукає читача замислитися над важливими проблемами стосунків людини і навколишнього світу.

Хайку — традиційний для японської поезії неримований трирядний вірш, що містить сімнадцять складів (зазвичай вони розподіляються за схемою: п'ять складів у першому рядку, сім — у другому, п'ять — у третьому).

Художні образи — це зображення людей, тварин, будь-яких предметів, реальних або вигаданих подій, явищ природи, сповнене думками або почуттями автора / авторки.

Художня деталь — один із засобів створення художнього образу; виразна подробиця твору, що уяскравлює зображене та поглиблює його зміст. Деталі допомагають уявити описуваних героїв з усіма їх неповторними рисами.

ЗМІСТ

Дорогі юні друзі!	5
ВСТУП	7
Розділ I. МІФИ	10
1.1. Міфи Стародавньої Греції	11
1.1.1. Міф про Олімп	13
1.1.2. Міф про Прометея	17
1.1.3. Подвиги Геракла. Золоті яблука Гесперід	25
1.1.4. Деметра і Персефона	29
Підсумуй свої здобутки	38
Розділ II. СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА	40
2.1. БІБЛІЯ	40
2.1.1. Старий Заповіт	43
Буття. Розділ 1. Створення світу	43
Буття. Розділи 6–9. Всесвітній потоп	45
2.1.2. Новий Заповіт	47
Притча про блудного сина	48
Притча про доброго самарянина	50
2.1.2. КОРАН	53
Сура 2 Аль-Бакара	55
Підсумуй свої здобутки	57
Розділ III. ДИТИНСТВО І МРІЇ	59
3.1. О. Генрі. «Вождь червоношкірих»	59
3.2. Герберт Джордж Веллс. «Чарівна крамниця»	74
3.3. Карел Чапек. «Колекція марок»	88
Підсумуй свої здобутки	
Розділ IV. ПОДОРОЖІ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ У ЧАСІ І ПРОСТОРИ	98
4.1. Чарлз Діккенс. «Різдвяна пісня в прозі»	99
4.2. Микола Гоголь. «Ніч перед Різдвом»	127
Підсумуй свої здобутки	147
Розділ V. ТЕМА ДОРОСЛІШАННЯ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	149
5.1. Антуан де Сент-Екзюпері. «Маленький принц»	150
5.2. Джеймс Олдрідж. «Останній дюйм»	171
Підсумуй свої здобутки	187
Розділ VI. ПРЕКРАСНЕ В ЖИТТІ І В ЛІТЕРАТУРІ	189
6.1. Мацуо Басьо. Хайку	190
6.2. Ярослав Сайферт. «Гора Ржип»	196
6.3. Рей Дуглас Бредбері. «Усмішка»	200
Підсумуй свої здобутки	209
Розділ VII. ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ	211
7.1. Астрід Ліндгрен. «Міо, мій Міо»	211
7.2. Ульф Старк. «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»	216
7.3. Міхаель Енде. «Джим Гудзик і машиніст Лукас»	221
7.4. Крістіне Нестлінгер. «Конрад, або Дитина з бляшанки»	226
7.5. Джеремі Стронг. «Гармидер у школі»	231
Підсумуй свої здобутки	237
Словник літературознавчих термінів	239

